

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах
рукопису

ЧЕРЕДАРЧУК АРТЕМ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.359

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНИХ
ЗАКУПІВЕЛ

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А.М.Чередарчук

Науковий керівник –

Микитин Юрій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент

Івано-Франківськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Чередарчук А.М. Кримінально-правове забезпечення охорони публічних закупівель. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021; – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель.

Автор стверджує, що публічні закупівлі є похідними від поняття державні закупівлі як самостійний механізм регулювання господарських відносин, який застосовується на різних ринках. Він охоплює різні сфери економічної політики держави антимонопольну, антикорупційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, промислову, розвитку малого підприємництва і ціноутворення. Механізм державних закупівель є важливою умовою існування такого інституту в юриспруденції як публічні закупівлі.

В процесі розвитку кримінально-правової політики державні закупівлі трансформувалися у поняття «публічні закупівлі». Не зважаючи на законодавче закріплення поняття «державні закупівлі», серед науковців, а тим більше практиків, немає одностайної думки з цього приводу, однак все частіше дане поняття асоціюється з поняттям тендеру (власне торгів). Здійснення процедур державних закупівель є досить складною процедурою, що обумовлює ризики вчинення правопорушень у даній сфері (зокрема корупційних проявів та шахрайств), що спричинює такі негативні фактори, як нецільове використання бюджетних коштів, неефективне їх використання, внаслідок чого відбувається недоотримання коштів до державного бюджету.

Через нераціональне та неефективне витрачання бюджетних коштів, невиконання державою бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми, оскільки зростає розрив між переважною частиною населення, яка змушена виживати, і тими, хто швидко збагачується, незаконно присвоюючи бюджетні кошти. Через безкарність чиновників, які розкрадають бюджетні кошти, дискредитується право, у суспільній свідомості формується переконання про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою.

Публічні закупівлі — це самостійний механізм регулювання господарських відносин, який застосовується на різних ринках. Він охоплює різні сфери економічної політики держави — антимонопольну, антикорупційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, промислову, розвитку малого підприємництва і ціноутворення. Окреме місце у державній політиці займає кримінально-правова політика забезпечення охорони публічних закупівель. Через нераціональне та неефективне витрачання бюджетних коштів, невиконання державою бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми, оскільки зростає розрив між переважною частиною населення, яка змушена виживати, і тими, хто швидко збагачується, незаконно присвоюючи бюджетні кошти. Через безкарність чиновників, які розкрадають бюджетні кошти, дискредитується право, у суспільній свідомості формується переконання про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою.

Механізм публічних закупівель є важливою умовою належного та ефективного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Незважаючи на законодавче закріплення поняття «публічні закупівлі», серед науковців, а тим більше практиків, немає одностайної думки з цього приводу, однак все частіше дане поняття асоціюється з поняттям тендеру (власне торгів). Здійснення процедур публічних закупівель є досить складною процедурою, що обумовлює ризики вчинення

правопорушень у даній сфері (зокрема корупційних проявів та шахрайств), що спричинює такі негативні фактори, як нецільове використання бюджетних коштів, неефективне їх використання, внаслідок чого відбувається недоотримання коштів до державного бюджету.

Серед ключових принципів, на яких повинні базуватися публічні закупівлі слід відзначити такі, як: справедливість і рівноправність учасників (добросовісна конкуренція серед учасників), транспарентність (прозорість), ефективність та економність використання державних коштів, контрольованість і відповідальність, стимулювання національного виробництва й ринку зайнятості; забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого та середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо.

Бюджетні кошти, порядок їх формування, розподілу та безпосереднього використання є основним фактором, що детермінує злочинну діяльність в сфері державних закупівель. В цілому основним безпосереднім об'єктом таких порушень є певні соціальні блага, за допомогою яких держава виконує свої функції та завдання, реалізує фінансову політику, чим забезпечує реалізацію потреб та інтересів не тільки фізичних чи юридичних осіб, а й суспільства загалом.

Під кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель слід розуміти суспільно небезпечні діяння, які передбачають нецільове використання державних (бюджетних) коштів у процесі публічних закупівель шляхом вчинення шахрайств, службових, корупційних та інших діянь, передбачених Кримінальним кодексом України. Такі діяння, зазвичай, характеризуються пов'язаністю суб'єкта кримінального правопорушення із визначеним у законодавстві поняттям «замовника» публічних закупівель.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель відносяться до виділених в літературі бюджетних кримінальних правопорушень. Серед них виділяють бюджетні кримінальні правопорушення, які безпосередньо посягають на порядок використання

бюджетних коштів та коштів державних позабюджетних фондів; бюджетні кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що виникають на стадії формування доходів бюджетів усіх рівнів; бюджетні кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що виникають на стадії використання бюджетних коштів. Саме із останньою категорією пов'язані кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель.

За різними критеріями система кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель може передбачати різні за своєю суттю класифікації.

За суб'єктами їх вчинення кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель можна розрізнити як такі, що вчиняються: - замовниками торгів; - учасниками торгів; - державними органами, уповноваженими здійснювати нагляд або контроль у галузі державних закупівель; - усіма суб'єктами державних закупівель.

Залежно від способів і мети кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель поділяються на: 1) розкрадання бюджетних коштів підприємцями чи службовими особами бюджетних установ; 2) службові правопорушення корупційної спрямованості (у сфері використання бюджетних коштів шляхом публічних закупівель); 3) безгосподарне ставлення до бюджетних коштів, іншого державного і комунального майна при здійсненні публічних закупівель (нерідко за відсутності корисливого мотиву).

В залежності від взаємозалежності декількох кримінальних правопорушень кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель поділяються на основні (предикатні) кримінальні правопорушення і вторинні (підпорядковані) кримінальні правопорушення.

Ключові слова: політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-правова політика, кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель.

SUMMARY

Cheredarchuk A.M. Criminal and legal support of public procurement protection..– *The manuscript.*

Thesis for the Degree of Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law». – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2021; – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The dissertation is a complex scientific research of criminal law protection of public procurement.

The author argues that public procurement is derived from the concept of public procurement as an independent mechanism for regulating economic relations, which is used in different markets. It covers various areas of economic policy of the state: antitrust, anti-corruption, investment, innovation, foreign economic, industrial, small business development and pricing. The mechanism of public procurement is an important condition for the existence of such an institution in jurisprudence as public procurement.

In the process of development of criminal law policy, public procurement was transformed into the concept of "public procurement". Despite the legal consolidation of the concept of "public procurement", among scholars, and even more so practitioners, there is no unanimity on this issue, but more and more often this concept is associated with the concept of tender (actually bidding). Implementation of public procurement procedures is a rather complicated procedure that causes risks of committing offenses in this area (including corruption and fraud), which causes such negative factors as misuse of budget funds, their inefficient use, resulting in underfunding of the state budget.

Irrational and inefficient spending of budget funds, non-fulfillment of budget commitments by the state exacerbates social problems, as the gap between the majority of the population who are forced to survive and those who get rich quickly by misappropriating budget funds is growing. Because of the impunity of

officials who steal budget funds, the law is discredited, and the public consciousness is convinced that citizens are vulnerable to crime and to the authorities.

Public procurement is an independent mechanism for regulating economic relations, which is used in different markets. It covers various areas of economic policy - antitrust, anti-corruption, investment, innovation, foreign economic, industrial, small business development and pricing. A special place in public policy is occupied by criminal law policy to ensure the protection of public procurement. Irrational and inefficient spending of budget funds, non-fulfillment of budget commitments by the state exacerbates social problems, as the gap between the vast majority of the population forced to survive and those who get rich quick by misappropriating budget funds is growing. Because of the impunity of officials who steal budget funds, the law is discredited, and the public consciousness is convinced that citizens are vulnerable to crime and the authorities.

The public procurement mechanism is an important condition for the proper and effective functioning of public authorities and local self-government. Despite the legal consolidation of the concept of "public procurement", among scholars, and even more so practitioners, there is no consensus on this issue, but more and more often this concept is associated with the concept of tender (actually bidding). Implementation of public procurement procedures is a rather complicated procedure, which causes risks of offenses in this area (including corruption and fraud), which causes such negative factors as misuse of budget funds, their inefficient use, resulting in underfunding of the state budget.

Among the key principles on which public procurement should be based are: fairness and equality of participants (fair competition among participants), transparency (transparency), efficiency and economy of public funds, control and responsibility, promotion of national production and employment market; ensuring national security, social justice, regional development, supporting small and medium-sized businesses, environmental protection, etc.

Budget funds, the order of their formation, distribution and direct use is the main factor that determines criminal activity in the field of public procurement. In general, the main direct object of such violations are certain social benefits through which the state performs its functions and tasks, implements financial policy, thus ensuring the needs and interests of not only individuals or legal entities, but society as a whole.

Criminal offenses in the field of public procurement should be understood as socially dangerous acts that involve misuse of public (budget) funds in public procurement through fraud, official, corruption and other acts under the Criminal Code of Ukraine. Such acts are usually characterized by the connection of the subject of the criminal offense with the concept of "customer" of public procurement defined in the legislation.

Criminal offenses in the field of public procurement are among the budget criminal offenses highlighted in the literature. Among them are budget criminal offenses that directly encroach on the use of budget funds and state extra-budgetary funds; budget criminal offenses that encroach on the relations arising at the stage of formation of budget revenues of all levels; budget criminal offenses that encroach on relationships that arise at the stage of use of budget funds. The latter category is related to criminal offenses in the field of public procurement.

According to different criteria, the system of criminal offenses in the field of public procurement may provide for different in nature classifications.

According to the subjects of their commission, criminal offenses in the field of public procurement can be distinguished as those committed by: - bidders; - bidders; - state bodies authorized to exercise supervision or control in the field of public procurement; - by all public procurement entities.

Depending on the methods and purpose of criminal offenses in the field of public procurement are divided into: 1) theft of budget funds by entrepreneurs or officials of budgetary institutions; 2) misdemeanors of corruption (in the field of use of budget funds through public procurement); 3) mismanagement of budget

funds, other state and municipal property in public procurement (often in the absence of selfish motives).

Depending on the interdependence of several criminal offenses, criminal offenses in the field of public procurement are divided into primary (predicate) criminal offenses and secondary (subordinate) criminal offenses.

Key words: *policy in the field of fight against crime, criminal law policy, criminal offenses in the budget sphere, criminal offenses in the field of public procurement.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черадарчук А.М. Загальна характеристика і механізм державних закупівель в Україні: поняття, принципи, умови і процедури. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 52. Івано-Франківськ, 2020. С. 191-199.

2. Черадарчук А.М. Історія кримінально-правової політики забезпечення охорони державних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 53. Івано-Франківськ, 2020. С. 200-209.

3. Черадарчук А.М. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 54. Івано-Франківськ, 2020. С. 149-159.

4. Черадарчук А.М. Суспільно-небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 55. Івано-Франківськ, 2021 С. 120-129.

5. Черадарчук А.М. Поняття кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal "Law & Society"*. Issue 1, 2020. С. 111-116.

6. Черадарчук А.М. Види об'єкта та предмет кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal "Law & Society"*. Issue 2, 2020. С. 100-108.

7. Чередарчук А.М. Мотив та мета злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (8-10 червня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С.249-251.

8. Чередарчук А.М. Суб'єкти злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (15 травня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С.102-104.

9. Чередарчук А.М. Державні закупівлі як об'єкт кримінально-правової охорони. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (20 квітня 2020 р.) Івано-Франківськ, 2020. С.30-34.

10. Чередарчук А.М. Способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (11-13 березня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С.159-162.

ЗМІСТ

Вступ	12
РОЗДІЛ I. Публічні закупівлі як предмет правового регулювання і об'єкт кримінально-правової охорони.....	20
1.1. Методологічні засади дослідження проблем кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель в Україні	20
1.2. Загальна характеристика і механізм публічних закупівель в Україні: поняття, принципи, умови і процедури	30
1.3. Кримінально-правова політика забезпечення охорони публічних закупівель: становлення та розвиток	53
Висновки до I розділу	61
РОЗДІЛ II. Поняття та система кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.....	63
2.1. Поняття, загальна характеристика, предмет та види об'єкта кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	63
2.2. Система кримінальних правопорушень проти публічних закупівель в Україні	84
Висновки до розділу II.....	95
РОЗДІЛ III. Характеристика об'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	97
3.1. Загальна характеристика об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	97
3.2. Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	117
3.3. Суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	138
Висновки до III розділу	147
РОЗДІЛ IV. Характеристика суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	149
4.1. Характеристика вини у кримінальних правопорушеннях у сфері публічних закупівель	149
4.2. Мотив і мета кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	1533
4.3. Загальна характеристика суб'єктів кримінальних правопорушень проти публічних закупівель	1588
Висновки до IV Розділу	1777
Висновки	17979
Список використаних джерел.....	1855
Додатки	205

ВСТУП

Актуальність дослідження. Забезпечення потреб належного функціонування державних органів та органів місцевого самоврядування досягається шляхом проведення особливої процедури – публічних закупівель. Із даних Звіту Мінекономіки вбачається, що від початку роботи Електронної системи закупівель та станом на 01.01.2021 оголошено 7,7 млн процедур з очікуваною вартістю 4,3 трлн грн, з яких успішно завершено більш як 7 млн з очікуваною вартістю 2,776 трлн гривень.

У межах виконання Угоди про асоціацію з ЄС схвалено Стратегію, якою передбачено основні напрями реалізації реформи публічних закупівель, за якими здійснюється виконання заходів, зокрема щодо адаптації законодавства до правил ЄС згідно з положеннями глави 8 «Державні закупівлі» Угоди про асоціацію з ЄС. Виконання зобов'язань, встановлених положеннями Угоди про асоціацію з ЄС та відображених у Стратегії, передбачає поетапну гармонізацію вітчизняної законодавчої бази з питань публічних закупівель із стандартами ЄС, які регулюються відповідними директивами ЄС. Законом України від 19.09.2019 № 114 «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» внесено зміни до Закону № 922 та викладено його в новій редакції.

Однак, станом на сьогодні не реалізовані в повному обсязі передбачені Планом заходів щодо реалізації Стратегії реформування системи публічних закупівель заходи, зокрема, спрямовані на впровадження комплексного моніторингу щодо ефективності системи публічних закупівель, опублікування щорічних звітів про функціонування системи публічних закупівель тощо. Водночас, процедура публічних закупівель має на меті забезпечити ефективне і прозоре використання коштів бюджетів усіх рівнів, створити належні умови для розвитку конкурентного середовища та мінімізувати правопорушення у цій сфері. Несвоєчасне та недосконале

нормативно-правове забезпечення публічних закупівель, в т.ч. і щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, призводить до ризиків, пов'язаних із функціонуванням системи публічних закупівель, з точки зору забезпечення нею досягнення очікуваних результатів та створює потенційні можливості зростання кримінальних правопорушень у цій сфері.

У зв'язку з цим сфера публічних закупівель усе більше привертає увагу злочинців, які почали використовувати їх як інструмент швидкого й зазвичай безкарного неправомірного збагачення. Це призводить до ослаблення соціально-правового контролю за ситуацією в країні, зрощення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з кримінальними структурами, проникнення їх у сферу управління тощо. Наприклад, щодо документування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель згідно статистичної звітності Управління інформаційно аналітичної підтримки ГУНП в Івано-Франківській області у 2020 році було оголошено повідомлення про підозру 22 особам, з яких 10 розпорядники державного бюджету та 12 – місцевих бюджетів. У 2021 році про підозру оголошено 18-ти особам за вчинення кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель, з яких 7 розпорядники державного бюджету та 11 – місцевих бюджетів. Тому протидія кримінальним правопорушенням під час здійснення публічних закупівель набула не лише економічного, а й політичного загальнодержавного характеру.

Питання кримінально-процесуального, криміналістичного та оперативно-розшукового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель досліджено в працях вітчизняних і зарубіжних учених: К.В. Антонова, В. І. Антипова, Д.А.Баландина, В. Т. Білоуса, І. Л. Близнюк, Ю.Н. Демидова, В. В. Дараган, В.С. Зеленецького, Р. В. Іллюхіної, О.В.Копана, О. В. Копіци, Ю. В. Латова, В. В. Лисенка, В. Н. Онищенко, О. Б. Сахарова, С.В.Собур, С. С. Чернявського та ін. Проблематика методик виявлення і розслідування

знайшла відображення в криміналістичних дослідженнях (А.Ф.Волобуєва, Р.Л.Стеланюка. О.Є. Користіна. С.С.Чернявського, Г.В.Мудрецької. В.В.Кікінчука та ін.).

Питанням кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення в цілому присвячені праці великої кількості вітчизняних вчених: Ю. В. Бауліна, Д.О.Балобанової, В. І. Борисова, В.М.Бурдіна, В. К. Грищука, В.В. Голіни, О.П.Гороха, Н.О.Гуторової, Т. А. Денисової, О. О. Дудорова, З.А.Загинеї-Заболотенко, М.В.Карчевського, О. О. Кваші, О. В. Козаченка, І.В. Козича, А.В.Коваленка, О. М. Костенка, М. І. Мельника, В.О.Навроцького, М.І.Панова, Ю. А. Пономаренка, Н. А. Савінової, В. Я. Тація, В.П.Тихого, П.Л.Фріса, В. Б. Харченка, М. І. Хавронюка, В.В.Шаблистого та ін. Питанням публічних закупівель та зловживанням при їх проведенні приділялася увага у працях таких вчених, як П.П.Андрущенко, А.С. Беніцький, А.І. Берлач, С.Г. Гуржій, Л.М. Доля, О.М. Джужа, В.П.Головіна, П.Т. Гега, Т.В. Качка, Р.А. Калюжний, А.О. Клименко, І.Банасевич, Н. Головка, Ю. Ганущак, Н. Дроздова, В. Зубар, В. Карасьова, В.Колотій, І. Лопаткіна, О. Овсянюк-Бердадіна, Г. Пінькас, В.Смиричинський, Н. Ткаченко, Н. Турченко, К. Хусанова та ін. Кримінологічні аспекти протидії вказаним діянням були предметом дослідження «Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (О.О.Титаренко, В.М.Руфанова). Окремі питання кримінальної відповідальності за правопорушення в сфері публічних закупівель піднімалися у дослідженнях В.І.Василинчука, Д.В.Лазаревої, А.М.Меденцева, В.Р.Сливенка та ін. Однак, у вчених і практиків розбігаються думки стосовно багатьох ключових понять і категорій щодо відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, запропоновані наукові дослідження не утворюють єдиного систематизованого підходу. Враховуючи це, комплексне дослідження кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель є вимогою сучасності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт, які здійснюються кафедрою кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах цільової комплексної програми «Політика Української держави у сфері боротьби зі злочинністю» (фундаментальна НДР № 0110U001541).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексне дослідження кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель та визначення його місця в системі кримінально-правового регулювання та охорони.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі задачі:

- окреслити методологічні засади дослідження проблем кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель в Україні;
- здійснити загальну характеристику поняття, принципів, умов і процедури механізму публічних закупівель в Україні;
- дослідити становлення та розвиток кримінально-правової політики України в сфері забезпечення охорони публічних закупівель;
- визначити предмет та види об'єкта кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- встановити особливості побудови системи кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- проаналізувати характерні ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- окреслити характерні способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- визначити суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- охарактеризувати форми і види вини у кримінальних правопорушеннях в сфері публічних закупівель;

- дослідити особливості мотиву і мети кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- встановити дослідити суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають при реалізації механізму публічних закупівель в Україні.

Предметом дослідження є кримінально-правове забезпечення охорони публічних закупівель.

Методи дослідження визначені відповідно до окреслених об'єкта та предмета дослідження з урахуванням поставлених задач. У роботі використовуються загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, а саме: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, логіко-семантичний, системно-структурний, формально-логічний, конкретно-соціологічний та герменевтичний.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їх суперечності, розвитку та змінах. Методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії та ін. використовувалися при дослідженні нормативних актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, точок зору авторів з окремих питань, що входять у предмет дослідження (підрозділи 1.2, 2.1, розділи 3 і 4.); системно-структурний метод використано при дослідженні механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та виявленні їх системи (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2); порівняльно-правовий метод використаний при дослідженні кримінального, кримінального процесуального, бюджетного законодавства України, законодавства щодо регулювання публічних закупівель (підрозділ 1.1, 1.2.); історичний метод застосовувався при дослідженні становлення та розвитку кримінально-правової політики забезпечення охорони публічних закупівель (підрозділ 1.3); конкретно-соціологічний метод був використаний для збору додаткової інформації про механізм та способи вчинення кримінальних

правопорушень у сфері публічних закупівель (підрозділ 3.2); статистичний метод - при вивченні статистичних даних у процесі узагальнення державної протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель (всі розділи дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики (вивчено близько 100 судових рішень, включених у Єдиний державний реєстр судових рішень у період 2016-2019 рр., з приводу притягнення до кримінальної відповідальності).

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний та Кримінально-виконавчий кодекси України, закони та підзаконні нормативні акти, рішення Верховного Суду України.

Науково-теоретичною базою дослідження є праці з кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права, філософії, політології, довідково-енциклопедична література, а також спеціалізована література з питань кримінально-правової політики та політики в сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-правового забезпечення охорони господарських відносин тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Новизна дослідження конкретизується в отриманих наукових результатах, сформульованих у теоретичних, практичних висновках та пропозиціях, зокрема:

уперше:

– зроблено висновок про становлення в Україні кримінально-правової політики забезпечення охорони публічних закупівель, основним завданням якої є нормативне забезпечення кримінально-правової протидії вказаним діянням;

– на основі вивчення доктринальних положень та матеріалів судової практики встановлено, що характерною особливістю кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є те, що до них можуть відноситися діяння, які передбачені в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України зі спільною ознакою – такі діяння вчиняються під час процедури публічних закупівель.

– доведено, що із врахуванням вищезазначеної специфіки кримінальне законодавство України не потребує окремої статті щодо встановлення кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері публічних закупівель.

удосконалено:

– положення щодо необхідності встановлення співрозмірності заподіяних внаслідок вчинення кримінального правопорушення збитків та покарання у виді штрафу (на прикладі ст.210 КК України);

– уявлення про суспільно-небезпечні наслідки та суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

– вчення про становлення та розвиток кримінально-правової політики з урахуванням характеристик історичного періоду, політичного режиму та динаміки регульованих чи охоронюваних суспільних відносин;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування віднесення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель до бюджетних правопорушень;

– доктринальні підходи щодо існування різних критеріїв класифікації кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

– вчення про способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та висновки, викладені в дисертації, може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* – для органів кримінальної юстиції та судів при вирішенні теоретико-практичних питань у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого вдосконалення наукових досліджень щодо системи кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та кримінально-правового забезпечення їх охорони;

– *навчальному процесі* – при викладанні дисциплін «Кримінально-правова політика», «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінальне процесуальне право», «Кримінологія» та при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та інших навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднено на 4 науково-практичних конференціях, зокрема: 1) міжнародній науково-практичній конференції: «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 8-10 червня 2017 р.), 2) всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2015 р.) «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 20 квітня 2020 р); 3) Інтернет-конференції: «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 11-13 березня 2015 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових працях, 4 з яких опубліковано у фахових виданнях України, 2 – у міжнародному виданні, 4 – тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження і складається із вступу, 4 розділів, які містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 206 сторінок, із них основного тексту – 174 сторінки, список використаних джерел налічує 216 найменувань і розташований на 20 сторінках.

РОЗДІЛ І. ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ ЯК ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

1.1. Методологічні засади дослідження проблем кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель в Україні

Публічним закупівлям в національній складовій відводиться роль перспективного та важливого макроекономічного регулятора, за допомогою якого можливе формування повноцінного та об'єктивного конкурентного середовища, здійснення стабілізаційної політики в країні тощо.

В сучасних умовах зростає потреба реалізації концепції раціонального та ефективного використання коштів державного бюджету, а також вдосконалення механізму проведення публічних закупівель на чітких засадах конкуренції та прозорості. У міру зростання обсягу та вартості публічних закупівель, зросло їх значення і для забезпечення зайнятості, і для національної економіки в цілому.

В умовах змішаної економіки держава виступає в ролі найбільшого замовника й споживача продукції цілого ряду галузей, перетворюючи державний попит у потужний інструмент регулювання економіки, що впливає на її динаміку й структуру. Саме тому одним з найважливіших напрямків економічної політики є державне замовлення на поставку товарів, виконання робіт та надання послуг для державних потреб та проведення на його основі публічних закупівель, що є спрямованими на економію та оптимізацію витрат бюджетів всіх рівнів. При цьому, як підтверджує досвід зарубіжних країн, даний ефект повинен забезпечуватись в конкурентних умовах. Щодо вітчизняного, то тривалий і малорезультативний процес реформування системи публічних закупівель переконливо показав: формальний підхід, внутрішньосистемні цілі не дають змогу удосконалити систему [1, с.41].

Державні закупівлі — це самостійний механізм регулювання господарських відносин, який застосовується на різних ринках. Він охоплює різні сфери економічної політики держави — антимонопольну, антикорупційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, промислову, розвитку малого підприємництва і ціноутворення. Але Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. [2] не відображає правову природу даного явища, чим значною мірою пояснюється нівелювання його господарської корисності в Україні [3].

Злочинні посягання на бюджетну сферу є загрозою кримінологічної безпеки держави, що не тільки сприяють самовідтворенню тіньової економіки, але й унеможлиблюють виконання державою своїх соціальних функцій. Однією з найбільш уражених тіньовими процесами в Україні є сфера публічних закупівель, особливо за рахунок її кримінальної складової та корупції.

Для України це питання є особливо гострим. Зазначене пов'язане, по-перше, з надзвичайно високим рівнем корупції в країні; по-друге, з аномально високим, порівняно з іншими країнами, рівнем перерозподілу коштів бюджету через державні закупівлі, по-третє, в більшості випадків державні установи та організації закупають переважно послуги для задоволення власних потреб, а не для суспільно значущих потреб (тільки 24 % головних розпорядників державних коштів спрямовують ці кошти на закупівлю суспільно значущих послуг) [4, с. 82]. Зазначені обставини призводять до значних втрат державного бюджету.

Таким чином, сферу публічних закупівель товарів, робіт та послуг слід досліджувати не тільки як самостійну економічну структуру, а й як сферу, що виступає об'єктом злочинних посягань з боку криміналітету, включаючи й організовані злочинні формування. У зв'язку із зазначеним, дану сферу слід розглядати не тільки як економічну категорію, але й як правову.

Ефективність здійснення публічних закупівель завжди знаходиться у центрі уваги політиків і суспільства. Така увага пов'язана з двоєдиною

роллю феномену публічних закупівель: з одного боку, за рахунок публічних закупівель держава здійснює (принаймні – повинна здійснювати) свою соціальну функцію – забезпечення потреб суспільства за рахунок публічних ресурсів, але, з іншого боку, ця діяльність стає джерелом і спокусою державної бюрократії звернення частини вказаних ресурсів на свою користь [4, с.81].

Постійні зміни в законодавстві, організаційні перебудови управлінських структур протягом усіх років незалежності призвели до різкого зниження ефективності публічних закупівель і їх неспроможності досягнення своєї головної місії – забезпечення ефективного та раціонального витрачання державних коштів, створення конкурентного середовища та боротьби з корупцією в даній сфері. А серед причин такого стану – відсутність чітко організованого та ефективно функціонуючого інституту публічних закупівель, без якого жодне системне реформування не видається можливим.

Взагалі слід відзначити, що термін «інститут» походить від латинського *institutum* – встановлення, установа. Сутнісними характеристиками цієї категорії виступають як юридичні норми, так і порядок встановлення зв'язків між ними, що надає можливість упорядкувати (регламентувати) стосунки між суб'єктами права з метою надання їм стійкого характеру, для чого і створюються відповідні організаційні структури та органи контролю [1, с. 2].

Розглядаючи ринок державних замовлень як «організований й інституціоналізований обмін», слід зазначити, що, відповідно до визначення Д. Ходжсона, цей обмін включає контрактні угоди й зміну прав власності, а ринок складається з інститутів і механізмів, що покликані надавати цим видам діяльності структуру, організацію й легітимність [5, с. 256]. У ринковій економіці передача прав власності опосередкована формальним договором або для більшості поточних угод – неформальною контрактною

угодою. Контракти відбивають структуру стимулів і антистимулів, що коріниться у структурі прав власності та механізмів їхнього забезпечення.

Враховуючи те, що вся система майнових договірних взаємовідносин базується на власності, роль держави як суб'єкта контрактних відносин визначається, по-перше, масштабами державної власності в економіці, по-друге, державними витратами на всі цілі державного господарювання, насамперед на придбання товарів, виконання робіт і надання послуг для задоволення державних потреб.

В той час, коли йде мова про інститут публічних закупівель, то необхідно розуміти під цим поняттям комплекс правил, принципів, норм, установок, які регулюють сферу соціально-економічних відносин між державою та іншими суб'єктами господарювання публічних закупівель з придбання товарів, робіт і послуг за державні кошти в рамках визначених конкурсних процедур, з метою задоволення державних потреб.

Такого ж підходу до розуміння сутності публічних закупівель притримується О. Шадріна, яка розглядає їх в організаційному аспекті, та вважає, що вони є самостійним інститутом, динамічною багаторівневою системою, яка діє на засадах економічності, ефективності, відкритості, справедливості та відповідальності. До її елементів науковець відносить суб'єкти (суспільство, органи державної влади і місцевого самоврядування, постачальники та ринкова інфраструктура), об'єкти (продукція, яка придбається за кошти бюджетів усіх рівнів і позабюджетних фондів) та процеси, які у ній відбуваються (придбання продукції у законодавчо визначеному порядку).

Наголошуючи на суспільному призначенні публічних закупівель, О. Шадріна характеризує їх як ринковий механізм ефективного використання бюджетних коштів для задоволення суспільних потреб, дієвий інструмент стимулювання економічного розвитку й вирішення проблеми зайнятості на регіональному рівні [6].

Формування системи публічних закупівель в Україні розпочалось відносно недавно, а тому в цьому напрямі існує цілий ряд проблем, починаючи від законодавчого забезпечення та закінчуючи проблемами, пов'язаними із відсутністю підготовлених висококваліфікованих кадрів, що здатні працювати в тендерних комітетах і забезпечувати технічне супроводження всіх типів договорів.

Основні проблеми стосуються передусім правової та інституційної бази системи публічних закупівель. До проблематики процедури публічних закупівель та зловживань у цій сфері неодноразово приділялась увага таких вчених як П.П. Андрущенко, А.С. Беніцький, А.І. Берлач, С.Г. Гуржій, Л.М.Доля, О.М. Джужа, В.П. Головіна, П.Т. Гега, Т.В. Качка, Р.А. Калюжний, А.О. Клименко, І. Банасевич, Н. Головка, Ю. Ганущак, Н. Дроздова, В. Зубар, В. Карасьова, В. Колотій, І. Лопаткіна, О. Овсянюк-Бердадіна, Г. Пінькас, В.Смиричинський, Н. Ткаченко, Н. Турченко, К. Хусанова та ін. Методологічною основою проблемного вивчення інституту публічних закупівель виступають праці основоположників інституційного підходу Е.Дюркгейма, У. Гамільтона, О. Конта, Дж. Ламберга, С. Ліпсета, І. Міллза, К. Маркса, Т. Парсонса, Г. Спенсера, Л. Уорда та ін.

Значний вклад у розвиток дослідження публічних закупівель та злочинності у цій сфері вніс доктор юридичних наук, професор В.І. Василичук, який є співавтором багатьох наукових видань, зокрема, «Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері» [7], заслуговує на увагу також його праця «Удосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері публічних закупівель» [8].

Питання публічних закупівель та корупції, як основного прояву правопорушень у сфері публічних закупівель, стало предметом наукових праць Хусанової К.Ю. («До питання про особливості методу правового регулювання відностин у сфері публічних закупівель» [9], «Поняття, зміст тендеру та значення публічних закупівель в контексті європейської

інтеграції» [10], «Корупція в сфері публічних закупівель: форми прояву та засоби протидії в контексті нового антикорупційного законодавства» [11]).

У більшості країн законодавство із закупівель на ранніх стадіях розроблялося для захисту вітчизняної економіки. У той же час конкуренція між національними компаніями за державні замовлення збільшувалася тими ж темпами, що і державні витрати на товари та послуги. Законодавство із закупівель на ранній стадії визнавало право національних постачальників на рівне ставлення і отримання рівного доступу до державних контрактів. В результаті, стандартний спосіб закупівлі передбачав публікацію оголошення про заплановані закупівлі, щоб залучити до участі в торгах (як правило, у формі аукціону) всі компанії, зацікавлені в отриманні державного контракту. У США реалізація принципу “рівного доступу” викликала численні судові розгляди щодо присудження контрактів і сприяла розробці детальних правил щодо опротестування результатів торгів [12].

Державні закупівлі в різних країнах побудовані на основі трьох моделей:

– централізованої (створюється централізований закупівельний орган, визначається номенклатура, обсяг продукції і коло замовників, для яких закуповується продукція);

– децентралізованої (можлива розподільча централізація в рамках галузевого відомства; дана модель передбачає, що закупівля здійснюється безпосередньо розпорядниками державних коштів);

– змішаної (одночасно застосовуються централізована і децентралізована моделі).

До переваг впровадження централізованої моделі здійснення публічних закупівель слід віднести:

– суттєве зменшення вартості договору;

– скорочення витрат на організацію та проведення процедур публічних закупівель;

- збільшення закупівельної спроможності центральних органів управління;
 - посилення контролю за якістю товарів та послуг, дотриманням стандартів, збереженням навколишнього середовища;
 - поліпшення управління договорами та покращення виконання постачальниками своїх договірних зобов'язань щодо післяпродажного обслуговування;
 - зменшення витрат на підготовку і навчання персоналу та скорочення чисельності адміністративно-управлінського складу у сфері закупівельної діяльності;
 - спрощення системи збору інформації про стан публічних закупівель.
- Перевагами децентралізованих способів організації закупівельної діяльності є:
- більша відповідність продукції вимогам і потребам замовників;
 - скорочення можливостей для помилок, обумовлених великими масштабами закупівель;
 - більші можливості для малого бізнесу брати участь у конкурентній боротьбі за контракти;
 - підвищення рівня впливу постачальників на закупівельну діяльність замовників [13, с. 210].

Враховуючи викладене вище можна стверджувати про те, що становлення та функціонування публічних закупівель в світовій практиці супроводжується принципами гласності, відкритості, конкуренції, ефективності й підзвітності. Однак, навряд чи такий стан справ може бути цілком скопійованим на систему національного законодавства, оскільки «...має бути враховано національна специфіка, особливості інституційно-правової системи рівня економічного розвитку тощо» [14, с. 83].

На даний час функціонування системи публічних закупівель в Україні не обґрунтовано в повному обсязі на науковому рівні. «Якщо правова основа механізму ринку публічних закупівель нині в Україні динамічно

розвивається, змінюється та постійно вдосконалюється, то науково-теоретичне та методологічне обґрунтування одного з найбільших товарних ринків у державі, - публічних закупівель, практично відсутні» [9, с. 118], - вважає К.Ю. Хусанова, і тут неможливо не погодитись.

Взагалі, існує думка, що вітчизняне законодавство загалом, та й методи правового регулювання та охорони кримінально-правових явищ зокрема, потребують значних перетворень та змін. Так, гаслом законодавців повинні стати слова академіка НАН України В. Тація, який стверджує, що «...на початку ХХІ століття методологія вітчизняного правознавства потребує істотного оновлення, значних зрушень у напрямку наближення до найбільш вагомих загально визнаних досягнень європейської та світової філософської та соціологічної думки» [15, с. 10].

Якщо говорити про методологічні засади регулювання та охорони відносин у сфері закупівель за державні кошти в Україні, то цілком логічно, що тут ключовим елементом виступає їх предмет. В свій час специфіка таких відносин обумовлена відсутністю чіткого розмежування між засобами правового регулювання, притаманних галузям приватного та публічного права, у наборі інструментарію, яким здійснюється вплив на такі відносини.

В ході аналізу сформульованих та ймовірних уявлень про методологію досліджень кримінально-правового характеру у сфері публічних закупівель можна виокремити декілька підходів до їх розуміння.

Адміністративно-правовий метод - це сукупність правових засобів і способів (прийомів), які застосовують органи управління для забезпечення регулюючого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини [16, с.9].

Метод адміністративно-правового регулювання відрізняється від інших методів владним, імперативним характером. Практичне значення цього методу, як і предмета адміністративно-правового регулювання, полягає в тому, що з їх допомогою здійснюється розмежування різних правових галузей.

Застосування методу публічного (адміністративного) права в дослідженні публічних закупівель як об'єкта кримінально-правової охорони обумовлено такими критеріями:

- порядок здійснення публічних закупівель визначається на законодавчому рівні шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, тобто встановлення приписів, дозволів та заборон;
- здійснення фінансового регулювання торгово-економічних відносин є державною функцією;
- закупівля товарів, робіт та послуг за державні кошти здійснюється з метою забезпечення державних потреб;
- регулювання цих відносин викликане обов'язковістю керованості за процесами руху коштів державного та місцевих бюджетів;
- здійснюється управління матеріальними потоками;
- забезпечується контроль за видатками.

Метод приватного (цивільного) права являє собою «систему цивільно-правових способів формування поведінки юридично рівних учасників правовідносин (фізичних і юридичних осіб, публічних утворень) як приватних осіб» [17, с. 113].

Необхідність застосування методу приватного (цивільного, господарського) вбачається у наступному:

- відповідно до ст. 2 Цивільного кодексу України учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [18, с.];

- договір про закупівлю за державні кошти є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків у сторін цього договору;

- сторони у договорі є рівними у своїх правах, обов'язках та у праві захисту свого порушеного права.

Таким чином, підтверджується подвійна роль держави у забезпеченні функціонування та охорони публічних закупівель. З одного боку держава

виступає в ролі суб'єкта регулювання цієї галузі, з іншої – однією зі сторін таких відносин, тобто є розпорядником коштів. Тому головним питанням все ж таки залишається проблема розмежування цих ролей за різними критеріями, та відповідно визначення пріоритетності застосування інструментів правового впливу, притаманному публічному, чи то приватному праву.

На нашу думку, публічним закупівлям у вітчизняному законодавстві все ж таки притаманні в більшій мірі риси публічно-правового методу (насамперед, застосування заборон, приписів тощо), та елементи приватноправового методу. Така ситуація, у свою чергу, стримує становлення конкурентного механізму публічних закупівель в Україні, зумовлює відсутність інтересу в потенційних постачальників до участі в тендерах, може бути причиною необ'єктивного вибору постачальника чи такого, який не відповідає встановленим вимогам.

Отже, цивілізований інститут публічних закупівель – атрибут ринкової економіки. Чим складніше й різноманітніше стають взаємини між економічними суб'єктами в ринковій економіці, тим більше завдань покладається на державу. У перехідній же економіці роль держави значно ширша, що визначається цілою низкою інституціональних особливостей системи, що реформується, а також різноманіттям процесів, що відбуваються тут.

Дана проблема є настільки важливою для суспільства, що дослідження її залишається завжди актуальним. Проте особливої уваги потребують дослідження основних форм порушень при здійсненні публічних закупівель, зокрема корупції та шахрайства.

У зв'язку з висловленим вище, існує ряд питань, які все ще потребують належного наукового дослідження та об'єктивного законодавчого підґрунтя, чим обумовлено реалізація чіткого механізму кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель в Україні.

1.2. Загальна характеристика і механізм публічних закупівель в Україні: поняття, принципи, умови і процедури

Під державною закупівлею звикло слід розуміти придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому законом. Однак, таке визначення є дещо стислим, і дає надзвичайно обмежене уявлення про сутність інституту.

Таке визначення, з першого погляду, цілком відповідає цивільно-правовій чи господарсько-правовій суті відносин товарно-грошового обігу і фактично не дозволяє говорити про будь-які особливості правовідносин, що виникають на підставі відповідних правових норм.

Однак, державні закупівлі, як вже згадувалось раніше, є певним механізмом використання бюджетних коштів, цілісним інститутом, який включає в себе такі елементи, як суб'єкти, об'єкти, процеси, які у ньому відбуваються тощо.

У зв'язку з цим, економічна сутність механізму публічних закупівель, полягає в акумулюванні державою суспільних коштів та їх перерозподіл з метою забезпечення функціонування держави та задоволення потреб суспільства. Іншими словами, економічна сутність механізму публічних закупівель полягає у перерозподілі грошових коштів у формі наділення суспільства певними соціальними (матеріальними) благами.

У зарубіжній і вітчизняній науковій літературі та нормативній базі існують такі визначення закупівель за державні кошти: тендер, конкурсні торги, торги, закупівля, прок'юремент, державні закупівлі тощо. Найбільш вживаним із них являється тендер (тендерні закупівлі).

Тлумачення терміну «тендер» (від англ. tender – офіційна пропозиція) має багато значень:

- 1) письмова пропозиція, заявка, оферта;

2) заява про підписку на цінні папери, торги, про намір укласти контракт або доставити товари;

3) сповіщення про намір поставити товар по терміновому контракту;

4) спосіб пропозиції облігацій або казначейських векселів на ринку;

5) запрошення постачальникам запропонувати товар або устаткування, що відповідає встановленим вимогам; конкурсна форма розміщення замовлення на закупівлю на ринку устаткування або залучення підрядчиків для споруди комплексних об'єктів і виконання інших робіт, включаючи інжиніринг. Умови конкурсу оголошуються наперед.

б) ціна, запропонована підприємством, при визначенні якої виходять, перш за все, з цін, які можуть призначити конкуренти, а не з рівня власних витрат або величини попиту на товар.

7) запит про можливості і умови ремонту судна, що висилається судноремонтним фірмам;

8) міжнародні торги, при яких конкурс для продавців оголошує покупець, він же встановлює технічні і економічні характеристики товару. Умови таких конкурсів оголошуються наперед [19, с. 244].

В цілому, тендер (торги) – це здійснення конкурентного відбору учасників з метою визначення переможця тендеру (торгів) згідно з процедурами (крім процедури закупівлі в одного постачальника) або оголошення покупцем (замовником) конкурсу для продавців (постачальників) із заздалегідь визначеними характеристиками.

Конкурсні торги, на думку В.М. Колотія – це спосіб видачі замовлень на постачання товарів, закупівлю послуг або видачу підрядів на проведення певних робіт за заздалегідь оголошених у спеціальному документі умовах, що передбачають залучення до певного терміну на принципах змагання пропозицій декількох учасників торгів з метою забезпечення найбільш вигідних умов угоди для їхнього організатора [20, с. 24].

У сучасній міжнародній практиці для позначення механізму тендерних закупівель використовується термін «procurement».

Прок'юремент – сукупність практичних методів і прийомів, що дозволяють максимально забезпечити інтереси організації (замовника) при закупівлі товарів, робіт і послуг [21, с. 13].

Більш розгорнуте визначення прок'юременту надає український вчений В. Смиричинський: прок'юремент – конкурентна система закупівлі продукції в ринковій економіці, що базується на принципах гласності проведення торгів, справедливості товарного обміну, економічності, ефективності та підзвітності обмінних операцій, обов'язковості виконання контрактних умов [22, с. 12].

Отже, прок'юремент за змістом відповідає терміну «тендер», «конкурс» чи «конкурсні торги» і являє собою систему методів і прийомів закупівель, які дозволяють задовольнити першочергові потреби соціально-економічного розвитку країни в умовах конкуренції, що зменшує витрати держави при здійсненні таких закупівель.

Водночас, необхідно розрізнити поняття державне замовлення, державні потреби і державні закупівлі. Вихідним для визначення сутності державне замовлення є поняття державних потреб. Поняття “державні потреби” формально дещо ширше, ніж поняття “державне замовлення”, оскільки і в широкому, і у вузькому розумінні цього слова державні замовлення є належним чином узагальненим і оформленим виразом державних потреб [12].

Досить часто поняття державне замовлення трактується як потреба органів державного управління в товарах, роботах чи послугах, або як сукупність укладених державних контрактів на поставку товарів, виконання робіт, надання послуг за рахунок коштів державного бюджету, тобто змішуються терміни державне замовлення, державні потреби і державні закупівлі.

Поняття державне замовлення і державні закупівлі безпосередньо пов'язані. Органи державного управління здійснюють розміщення

державного замовлення шляхом закупівель, тобто придбання, покупки товарів, робіт і послуг на відкритому конкурентному ринку .

Таким чином, *державні закупівлі* – це процес здійснення державного замовлення. Державне замовлення, визначається як доручення держави різним організаціям на виробництво товарів або послуг, необхідних для здійснення державних функцій і виконання міжнародних зобов'язань.

З точки зору впливу публічних закупівель на економіку системи розміщення державного замовлення характеризують наступними *особливостями*:

- фінансування суспільних потреб у деяких видах товарів, робіт, послуг проводиться за рахунок громадських коштів, де держава виступає як посередник між споживачем і виробником матеріальних благ;

- державне замовлення не спрямоване на отримання матеріальних вигод і збільшення дохідної частини бюджету – реалізація (розподіл) товарів, робіт, послуг для державних потреб спрямована на задоволення суспільних потреб і здійснення державних функцій;

- підвищення витрат держави на державне замовлення опосередковано призводить до закріплення за державою статусу повноцінного учасника економічних відносин. Держава виступає в якості контрагента приватного сектора, надійного ринку збуту для організацій, установ, що представляють значне число різних секторів національної економіки [23, с. 18].

Серед науковців та практиків вирізнилось чимало принципів, на яких мають базуватися державні закупівлі, та їх трактування,. Зокрема, поділяємо думку з В.В. Прядко та К.Є. Крищенко, які пропонують розглядати таку *систему принципів*:

- *справедливість і рівноправність учасників* (добросовісна конкуренція серед учасників), яка передбачає створення рівних умов і можливостей для всіх потенційних постачальників. Неупереджене ставлення до них з боку замовника, наділення їх рівним обсягом інформації, пов'язаної з проведенням конкурсу, забезпечують визнання публічних

закупівель суспільством як процесу, який відповідає критеріям справедливості. Це сприяє зміцненню довіри й поваги між державними замовниками і постачальниками,

підвищує привабливість закупівель і, як наслідок, дозволяє досягти максимально корисного ефекту від використання державних коштів;

- *транспарентність (прозорість)* публічних закупівель, яка полягає у публічній відкритості інформації, пов'язаної з їхнім проведенням. Вільний доступ громадян через засоби масової інформації до даних про строки, умови й обсяги проведення торгів, їхніх учасників та переможців є вагомим чинником усунення корупції та забезпечення дієвості суспільного контролю за цільовим витрачанням коштів держави. Інформаційна відкритість процесу здійснення публічних закупівель легітимізує витрати органів влади в очах громадян, дає змогу кожному індивіду пересвідчитися у цільовому використанні сплачених ним податків;

- *ефективність та економність використання державних коштів*, яка проявляється у двох аспектах: з одного боку, спрощення бюрократичних процедур проведення торгів мінімізує адміністративні витрати, пов'язані із розміщенням державних замовлень; з іншого - прозорість функціонування системи закупівель, наявність відкритої та ефективної конкуренції між виробниками дає змогу досягти зниження цін на економічні блага, які закуповуються, та підвищити таким чином ефективність витрачання коштів. Однак виконання принципу ефективності й економності не має означати автоматичного вибору постачальника, який запропонував найнижчу ціну на об'єкт публічних закупівель. Необхідно брати до уваги також інші критерії, які характеризують економічну вигоду, а саме якість продукції, умови і строки постачання, наявність додаткових послуг (ремонт та обслуговування) та ін;

- *контрольованість і відповідальність*, яка забезпечується завдяки нагляду з боку контролюючих органів за здійсненням публічних закупівель. Можливість такого нагляду досягається через документування

всіх операцій, пов'язаних із виконанням публічних закупівель, а також шляхом розробки чітких процедур організації та проведення конкурсів, за дотриманням яких слідкують контролюючі органи державної влади й місцевого самоврядування. Виявлення фактів зловживань у сфері публічних закупівель має передбачати накладання обопільної відповідальності як на конкретних посадових осіб, так і на недобросовісного постачальника, що є вагомим чинником стримування корупції у царині використання коштів держави [6].

Крім згаданих вище загальних принципів, у міжнародній практиці існують окремі додаткові критерії, якими керуються органи влади при проведенні публічних закупівель, а саме:

- *стимулювання національного виробництва й ринку зайнятості;*
- *забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого та середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо.*

На основі згаданих вище принципів та з метою забезпечення належного, законодавчо встановленого порядку здійснення публічних закупівель сформувався ряд **ознак (умов)** реалізації механізму публічних закупівель.

Основною умовою звісно ж є *дотримання принципів* здійснення публічних закупівель, про які йшла мова раніше, та які встановлені в порядку Закону України «Про публічні закупівлі» [2] (дотримання конкурентного середовища, рівність всіх учасників, мовний принцип, згідно якого усі документи, що готуються замовником викладаються українською мовою, та інші).

Окрім того, однією з ключових умов здійснення закупівель за державні кошти є *обов'язковість їх планування* відповідно до річного плану (який надсилається Державній казначейській службі) та фінансового плану (план асигнувань, план використання бюджетних (державних) коштів), кошторису (тимчасового кошторису). Форма річного плану закупівель

передбачена редакцією наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15.09.2014 № 1106 [24]. Відповідно до річного плану затверджується документація конкурсних торгів. Важливість річного плану полягає у тому, що він містить істотну умову майбутнього договору, а саме – предмет закупівлі.

Тому будь-яку закупівельну кампанію необхідно починати з розробки плану закупівель. І чим ретельніше буде пророблений цей план, тим ефективнішою буде кожна окрема закупівля. Планування проведення закупівель послуг за державні кошти є складним багатоетапним процесом, на який впливають чинники зовнішнього та внутрішнього характеру.

Основними детермінантами зовнішнього впливу на процес планування є, насамперед, особливості здійснення бюджетного процесу в Україні, до чинників внутрішнього характеру віднесено складність застосування класичних і спеціальних прийомів планової роботи в умовах можливої не прогнозованої потреби в послугах та недостатньої бази теоретичних і практичних знань спеціалістів, які займаються підготовчим етапом здійснення закупівлі послуг за державні кошти [25, с. 26]. Крім цього, значної уваги вимагає безпосереднє проведення процедур публічних закупівель і контроль за легітимністю та доцільністю їх виконання.

Розробка плану закупівель у найбільш загальному вигляді складається з таких укрупнених процедур:

1. визначення і формулювання предмета закупівель, а також необхідного обсягу продукції, її якісних характеристик і строку поставки;
2. вивчення відповідного ринку й потенційних постачальників (проведення кон'юнктурних досліджень);
3. визначення типу контракту (контракт на товари, роботи або послуги); вибір способу закупівлі (процедури);
4. визначення функцій та кола обов'язків усіх учасників процесу закупівлі;

5. підготовка всієї необхідної попередньої документації для здійснення закупівлі (встановлення кваліфікаційних вимог для відбору учасників, визначення критеріїв і способу оцінки заявок тощо);
6. планування процесу проведення процедури закупівлі;
7. визначення форм і методів здійснення контролю за виконанням умов укладеного договору;
8. вирішення комплексу юридичних питань [26, с. 50].

Водночас, недосконалість процедури закупівель на етапі планування полягає в тому, що законодавець не передбачив чіткі часові рамки для складання річного плану комітетом з торгів, не встановлено також відповідальність за нездійснення публікації, процедури погодження річного плану з основним розпорядником коштів тощо.

Жодна процедура публічних закупівель не може здійснюватись без *попереднього оприлюднення інформації про закупівлю* за встановленою формою на веб-порталі Уповноваженого органу. Так, замовник не пізніше як за 20 робочих днів до дня розкриття пропозицій конкурсних торгів або кваліфікаційних пропозицій подає оголошення про проведення процедури закупівлі.

Окрім того, оприлюдненню також підлягають такі відомості:

- обґрунтування застосування переговорної процедури закупівлі;
- документація конкурсних торгів або кваліфікаційна документація та зміни до них (у разі наявності);
- оголошення з відомостями про укладену рамкову угоду (у разі проведення закупівлі за рамковими угодами);
- протокол розкриття пропозицій конкурсних торгів, цінових пропозицій, кваліфікаційних;
- інформація про відхилення пропозицій конкурсних торгів, цінових пропозицій, кваліфікаційних пропозицій та підстави такого відхилення у вигляді протоколу;

- повідомлення про акцепт пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції (пропозиції за результатами застосування переговорної процедури закупівлі) та протокол оцінки пропозицій конкурсних торгів (цінових пропозицій);
- оголошення про результати процедури закупівлі;
- звіт про результати проведення процедури закупівлі;
- повідомлення про внесення змін до договору у випадках, передбачених пунктами 1, 2, 4, 5 та 8 частини п'ятої статті 40 Закону;
- звіт про виконання договору [2].

Окрім того, відповідно до ч. 4 ст. 10 Закону оголошення про проведення процедури закупівлі та про результати процедури закупівлі обов'язково додатково оприлюднюються на веб-порталі англійською мовою, якщо очікувана вартість закупівлі перевищує суму, еквівалентну: для товарів і послуг - 133 тисячам євро; для робіт - 5 мільйонам 150 тисячам євро [2].

У випадку неоприлюднення або порушення порядку оприлюднення інформації щодо закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти відповідно до вимог законодавства, неподання в установленому порядку звіту про результати здійснення процедури закупівлі товарів, робіт і послуг, відображення недостовірних відомостей у звіті про результати здійснення зазначеної процедури; ненадання інформації, документів та матеріалів у випадках, передбачених законом, замовник несе відповідальність у порядку ст. 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення [27].

Замовником (генеральним замовником) також для організації та проведення процедур закупівель повинна забезпечуватись умова *обов'язковості утворення комітету з конкурсних торгів у порядку та на умовах ст. 11 Закону*. Таким чином, комітет повинен складатися не менше як з п'яти осіб, що затверджується рішенням замовника. До складу комітету не можуть входити посадові особи та представники учасників, члени їх сімей, а також народні депутати України, депутати Верховної Ради

Автономної Республіки Крим та депутати міської, районної у місті, районної, обласної ради.

До основних повноважень комітету належать:

- планування проведення процедур закупівель;
- складання та затвердження річного плану публічних закупівель;
- здійснення вибору процедури закупівлі;
- проведення процедури закупівель, попередня кваліфікація учасників;
- забезпечення рівних умов для всіх учасників, об'єктивний та чесний вибір переможця;
- забезпечення складання, затвердження та зберігання відповідних документів з питань публічних закупівель, визначених Законом;
- здійснення інших дій, передбачених Законом [2].

Для участі в проведенні закупівель за державні кошти замовник встановлює умову щодо *відповідності одному або кільком кваліфікаційним критеріям*. Згідно ч. 2 ст. 16 Закону для участі у процедурах закупівель учасники повинні мати кваліфікаційні дані, які відповідають таким критеріям: наявність обладнання та матеріально-технічної бази; наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід; наявність документально підтвердженого досвіду виконання аналогічних договорів.

Механізм публічних закупівель складається з трьох взаємопов'язаних етапів. Перший – прогнозування і планування, другий – власне здійснення закупівель, третій – контроль і аудит виконаних контрактів.

Планування – це стадія обґрунтування потреби в конкретній закупівлі, визначення початкової ціни контракту. Завдяки плануванню ми отримаємо відповіді на питання: що, в якому обсязі, в які терміни, яким способом ми повинні закуповувати, щоб реалізувати ті пріоритети державної політики, які поставлені нею у вигляді державних цільових програм або напрямків фінансування. Для цього найбільше підійдуть

трирічні закупівельні плани, які повинні містити узагальнену інформацію про закупівлі замовника і, таким чином, бути довгостроковою системою координат для бізнесу. Конкретизація всіх істотних умов повинна відбуватися в річних планах-графіках закупівель.

Другий етап системи публічних закупівель – це, власне, здійснення закупівель, проведення торгів за тендерними процедурами. Питання щодо того, як повинна бути влаштована система відбору постачальників, завжди викликає найгостріші дискусії як серед практиків, так і серед науковців, особливо в частині розробки процедур відбору постачальників, процедур проведення тендерів. Механізми вибору постачальників повинні забезпечувати задоволення державних і муніципальних потреб. Це найперше завдання, те, для чого взагалі існує система публічних закупівель. Тому вона повинна давати гарантії якості кінцевим споживачам і при цьому сприяти розвитку конкуренції. Тому система відбору постачальників має відповідати реальному стану наших ринків, реальним контрактним ризикам, які існують у країні [28, с. 48].

Таким чином, для проведення тендеру (торгів) замовник обирає процедуру (спосіб постачання товарів, виконання робіт або надання послуг, при якому замовник торгів створює умови для конкурентної боротьби між учасниками тендеру), за якою проводитимуться державні закупівлі.

Закупівля за державні (бюджетні) кошти може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких процедур:

- відкриті торги;
- конкурентний діалог;
- переговорна процедура закупівлі.

Основною процедурою закупівлі є відкриті торги.

До цього етапу можна також віднести такі складові як акцептування пропозиції, укладання договору та його виконання. Акцепт пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції (пропозиції за результатами застосування переговорної процедури) - прийняття замовником пропозиції

конкурсних торгів або цінової пропозиції, яку визнано найбільш економічно вигідною за результатами оцінки (за результатами застосування переговорної процедури), та надання згоди на взяття зобов'язань на оплату предмета закупівлі або його частини (лота). Пропозиція конкурсних торгів або цінова пропозиція, пропозиція за результатами застосування переговорної процедури вважається акцептованою, якщо замовником подано учаснику в установлений строк письмове підтвердження про акцепт такої пропозиції [2].

Відповідь особи, котрій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною. Акцептування в закупівлях здійснюється не шляхом підписання договору, а оприлюдненням повідомлення про акцепт пропозиції конкурсних торгів. Тому виникають деякі колізії стосовно даної процедури, оскільки акцептування не обов'язково тягне наслідком підписання договору, що в подальшому може сприяти вчиненню порушень у даній сфері.

Договір про закупівлю укладається в письмовій формі відповідно до положень Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про здійснення публічних закупівель».

Умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції (у тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі. Істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі.

Виконання договору здійснюється за загальними правилами Цивільного та Господарського кодексів України. Також на стадії виконання договірних зобов'язань повинна бути забезпечена можливість одностороннього розірвання контракту не лише замовником, але й виконавцем державного замовлення. Система в цьому напрямку ще не налагоджена, що змушує замовників приймати неякісну роботу, бо не існує

на сьогодні механізму швидкого розірвання контракту і замовлення в когось іншого, щоб виконати роботи, які потрібні державній установі для здійснення суспільно важливих функцій, у визначений термін.

Третій етап здійснення публічних закупівель – державний фінансовий контроль. Саме він дозволяє виявити якість використання державних коштів, виявити недоліки і правопорушення у сфері публічних закупівель і намітити шляхи підвищення ефективності їх використання.

Слід зазначити, що з року в рік результативність контрольних заходів зростає, але при цьому погіршується ситуація з усуненням порушень та реагуванням на їх виявлення. Даний факт вказує на те, що численні зміни до закупівельного законодавства не вирішують проблемних питань, які виникають при проведенні торгів, а кількість проведених контрольних заходів не зменшують обсягів порушень [29, с. 191].

Мета контролю у сфері публічних закупівель полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економічності управління фінансовими ресурсами, що дасть змогу підвищити рівень відповідальності уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків та попередити повторення порушення у майбутньому, зауважує В.П. Міняйло [30, с. 125].

Ю.О. Голуб визначає контроль публічних закупівель як систематичне спостереження за об'єктом контролю та процедурою публічних закупівель [31, с. 56]. Однак, вважаємо, що систематичне спостереження не повністю розкриває зміст і функції контролю закупівель за державні кошти, адже контроль повинен бути на всіх стадіях закупівельного процесу, а оскільки однією з таких стадій є реалізація умов договору, то, відповідно, і потрібно контролювати чи повністю виконані умови договору, чи ефективно використовуються придбані товари або отримані належні послуги, проведені роботи. Адже процедурно і документально закупівля може бути проведена правильно, а придбані предмети використовуватись не за цілями, або ж взагалі не використовуватись, як це часто буває, наприклад, з

придбаним медичним устаткуванням, коли відсутні фахівці, які б могли експлуатувати придбане обладнання або не належним чином підготовлені умови для використання устаткування.

Однією з основних умов ефективності контролю публічних закупівель є форма його здійснення, тобто «спосіб конкретного вираження й організації контрольної дії, спрямованої на виконання функцій контролю, тобто техніку здійснення контролю та конфігурацію контрольного заходу» [32, с. 84]. До найбільш поширених форм і методів контролю закупівель за державні кошти можна віднести моніторинг, інспектування, перевірки, ревізії, анкетування, інвентаризація, нагляд, фінансовий аудит тощо.

У свою чергу З.В. Максименко і Н.Б. Ткаченко виділяють три різновиди контролю:

- 1) бюджетний, при якому перевіряються всі центральні органи виконавчої влади (міністерства, відомства).
- 2) тематичний (плановий), при якому здійснюються перевірки організацій охорони здоров'я, транспорту тощо.
- 3) скарговий (поточний), який відбувається за повідомленнями преси, учасників процедур закупівель [15, с. 78].

Контрольна діяльність, спрямована на забезпечення прозорості системи публічних закупівель, є основою ефективної системи закупівель. Підвищення прозорості через проведення моніторингу як форми попереднього контролю сприяє зменшенню можливостей для корупції, оскільки замовники та учасники торгів поінформовані про моніторингову діяльність. Однак, навіть правильно реалізований процес закупівель може призвести до неефективного витрачання державних коштів. Моніторинг ефективного і раціонального використання державних коштів, максимальної їх економії при здійсненні публічних закупівель займає другорядну роль, ніж моніторинг з дотримання правових норм при здійсненні публічних закупівель [33, с. 91]. Моніторинг дотримання норм та правил (або моніторинг відповідності) часто має на меті створення умов для корекції

поточних процедур. Такий контроль може зайти настільки далеко, що вимагатиме, щоб замовники отримували попередній дозвіл для прийняття певних рішень. У таких випадках існує ризик того, що контроль стає нав'язливим та без необхідності уповільнює процес закупівель.

Проведення моніторингу як ініціативної форми контролю ґрунтується на досягненні основних цілей контролю, викладених у ст. 1 Лімської декларації керівних принципів аудиту державних фінансів з тієї позиції, що моніторинг є формою контролю державних фінансів [34, с. 53].

Моніторинг закупівель – це, мабуть, єдиний на сьогодні вид контролю, коли перевіряється не тільки правомірність проведення процедури закупівлі, а також правильність оформлення документів під час її проведення.

В ході моніторингу опрацьовуються як пропозиції конкурсних торгів, надані учасниками, так і документи, що готуються під час проведення процедури закупівлі замовниками, зокрема, документація конкурсних торгів, протоколи рішень комітету з конкурсних торгів, звіт про результати процедури закупівлі тощо.

Всі види моніторингу мають свої плюси. Так, моніторинг за зверненням замовника дозволяє розпорядникам державних коштів уникнути спірних питань щодо процедур, які проводяться. Кожен замовник, зіткнувшись із ситуацією, коли незрозуміло, чи будуть правомірні його дії, може надіслати документи до Мінекономрозвитку для проведення моніторингу та отримати професійний висновок щодо здійснення процедури закупівлі, а у разі встановлення порушень (які в результаті можуть призвести до збитків) – мати можливість виправити їх до укладення договору та витрат державних коштів.

Проведення моніторингу за власною ініціативою Мінекономрозвитку спрямовано на більш масштабний рівень попередження порушень при проведенні процедур закупівель. Так, міністерство може самостійно визначитись із об'єктом моніторингу, встановивши ймовірність ризикової

операції через систематичний аналіз інформації, що підлягає розміщенню на веб-порталі Мінекономрозвитку у сфері публічних закупівель, опублікованій в офіційному друкованому виданні з питань публічних закупівель та відповідному міжнародному інформаційному виданні, і визначити процедури закупівель, за якими буде здійснюватись моніторинг закупівель. Останній відповідає міжнародним стандартам в частині дотримання прозорості та надання інформації. Так, замовник може надіслати лист до Мінекономрозвитку із зверненням щодо здійснення моніторингу закупівлі.

Окрім того, однією з підстав проведення моніторингу закупівель за ініціативою Мінекономрозвитку може бути самостійне звернення правоохоронних органів, в результаті чого формуються відповідні висновки за результатами такого моніторингу, які в подальшому залучаються до справ та розслідувань, що проводяться тими чи іншими органами [35].

Зрозуміло, що належне проведення моніторингу публічних закупівель потребує обізнаності суб'єктів моніторингу із законодавчою базою, зокрема у сфері публічних закупівель, боротьби з корупцією, повноважень регуляторних органів тощо. Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону контроль у сфері публічних закупівель у межах своїх повноважень, визначених Конституцією та законами України здійснюють Рахункова палата, Антимонопольний комітет України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. Моніторинг закупівель здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, та його органи на місцях [2].

Уповноваженим органом у сфері публічних закупівель, який здійснює її регулювання та координацію й виконує відповідні функції, є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Попередній та поточний контроль виконує Державна казначейська служба України (здійснює перевірку річних планів закупівель замовників торгів, дотримання ними вимог чинного

законодавства щодо оприлюднення інформації про торги, її достовірності в договорі про закупівлю).

Рахункова палата і Державна фінансова інспекція здійснюють контроль у вигляді перевірок у частині діяльності суб'єктів контролю, яка стосується використання державних коштів. Таким чином, законодавством передбачено усі види контролю в часі, які створюють належне контрольне середовище для запобігання або виявлення неефективних та незаконних витрат у частині публічних закупівель. Це важливо з погляду виконання норм стосовно ратифікованої в Україні Конвенції ООН про боротьбу з корупцією. За оцінками українських та зарубіжних експертів в Україні сформовано достатню нормативно-правову базу в сфері боротьби з корупцією [36, с. 28]. Однак при цьому фахівці акцентують увагу на необхідності покращення її імплементації в сферу публічних закупівель.

Виконавці моніторингу зосереджують свою діяльність на таких видах і етапах закупівлі, де корупційні явища є найвірогіднішими, а отже, витрачання державних коштів на закупівлю найменш ефективним. Як правило, найбільш корупційно ризикованими є процедури із високою вартістю предмета закупівлі й сектори зі значною часткою державних витрат (зокрема капітальних). Суб'єкт моніторингу Мінекономрозвитку може бути зацікавленим у проведенні моніторингу тих закупівель, результат яких має особливе соціальне значення для суспільства чи результат проведення яких має істотні наслідки впливу на життя громади. Це, наприклад, закупівлі з будівництва, відновлення місцевих доріг чи придбання продуктів харчування для шкіл і лікарень тощо. Саме під час закупівлі таких товарів, робіт та послуг громадянам з метою забезпечення прозорості та економічної ефективності конкретних процедур доцільно здійснювати контроль як на стадії проведення процедур закупівель, так і під час виконання договорів про закупівлю.

Як зазначає головний спеціаліст відділу моніторингу процедур закупівель Н.М. Заєць, у разі виявлення обставин, які тягнуть за собою

можливість завдання збитків державі, Мінекономрозвитку має право звернутися до контролюючих та правоохоронних органів для вжиття ними відповідних заходів, визначених законодавством. Таким чином, моніторинг забезпечує контролюючим та правоохоронним органам обґрунтовані підстави для проведення відповідних перевірок та правових експертиз [35].

Замовники, встановлюючи заздалегідь неправомірні вимоги у документації конкурсних торгів, спонукають виникненню порушень під час проведення процедури закупівлі, адже документація конкурсних торгів – це основа і застава для якісного проведення процедури закупівлі. При цьому замовники досить часто не продумують у документації необхідні вимоги, які забезпечать участь у торгах якісних учасників, або навпаки встановлюють дискримінаційні вимоги чи просто надлишкові, що відштовхує потенційних учасників та звужує конкуренцію. Тому моніторинг закупівель передбачає окремим питанням перевірку документації конкурсних торгів, що, у свою чергу, надає замовникам можливість розпочати процедуру закупівлі на законодавче обумовленому плацдармі.

Інше питання, яке розглядається під час моніторингу, – перевірка пропозицій учасників конкурсних торгів, що також постійно супроводжуються порушеннями в частині допущення до оцінки учасників, пропозиції яких не відповідають кваліфікаційним вимогам Закону або документації конкурсних торгів. Як показує практика, більшість із таких порушень допускається замовниками через некомпетентність спеціаліста, що здійснює перевірку конкурсних пропозицій учасників, в питаннях відповідності документів, законодавче передбачених у цій сфері.

Аналітична оцінка даних про ефективність процесу закупівель, проведена з використанням результатів висновків моніторингу за показниками, дала можливість сформулювати фактори, які слід враховувати під час контрольних дій різних видів та форм щодо об'єкта публічних закупівель:

- кількість укладених договорів про закупівлю щодо кількості оприлюднених оголошень про торги;
- частка скасованих торгів або визнаних такими, що не відбулися, включаючи лоти в межах процедури торгів, потребує подальшого аналізу для з'ясування причин такої ситуації (низька інституційна спроможність замовника, відсутність фінансування, корупційні практики тощо);
- частка проведених повторних торгів та підстави щодо цього;
- достатній термін для підготовки пропозицій конкурсних торгів, його відповідність виду процедури, характеру і складності закупівлі;
- тривалість у часі різних етапів процедури закупівель, яка має бути достатньою для забезпечення ефективності процесу закупівель;
- низька частка пропозицій, що відповідали б вимогам документації конкурсних торгів у межах кожної процедури, може вказувати на їхні вади, включаючи обмежувальні специфікації, недостатність інформації в документації конкурсних торгів, надмірні вимоги щодо забезпечення відповідності предмета закупівлі тощо;
- диспропорція між адміністративними витратами на підготовку процедури закупівлі та вартістю договору про закупівлю;
- обґрунтованість вимог документації конкурсних торгів, які мають бути пропорційні до обсягу та оціненої вартості пакету. Наприклад, кваліфікаційні вимоги до учасника торгів мають бути менш складними в разі закупівлі канцтоварів та жорсткішими у випадку необхідності виконання масштабних будівельних робіт або закупівлі складного обладнання;
- середня тривалість процедури закупівлі в днях для оцінки ефективності процесу прийняття рішень та функціонування системи [34, с.58].

Аналіз висновків моніторингу дає можливість оцінити загалом ефективність процесу закупівель. Враховуючи, що Мінекономрозвитку є

уповноваженим органом у сфері публічних закупівель, зазначені висновки є найбільш обґрунтованим та виступають свого роду орієнтиром для замовників в частині дотримання загальних умов проведення якісних та ефективних процедур закупівель, що забезпечують добросовісну конкуренцію серед учасників, максимальну економію та ефективність витрачання державних коштів.

Аудит – найскладніший етап управління публічними закупівлями. Для його реалізації потрібна взаємодія всіх контрольних органів та ґрунтовне методичне забезпечення. Його мета – з'ясувати найважливіші фактори та причини, що позитивно чи негативно вплинули на раніше виконані господарські операції. Такий контроль допомагає виявити недоліки попереднього контролю, з'ясувати їх причини і намітити конкретні шляхи до виправлення, а також недопущення прорахунків у подальшому.

Актуальність застосування аудиту використання державних коштів набуває особливого значення та вагомості у сфері публічних закупівель, у яких зосереджена значна видаткова частина бюджету.

Аудиторський контроль за використанням коштів у сфері публічних закупівель повинен сприяти запровадженню відповідних стандартів для управління процесом проведення процедур закупівель. Аудитор повинен пильнувати, щоб чинні стандарти застосовувалися як до попереднього контролю, так до контролю за фактом, а випадки порушення відповідних стандартів належним чином документувалися.

Дослідження проводиться за наступними стандартами аудиторського контролю у сфері публічних закупівель:

- Засвідчення фінансової відповідальності рамовника, яка передбачає обґрунтування та розрахунки щодо визначення кількості предмета закупівлі та його вартості (очікуваної вартості закупівлі), визначеної у відповідності до середньої ринкової ціни предмета закупівлі. При визначенні обсягу закупівлі, виходячи з основних виробничих показників, повинна бути врахована об'єктивна потреба обсягу виконуваної роботи чи надання послуг.

Згідно затвердженого кошторису доходів і видатків розпорядників коштів або фінансових планів господарюючих суб'єктів, замовники складають річний план публічних закупівель за формою, установленою уповноваженим органом. План повинен включати всі предмети закупівлі та відповідати обсягам, зазначеним в кошторисах та фінансових планах.

- Правильність та доцільність прийнятих адміністративних рішень. За цим стандартом дослідженню підлягають рішення, що були прийняти тендерним комітетом стосовно організації та проведення процедури закупівлі щодо визначення підстави (обґрунтування) вибору процедури закупівлі; наявність/відсутність рішення про обрання (застосування) процедури закупівлі; наявність процедури закупівлі в затвердженому плані закупівель.

Основною процедурою закупівлі, визнаною Законом, є відкриті торги із зменшенням ціни, що являє собою найоптимальніший спосіб отримання найбільш вигідної пропозиції у співвідношенні якості та ціни.

Щоразу, коли такі відкриті торги із зменшенням ціни не проводяться Замовником, аудитор повинен встановити причини їх заміни на інші процедури закупівлі.

- Відповідність тендерної документації вимогам Закону. В цьому разі дослідження проводяться з питання дотримання порядку надання тендерної документації, відповідність змісту тендерної документації вимогам статті 21 та статті 15 Закону, та у разі надання роз'яснень до тендерної документації, чи внесення до неї змін, дотримання вимог статті 22 Закону [2].

- Подання та розкриття тендерних пропозицій. При дотриманні цієї процедури досліджується дотримання порядку та термінів подання тендерних пропозицій, правильність оформлення протоколу розкриття тендерних пропозицій та відображення в них усієї необхідної інформації у відповідності з вимогами Закону та тендерної документації Замовника; правильність оформлення протоколу розкриття тендерних пропозицій за формою та у відповідності до вимог, встановлених уповноваженим органом.

- Оцінка тендерних пропозицій та визначення переможця. Досліджується відповідність тендерних пропозицій учасників встановленим кваліфікаційним та іншим умовам тендерної документації, правомірність/неправомірність відхилення/невідхилення тендерних пропозицій учасників, наявність протоколу оцінки тендерних пропозицій, правильність та відповідність оцінки тендерних пропозицій учасників встановленим в тендерній документації критеріям та методиці оцінки, дотримання строків здійснення оцінки тендерних пропозицій, зазначення переможців торгів та основних умов їх тендерних пропозицій.

Детальному дослідженню підлягає протокол здійснення оцінки та порівняння пропозицій, в якому мають бути наведені конкретні докази, на підставі яких було прийнято рішення про визначення переможця. Зазначений протокол повинен відображати всі процеси оцінки пропозицій на основі критеріїв та методики порівняння й оцінки тендерних пропозицій, що наведені в тендерній документації. Для повноцінного акцепту пропозиції Замовник повинен оцінити фінансові, технічні та виробничі можливості учасника торгів щодо спроможності його виконати зобов'язання поставки. Рішення повинно прийматися та бути обґрунтоване на підставі документів, що підтверджують кваліфікацію учасників торгів, а також будь-якої іншої інформації, яку Замовник вважає необхідною та доцільною.

- Інформування про акцепт тендерної пропозиції та про результати торгів. Дослідження проводяться щодо відповідності акцепту та повідомленню про результати торгів, дотримання строків відправлення акцепту та повідомлення про результати торгів вимогам Закону [2] та Бюджетному кодексу України [37].

- Укладення договору. Проводиться дослідження щодо відповідності умов договору умовам акцептованої тендерної пропозиції, вимогам Закону, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Бюджетного кодексу України. Умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від умов тендерної пропозиції учасника - переможця, та вимог тендерної

документації Замовника, і обов'язково включати до свого складу специфікацію (номенклатуру) товарів, перелік робіт, послуг.

- Складання звітності. Досліджується відповідність звіту про результати здійснення процедури закупівлі вимогам ст. 17 Закону [2] та складається за формою, встановленою уповноваженим органом.

Заключним етапом таких досліджень та контрольних функцій є написання «Висновку», що являє собою звіт про проведені дослідження здійснених процедур закупівель, який об'єктивно і чітко подає факти і оцінку дій Замовника щодо використання державних коштів при здійсненні процедури закупівлі. Цей звіт має бути оприлюдненим та опублікованим, що забезпечує широкий розголос інформації та поглиблене обговорення матеріалів проведених досліджень, та сприяє викорінюванню негативних факторів у використанні державних коштів у майбутньому.

Право на здійснення контролю забезпечується й громадськості через вільний доступ до всієї інформації щодо публічних закупівель, яка підлягає оприлюдненню відповідно до Закону. Замовники і учасники процедур закупівель та уповноважений орган повинні сприяти залученню громадськості до здійснення контролю у сфері закупівель відповідно до законів України «Про громадські об'єднання», «Про звернення громадян» і «Про інформацію».

В той же час, громадяни і громадські організації та їх спілки не мають права втручатися в діяльність Уповноваженого органу та процедуру визначення замовником переможця торгів [2].

Таким чином, механізм публічних закупівель є важливою умовою існування такого інституту в юриспруденції як державні закупівлі. Не зважаючи на законодавче закріплення поняття «державні закупівлі», серед науковців, а тим більше практиків, немає одностайної думки з цього приводу, однак все частіше дане поняття асоціюється з поняттям тендеру (власне торгів). Здійснення процедур публічних закупівель є досить складною процедурою, що обумовлює ризики вчинення правопорушень у

даній сфері (зокрема корупційних проявів та шахрайств), що спричинює такі негативні фактори, як нецільове використання бюджетних коштів, неефективне їх використання, внаслідок чого відбувається недоотримання коштів до державного бюджету.

На сьогоднішній день державний контроль у сфері публічних закупівель представлений різними контролюючими органами. Така велика кількість контролюючих органів призводить до зайвого дублювання перевірок щодо одних і тих же питань, а це перешкоджає своєчасному усуненню недоліків, що виявлені за результатами перевірок.

Разом з тим, такий стан справ націлює законодавця на вдосконалення та укорінення об'єктивної системи національного законодавства та впровадження ефективних методів та форм контролю.

1.3. Кримінально-правова політика забезпечення охорони публічних закупівель: становлення та розвиток

В умовах реформування основних галузей юриспруденції, особливого значення набуває вивчення історії становлення найбільш значущих елементів та інститутів, дослідження того позитивного досвіду минулого, який би міг бути використаний у процесі подальшого розроблення законодавства України.

Коли мова йде про розуміння власне поняття кримінальної політики, то доцільно розглядати його у вузькому (класичному) розумінні. Так, В.М. Кудрявцев під кримінальною політикою позначає тільки ту частину державної політики в галузі боротьби зі злочинністю, що реалізовується засобами й методами кримінального права. Вузьке визначення поняття «кримінальна політика» сформулював Ф. Ліст, який визначив його як «систематичну сукупність підстав, що ґрунтуються на науковому дослідженні причин злочину й дії застосування покарання, за допомогою якого держава бореться зі злочинністю» [37, с. 7].

Політика в сфері боротьби зі злочинністю, на нашу думку, є явищем комплексним, оскільки передбачає наявність взаємозв'язку та взаємозалежності з кримінально-правовою, кримінологічною, кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою політикою держави.

(вставити доповнення щодо політики по фрісу, борисову, козичу, балобановій – 2-3 стор.)

Отож, політика в сфері боротьби зі злочинністю з кримінально-правовою політикою співвідносяться як загальне і окреме. До кола питань кримінально-правової політики належить встановлення заходів кримінально-правового впливу, криміналізація та декриміналізація діянь, пеналізація та депеналізація [39, с. 272; 40, с. 73]. Водночас, до об'єктів кримінальної політики відносять не лише характер і зміст спеціальних заходів соціального попередження злочинів, а й структуру та форми організації органів кримінальної юстиції, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, підзаконні нормативні акти, які стосуються питань протидії злочинності тощо [41, с. 109].

Так, кримінально-правова політика - це самостійний напрямок внутрішньої правової політики України, який, на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики) [42, с. 9-10].

Розвиток кримінально-правової політики у сфері публічних закупівель в Україні, зокрема законодавства, що регулювала б цю сферу, розпочався на початку 1990-х років. Впродовж 1993-1997 років розміщення державних замовлень у закордонних постачальників регулювалися Указами Президента України та Постановами Кабінету Міністрів України. Практика розміщення державних замовлень в іноземних постачальників на конкурентних засадах

була поширена на вітчизняні ринки й мала своїм наслідком затвердження правової бази закупівель на вітчизняному ринку. Так, здійснення публічних закупівель регулювалося Законами України «Про поставки продукції для державних потреб» (1995 року) та «Про державне оборонне замовлення» (1999 року).

Перша редакція закону «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» було прийнята 22 лютого 2000 року № 1490-III [43]. Попри те, що цей закон не був досконалим, він містив чимало суттєвих елементів належної системи здійснення закупівель, включаючи децентралізований підхід до здійснення закупівель, застосування належних та визнаних на міжнародному рівні процедур здійснення закупівель, застосування конкурентних процедур здійснення закупівель, а також принципу прозорості публічних закупівель. Однак, як свідчить практика даний принцип не застосовується на належному рівні і до сьогодні.

Тривалий час, хоча і не цілком досконала, але надійна система здійснення публічних закупівель існувала до моменту, коли Верховна Рада у кінці 2004 року внесла в закон три поправки, які кардинально змінили ситуацію у сфері публічних закупівель в Україні. Ухвалення цих поправок зруйнувало усталені на той час інституційні структури. Відбулося значне розпорошення обов'язків у цій сфері між різними державними органами, Верховною Радою та неурядовими організаціями. Так, внаслідок вимушеного передання урядових функцій неурядовій організації (Тендерній палаті України) було втрачено інституційну спроможність. Декілька приватних організацій розпочали відігравати у сфері публічних закупівель домінуючу роль, що призвело до серйозного викривлення системи.

Тендерна палата України за декілька років перетворилася на законодавчо закріплений спосіб корупційного наповнення спеціальних фондів шляхом продажу тендерних документів, оприлюднення різноманітних переліків, розповсюдження обов'язкових друкованих видань, ведення тематичних каталогів, реєстрів недобросовісних учасників,

проведення навчання фахівців. Висока концентрація відібраних невластивих управлінських функцій, причому здійснюваних виключно на платній основі, недостатнє кадрове забезпечення, незмінна наявність комерційних посередників та широкий громадський розголос призвели до колапсу Тендерної палати України (в публіцистичних колах більш відомої як «тендерна мафія») як форми організації громадського контролю і до втрати чинності Закону України № 1490-III [44].

У грудні 2005 року Верховною радою України було ухвалено рішення про передачу функції контролю у сфері публічних закупівель Антимонопольному комітету України, а також Міжвідомчій комісії з питань публічних закупівель при Рахунковій палаті. До складу комісії входило дев'ять чоловік, які колегіально приймали рішення та не залежали один від одного.

З метою протидії правопорушенням при закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2006 року № 478-р затверджено План невідкладних заходів щодо подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері. Даний план повинен був допомогти у вирішенні проблеми недосконалості законодавства з питань закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти. У результаті, 1 грудня 2006 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти» № 424-V, який 5 січня 2007 року було підписано Президентом України.

З березня 2008 року здійснення публічних закупівель регулювалося Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» № 921 [45]. Впровадження правової бази, що не спиралася на закон, зробило систему публічних закупівель вразливою до проявів корупції. Саме на цей період припадає глобальна економічна криза, що особливо негативно відобразилась на показниках української промисловості та фінансового сектору.

Згодом, 19.11.2008, Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 1017 “Про внесення змін до Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти” (набрала чинності 25.11.2008), якою затверджена нова редакція Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2008 № 921 (далі – Положення), відповідно до якого функції спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань координації закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти та здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері закупівель знову покладено на Міністерство економіки України [46, с. 17].

У червні 2010 року за технічної підтримки Світового Банку та Європейської комісії набуває чинності новий Закон України «Про здійснення публічних закупівель», важливою рисою якого виступає максимально можлива наближеність до норм європейського законодавства та вимог СОТ, що проявляється, в першу чергу, у суттєвому зростанні транспарентності процедур, зокрема, через безперешкодний доступ до інтернет-порталу «Вісник публічних закупівель».

Однак, за результатами аналізу стану публічних закупівель в Україні у 2013 та 2014 роках засвідчив, що в Україні протягом дії Закону України від 01.06.2010 № 2289 «Про здійснення публічних закупівель» (з 2010 року до квітня 2014 року) не було забезпечено дотримання принципу прозорості та конкурентності у цій сфері. Таким чином, питома вага закупівель в одного учасника (*донедавна* – переговорна процедура закупівлі) у загальному обсязі публічних закупівель з моменту введення в дію цього Закону до втрати ним чинності збільшилася з 20,25 відс. до 40 відс., при цьому максимальний відсоток процедур закупівель в одного учасника припадав на 2013 рік – 43,7 відсотка [47, с. 78].

Центральним важелем для становлення кримінально-правової політики у сфері публічних закупівель в Україні став Закон України «Про здійснення публічних закупівель» № 1197-VII (1197-18) від 10.04.2014 [48].

Прийняття нового Закону мало б сприяти забезпеченню принципам конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвитку добросовісної конкуренції та інших. Разом з тим більша частина змісту Закону від 10.04.2014 № 1197 перейняла зміст Закону від 01.06.2010 № 2289.

Головною відмінністю від попередніх нормативно-правових актів є те, що Закон № 1197 визначив зовсім новий підхід до визначення «замовник». Крім того, у законі не містилося визначення "державні кошти". Таким чином, попередній Закон № 2289-VI поширювався на державні кошти, Закон № 1197 - на замовників. Відповідно до роз'яснення Мінекономрозвитку від 23 травня 2014 № 3302-05/16629-03, до замовників тепер належать суб'єкти, визначені в п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України від 24.05.12 р № 4851-VI «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності» (далі - Закон № 4851). Це:

- юридичні особи, які провадять діяльність у будь-якій із сфер, визначених статтею 2 Закону № 4851;
- суб'єкти господарювання, які провадять діяльність у будь-якій із сфер, визначених статтею 2 цього Закону, та відповідають хоча б одній з таких ознак:
 - органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування належить частка у статутному капіталі суб'єкта господарювання у розмірі більш ніж 50 відсотків або такі органи володіють більшістю голосів у вищому органі суб'єкта господарювання чи правом призначати більше половини складу виконавчого органу чи наглядової ради суб'єкта господарювання;
 - наявність спеціальних або ексклюзивних прав, тобто прав, наданих в межах повноважень органом державної влади, що обмежують ведення діяльності у сферах, визначених Законом № 4851, одним або декількома особами, що істотно впливає на здатність інших осіб вести діяльність в зазначених сферах.

Закон № 1197 передбачив ще декілька новаторств. Зокрема, була скасована обов'язкова необхідність розміщувати інформацію в державному офіційному друкованому виданні з питань держзакупівель та в міжнародному інформаційному виданні з питань держзакупівель. Також відсутні положення про застосування процедури електронного реверсивного аукціону. Разом з тим зовсім новим для замовників є обов'язок розміщувати на веб-порталі «Державні закупівлі» звіт про виконання договору про закупівлі і повідомлення про внесення змін до договору. Процедура закупівлі в одного учасника відмінена.

Замість цієї процедури передбачалася нова — переговорна процедура закупівлі, яка проводиться лише у випадку нагальної потреби.

Водночас, Закон від 10.04.2014 № 1197 також не вирішив основних проблем у сфері публічних закупівель. Так, кількість переговорних процедур закупівлі (закупівля в одного учасника), які застосовувалися державними замовниками, зменшилась лише на 1022 процедури, а ступінь прозорості та конкретності залишився низьким. Цей Закон неповною мірою відповідав європейським стандартам, оскільки із сфери публічних закупівель не усунуто корупційну складову, не спрощено проведення процедур закупівель, не введено електронні закупівлі та не встановлено належної відповідальності посадових осіб за порушення у цій сфері [47, с. 78].

На даний час переформатування публічних закупівель на "публічні закупівлі" впевнено переходить на наступний етап. Незважаючи на швидку плинність законодавчих актів, що регулюють сферу публічних закупівель, 25.12.2015 Верховна Рада України приймає Закон України № 922-VIII «Про публічні закупівлі», а 17.02.2016 його підписує Президент України. Відповідно до перехідних положень цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію:

з 1 квітня 2016 року - для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання;

з 1 серпня 2016 року - для всіх замовників [2].

Відповідно прийняття даного закону тягне за собою втрату чинності Закону України «Про здійснення публічних закупівель» від 10.04.2014 № 1197 та Закону України "Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності".

Серед ключових норм, які зазнали змін в силу прийняття нового закону у сфері публічних закупівель, варто виділити основні зміни, передбачені Законом:

- поширення системи електронних закупівель по всій території України, оскільки раніше дана система працювала в тестовому режимі та добре себе зарекомендувала;
- мінімальна вартість закупівлі для обов'язкового проведення тендера підвищується зі 100 тис. грн. до 200 тис. грн. (товари та послуги), з 1 млн. грн. до 1,5 млн. грн. (роботи);
- учасникам тендерних процедур більше не потрібно подавати інформацію та довідки, які перебувають у відкритих реєстрах;
- запроваджується електронний аукціон, який проводиться в три етапи в інтерактивному режимі реального часу;
- наявність і відповідність документів перевіряються органами казначейства та банками шляхом перегляду документів, розміщених в електронній системі закупівель;
- результати тендерів стають відкритими на сайті для всіх бажаючих. З'являється можливість моніторингу через спеціальний інструмент на сайті;
- з'являється електронна система оскарження результатів закупівлі.

На нашу думку, ключовим все ж таки залишається в новому законі визначення тендер (у розумінні здійснення публічних закупівель). Так, досвідчені фахівці, які знайомі із публічними закупівлями ще з минулого десятиліття, пам'ятають, що до прийняття держзакупівельних законів такі дефініції, як тендерний комітет, тендерна документація та тендерна

пропозиція, були основним понятійним апаратом у закупівлях за державні кошти. Справді, усе нове — добре забуте старе.

Тож імовірно, що з набранням чинності Законом України «Про публічні закупівлі» під тендером розуміємо процес здійснення конкурентного відбору учасників, який має на меті визначити переможця торгів. Відповідно, для такого відбору замовникам доведеться здійснювати окремі знайомі процедури, що були передбачені попередніми держзакупівельними законами. Одразу зауважимо — не всі, але вже із застосуванням системи електронних закупівель [49].

Хотілося б відзначити, що незважаючи на великі амбіції реформи публічних закупівель, існує ряд практичних проблем, які потребують вирішення та постійного контролю, що в свою чергу може сприяти втіленню злочинних намірів, спрямованих на заволодіння коштами, виділеними на здійснення публічних закупівель.

Таким чином, можна стверджувати, що законодавча база є необхідною, але не достатньою умовою забезпечення належної практики здійснення закупівель, що забезпечує раціональне використання коштів та впровадження механізмів подолання корупції. Оскільки теоретична база закупівель за державні кошти, в силу тих чи інших обставин, здатна мінятися, розвиватися, то відповідно слід розглядати державні закупівлі, як об'єкт охорони, так і об'єкт контролю. Саме тому, коли йде мова про кримінально-правову політику у сфері публічних закупівель, необхідно виокреслити певні форми та методи її реалізації.

Висновки до I розділу

Державні закупівлі — це самостійний механізм регулювання господарських відносин, який застосовується на різних ринках. Він охоплює різні сфери економічної політики держави — антимонопольну,

антикорупційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, промислову, розвитку малого підприємництва і ціноутворення.

Механізм публічних закупівель є важливою умовою існування такого інституту в юриспруденції як державні закупівлі. Не зважаючи на законодавче закріплення поняття «державні закупівлі», серед науковців, а тим більше практиків, немає одностайної думки з цього приводу, однак все частіше дане поняття асоціюється з поняттям тендеру (власне торгів). Здійснення процедур публічних закупівель є досить складною процедурою, що обумовлює ризики вчинення правопорушень у даній сфері (зокрема корупційних проявів та шахрайств), що спричинює такі негативні фактори, як нецільове використання бюджетних коштів, неефективне їх використання, внаслідок чого відбувається недоотримання коштів до державного бюджету.

Серед ключових принципів, на яких повинні базуватися державні закупівлі слід відзначити такі, як: справедливість і рівноправність учасників (добросовісна конкуренція серед учасників), транспарентність (прозорість), ефективність та економність використання державних коштів, контрольованість і відповідальність, стимулювання національного виробництва й ринку зайнятості; забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого та середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо.

На даний час переформатування публічних закупівель на "публічні закупівлі" впевнено переходить на наступний етап. Так, 25.12.2015 з'являється ще один відмінний від інших законодавчий акт, що має на меті удосконалити сферу публічних закупівель - Закон України № 922-VIII «Про публічні закупівлі».

Ключовим все ж таки залишається в новому законі визначення тендер (у розумінні здійснення публічних закупівель). Так, досвідчені фахівці, які знайомі із публічними закупівлями ще з минулого десятиліття, пам'ятають, що до прийняття держзакупівельних законів такі дефініції, як тендерний комітет, тендерна документація та тендерна пропозиція, були основним понятійним апаратом у закупівлях за державні кошти. Справді, усе нове — добре забуте старе.

РОЗДІЛ II. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

2.1. Поняття, загальна характеристика, предмет та види об'єкта кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Щорічно в Україні проводиться понад 85 тис. конкурсних процедур за державні кошти. Однак, незважаючи на кризові явища в економіці країни, породжені різними чинниками, загальний обсяг публічних закупівель у 2015 році за укладеними договорами (152,6 млрд. грн) дещо збільшився в порівнянні з 2014 роком (113,8 млрд. грн.), проте не досяг рівня 2013 року (185,5 млрд. грн.) [50]. Суми проведення публічних закупівель вираховуються мільярдами гривень, тому знаходяться зацікавлені особи, які різними шляхами намагаються в процесі здійснення закупівель товарів, робіт та послуг привласнити ці кошти. З року в рік злочинність у даній сфері набирає чималих обертів. Крім того, рівень латентності злочинів, що вчиняються у вказаній сфері, залишається надзвичайно високим.

Сьогодні спостерігаються численні факти проведення фіктивних тендерів та тендерів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок “своїх” або фіктивних фірм, існування системи “відкатів” та так званого “кумівства”. З метою створення фіктивної конкуренції доволі часто проводяться торги, коли “родинні” фірми-учасники подають різні за ціною тендерні пропозиції для формального дотримання процедури державної закупівлі.

Крім того, низка фірм, вигравши тендер, вказують найкращі умови та укладають договір, але потім цей договір не виконують, унаслідок чого замовник зазнає збитків, тому що на проведення нового тендера немає часу.

Після проведення торгів не відслідковується якість виконання договорів із закупівлі. Зокрема, нерідко спостерігається змова замовника та учасника про невиконання або неякісне виконання договорів, оскільки не

передбачається обов'язкове інформування щодо виконання договору на всіх його стадіях з метою уникнення вчинення зловживань, пов'язаних з безпідставним підвищенням ціни договору після проведення тендера [46, с.15].

За оцінками фахівців, серед найбільш криміналізованих сфер публічних закупівель в Україні є агропромисловий та паливно-енергетичний комплекси, сфери охорони здоров'я, соціального захисту населення, ЖКГ, а останнім часом також і оборонна сфера.

Варто наголосити на тому, що через нераціональне та неефективне витрачання бюджетних коштів, невиконання державою бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми, оскільки зростає розрив між переважною частиною населення, яка змушена виживати, і тими, хто швидко збагачується, незаконно присвоюючи бюджетні кошти. Через безкарність чиновників, які розкрадають бюджетні кошти, дискредитується право, у суспільній свідомості формується переконання про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою [51, с.225-226].

Отож, одним із найбільш цікавих та важливих напрямів дослідження економічної злочинності в нашій державі є кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, так як велика частина правопорушень економічного спрямування безпосередньо чи опосередковано пов'язана з використанням бюджетних коштів, які призначені для економічного, політичного та соціального рівня розвитку держави.

Злочини по нецільовому використанню бюджетних коштів досліджували в своїх працях українські та зарубіжні вчені. З-поміж найбільш відомих наукових вітчизняних розробок вважаємо доцільним виділити наступні праці: «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України» (Р. Л. Степанюк), «Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (В. В. Лень, В. В. Кулаков, С. С. Мірошниченко, О. О. Титаренко, В. М. Руфанова).

Згідно з ст. 210 КК України, суспільна небезпека передбаченого кримінального правопорушення, полягає у порушенні бюджетного законодавства, заподіянні економічних збитків державі, порушенні бюджетної дисципліни, створенні передумов для вчинення правопорушень у сфері службової діяльності або ж при розкраданні бюджетних коштів [1, с. 84]. Через неефективне та нецільове використання коштів бюджетна система щорічно втрачає колосальні обсяги фінансових ресурсів [2, с. 166].

В першу чергу, для дослідження проблематики з протидії нецільовому використанню бюджетних коштів, спробуємо з'ясувати місце цих кримінальних правопорушень в системі сучасної злочинності, так як в сучасній науковій літературі відбувається активна дискусія по даному питанню.

В теорії кримінального права нецільове використання бюджетних коштів входить до різних груп кримінальних правопорушень, зокрема П. П. Андрушко відносить його до злочинів, які посягають на бюджетну систему та фінансову діяльність [3, с. 18]; О. О. Дудоров – до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності [4, с. 5]; О. І. Перепелиця – до кримінальних правопорушень фінансової сфери діяльності держави [5, с. 5–7]; Н. О. Гуторова – до кримінальних правопорушень, що спрямовані проти державних фінансів [6]. Безумовно, зазначені класифікації, відносяться до нецільового використання бюджетних коштів, проте вони є занадто глобальними, оскільки широко визначають суспільно небезпечні діяння, які не завжди прямо пов'язані з бюджетною системою.

В. М. Руфанова та О. О. Титаренко влучно стверджують, що разом із поняттям «кримінальні правопорушення, які пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів», часто вживаються й інші, споріднені за значенням, тобто: «кримінальні правопорушення, які вчиняються у бюджетній сфері», «кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства бюджетної системи», «кримінальні правопорушення, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства», «кримінальні

правопорушення, поєднанні з використанням бюджетних коштів», «кримінальні правопорушення у сфері державних фінансів», що свідчить про відсутність єдиного концептуального підходу до визначення їх змісту [1, с. 7].

Науковці по-різному підходять до визначення протиправних діянь в бюджетній сфері.

Наприклад, К. С. Арутюнян під такими діяннями, які вчиняються при розподілі та використанні бюджетних коштів, визначає сукупність умисних (корисливих), суспільно небезпечних або ж таких, що вчиняються внаслідок несумлінності, кримінально-караних посягань, які здійснюються службовими особами, а також іншими особами при виконанні управлінських функцій, шляхом діяння та (або) бездіяльності в процесі отримання, надання, використання бюджетних коштів та кредитів за умови різноманітних правопорушень та зловживань, що спричиняють шкоду громадським та суспільним інтересам, охоронюваним законом правам, а також матеріальну шкоду державі [7, с.12].

О. Ш. Петросян та Ю. В. Трунцевський під кримінальними правопорушеннями, здійсненими в бюджетній сфері, визначають суспільно небезпечні діяння, що посягають на фонди грошових коштів, призначенням яких є фінансове забезпечення функцій та завдань місцевого самоврядування і держави [8, с.157].

Відповідно до аналізу вищезазначених позицій вважаємо доцільним формування думки, що кримінальні правопорушення по нецільовому використанню бюджетних коштів – це суспільно небезпечні діяння, які вчиняються найчастіше службовими особами та посягають на суспільні відносини в системі використання бюджетних коштів для реалізації функцій держави [9, с. 188-190].

Кримінальні правопорушення, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, являють собою частину правопорушень у бюджетній сфері, які відносять до економічної злочинності.

Класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, зумовлює необхідність розгляду, насамперед, криміналістичних класифікацій суміжних протиправних діянь.

В. М. Руфанова говорить, що кримінальні правопорушення, які пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, являються посяганнями, відповідальність за які визначено ст. 175 (ч. 2), 191, 210, 211, 222, 364–368 КК України [10, с.7].

Розглядаючи сукупність злочинів, здійснених у сфері використання та розподілу бюджетних коштів, С. Чернявський наголошує на специфіці розкрадань бюджетних коштів (ст. 190, 191 КК України), а також на інших порушеннях бюджетного законодавства (ст. 210, 211, ч. 2 ст. 175 КК України)» [11, с. 210].

Д. Й. Никофорчук, О. Ю. Заблоцька, С. І. Ніколаюк до правопорушень, пов'язаних з недотриманням бюджетного законодавства, відносять тільки ст. 210, 211, 175 КК України. Тільки ці склади кримінальних правопорушень, на думку вчених, безумовно посягають на бюджетну систему в цілому та на бюджетні відносини [12, с.71].

Л. П. Скалозуб стверджує, що бюджетні правопорушення варто розділити на три окремі групи: 1) кримінальні правопорушення, що здійснені на стадії формування доходів бюджетів усіх рівнів, тобто: порушення, вчинені в процесі формування податкових доходів, а також такі, що здійснені при формуванні неподаткових доходів; 2) кримінальні правопорушення, що прямо посягають на витрачання бюджетних коштів; 3) кримінальні правопорушення, вчинені на стадії бюджетних витрат, а саме такі, що посягають на муніципальне та державне право власності, предметом якого являються бюджетні кошти, а також такі кримінальні правопорушення, які посягають на інтереси державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також на державну владу в цілому.

До таких, зокрема, можуть бути включені діяння, відповідальність за які передбачена статтями 175, 190, 191, 205, 209–211, 219–223-2, 233, 358,

364–369, 410, 423–424 КК України. Проте, це стосується не всіх таких діянь, а тільки таких, які відносяться до бюджетної сфери та вчиняються в процесі господарської діяльності [13, с. 16].

Наукові дослідження класифікації кримінальних правопорушень, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, насамперед зумовлені науковими потребами, а також потребами практики в протидії правопорушенням у бюджетній сфері. Дуже важливим є також те, що нецільове використання бюджетних коштів в окремих випадках поєднується з вчиненням багатьох інших видів кримінальних правопорушень [14, с. 74–76].

Зокрема, такими «супутніми» кримінальними правопорушеннями можуть виступати наступні:

1) не виплата стипендії, пенсії, заробітної плати або інших встановлених законом виплат (ст. 175 КК України), а саме безпідставна не виплата стипендії, пенсії, заробітної плати чи іншої установленної законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинена з умислом керівником підприємства, організації або установи незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності в результаті нецільового використання коштів, що призначені для виплати стипендії, пенсії, заробітної плати та інших встановлених законом виплат (ч. 2 ст. 175 КК України).

Прокуратура Калуського району, наприклад, розпочала кримінальне провадження за фактом нецільового використання коштів, призначення яких полягало у виплаті заробітної плати (ч. 2 ст. 175 КК України). Прокурор району Арсеній Іванов повідомив, що одне з комунальних підприємств району заборгувало 64 працівникам приблизно 170 тис. грн. Дана заборгованість утворилася та зростала протягом 2013–2014 рр. Перевірка прокуратури підтвердила, що при наявності коштів на рахунку підприємства зароблені гроші виплачувалися комунальникам по залишковому принципу, після придбання канцтоварів, пального тощо [15];

2) шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), зокрема надання завідомо неправдивої інформації органам влади Автономної Республіки Крим, органам державної влади або органам місцевого самоврядування, банкам чи іншим кредиторам з метою неправомірного одержання субсидій, дотацій, кредитів, субвенцій чи пільг щодо податків у випадку відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності.

Наприклад, прокуратурою Миколаївської області порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК України, щодо директора ТзОВ «Тех» громадянина (далі г-на) К., який подав до Міністерства аграрної політики України хибну інформацію з метою отримання бюджетних асигнувань на загальну суму 490 тис. грн в якості компенсації за начебто понесені витрати із догляду за молодим садом, та при отриманні певної частини бюджетних коштів сумою 50 тис грн на рахунок підприємства, у день їх надходження перевів у готівку та використав на власний розсуд. В такому випадку дії г-на К додатково за ст. 210 КК України не кваліфікувались по тій причині, що немає обов'язкової ознаки об'єктивної сторони – а саме, розміру бюджетних коштів, які використовуються усупереч цільовому призначенню (станом на 2005 р. розмір для кваліфікації за ст. 210 КК України становив більше 131 тис. грн) [1, с. 106–107].

Посягання на бюджетні кошти, що попередньо були виділені для фінансової підтримки окремих підприємств через механізм здешевлення кредитів кваліфікуються також як шахрайство, пов'язане з фінансовими ресурсами. Наприклад, на Кіровоградщині виявлено службових осіб ТзОВ «Тех», які з ціллю отримання часткової компенсації відсоткової ставки за залученим середньостроковим кредитом від ТОВ «Аса» загальною сумою 5,8 млн. грн. з метою придбання автотранспорту та проведення реконструкції складських приміщень звернулись до конкурсної комісії обласного управління АПК.

При цьому, до комісії, умисно були надані сфальсифіковані документи (платіжні доручення, акт виконаних робіт, рахунки-фактури) щодо цільового використання отриманих вказаним суб'єктом господарювання у 2006 р. кредитних ресурсів на послуги проведення реконструкції складських приміщень, що стали підставою для отримання компенсації на суму 549,9 тис. грн. На основі вказаного факту порушено кримінальну справу за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК України.

3) розтрата, привласнення майна або заволодіння ним в результаті зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

Мова ведеться про нецільове використання бюджетних коштів, яке в перспективі поєднане з подальшим їх розкраданням. При умові, якщо правоохоронні органи одночасно викривають факт нецільового використання бюджетних коштів та сам факт викрадання їх певної частини службовими особами конкретної організації, підприємства, установи, такі діяння винних осіб включають ознаки як ст. 191 КК України, так і ст. 210 КК України. Адже, в результаті виділення бюджетних коштів, призначених для проведення капітального ремонту на державному підприємстві, безпосередньо кошти використовують для проведення поточного ремонту, хоча, при умові безпідставного завищення обсягів подібних робіт, значну частку коштів, що використовували усупереч цільовому призначенню, часто привласнюють службові особи, які власне і завищили обсяги ремонтних робіт. В схожих випадках слідчі органів національної поліції та прокуратури повинні враховувати не тільки обсяги викрадань та розміри нецільового використання бюджетних коштів, а й, безпосередньо, момент виникнення умислу, мету та його спрямованість [1, с. 102–103].

При умові, якщо службова особа заздалегідь планує привласнити бюджетні кошти, але перед цим використовує їх не за цільовим призначенням, то всі перелічені діяння мають охоплюватися тільки ст. 191 КК України та не передбачати потребу додаткової кваліфікації за ст. 210 КК

України, тому що враховується як спрямованість умислу, так і кінцева (головна) мета всього вчиненого службовими особами.

Варто відзначити, що обсяги нецільового використання бюджетних коштів збігаються з привласненими. Невід'ємною умовою (основою) для вчинення подальшого викрадання бюджетних коштів є факт їх нецільового використання.

У випадках, якщо заздалегідь планується привласнити частку бюджетних коштів та цьому передують їх нецільове використання або ж витрачення їх більше від затверджених в кошторисах норм, тоді такі дії службової особи, при наявності відповідних ознак, варто кваліфікувати за сукупністю ст. 210 та ст. 191 КК України [1, с. 103–104].

Розкрадання майна, наприклад, має місце у випадку використання службовими особами бюджетних коштів, призначених на ремонт чи на будівництво належного їм на праві приватної власності житла, земельних ділянок, оплати навчання їхніх дітей, благоустрою тощо [1, с. 92–93];

4) надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та здійснення видатків бюджету (ст. 210 КК України).

У період з квітня 2008 р. по жовтень 2011 р. підсудний Р., в порушення вищенаведених норм «Порядку використання коштів, передбачених в державному бюджеті для здійснення заходів з ведення лісового і мисливського господарства та для створення захисних лісових насаджень і полезахисних лісових смуг» та «Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ», умисно організував розрахунок завищеної потреби в бюджетних асигнуваннях, призначених на оплату праці співробітникам, які виконують лісовпорядні роботи, в результаті чого Експедиція безпідставно отримала 1 310 570,20 грн. (КПКВ 1901060 «Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів у лісовому фонді»).

Пізніше, за рахунок вказаних бюджетних коштів, Р. було проведено нарахування та оплату праці співробітникам з числа адміністративного та загальногосподарського персоналу, які, насправді не виконували лісовпорядні роботи. Тобто підсудним Р. було здійснено оплату загальногосподарських та адміністративних витрат, що попередньо не планувались та не затверджувались у вищенаведених фінансових планах, на суму 1 510 580,40 грн., що складає нецільове використання бюджетних коштів у особливо великих розмірах [16];

5) службове підроблення (ст. 366 КК України), а саме складання, видача службовою особою завідомо сфальсифікованих офіційних документів, внесення до таких офіційних документів завідомо неправдивих відомостей чи інше підроблення офіційних документів.

Наприклад, Т., будучи на посаді генерального директора ДО «НЕР» та розуміючи, що бюджетні кошти потрібно використати лише відповідно до їх цільового призначення, тобто на заплановану реконструкцію лікувально-оздоровчого корпусу ДО «НЕР», як безпосередній розпорядник бюджетних коштів протягом березня – листопада 2010 р. використав їх у супереччю цільовому призначенню – на капітальне будівництво, а саме на будівництво приміщення сауни окремо від лікувально-оздоровчого корпусу.

Водночас Т., з ціллю надання видимості правомірності своїм діям, вчинив службове підроблення, вказавши в актах прийняття виконаних підрядних робіт та платіжних дорученнях за березень, жовтень, листопад 2008 р., а також в довідках про вартість підрядних робіт, дані про фінансування за рахунок бюджетних коштів на суму 1 285 450 грн. робіт по реконструкції з добудовою оздоровчо-лікувального корпусу ДО «НЕР», хоч насправді організував капітальне будівництво сауни [17];

б) службова недбалість (ст. 367 КК України), а саме невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом свободам, правам та інтересам окремих громадян, а також

громадським або державним інтересам чи інтересам окремих юридичних осіб.

7) інші кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Визначені форми зловживання службовим становищем за своєю природою дуже різні, оскільки таке зловживання може вчинятись в різноманітних сферах. Найбільш розповсюдженими серед них є наступні: використання службового становища в процесі приватизації державних підприємств; незаконна експлуатація праці підлеглих з метою задоволення власних інтересів; зловживання службовим становищем при реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; потурання вчиненню кримінальних правопорушень та їх приховування; нецільове використання фінансових коштів чи службових приміщень, транспорту, обладнання тощо. У всіх цих та схожих випадках зловживання владою чи службовим становищем може бути кваліфіковане за ст. 364 КК України тільки при умові, коли відповідальність за таке діяння не передбачена будь-якими іншими нормами, що містять спеціальні склади такого злочину [1, с. 96].

Отож, більшість порушень, допущених під час здійснення держзакупівель, є однотипними та мають системний характер, при чому порушення допускаються на всіх стадіях проведення процедур, починаючи з подачі заявки та закінчуючи підписанням договорів на закупівлю.

Детермінантами злочинів, вчинених у сфері публічних закупівель, в більшій мірі виступають:

– економічні фактори корумпованої злочинності. Серед основних економічних стимулів корупції особливу роль виконує нестабільність у країні, яка проявляється, насамперед, у неконтрольованих інфляційних стрибках, які провокують чиновника шукати будь-які джерела збагачення. Наприклад, хабарництво пов'язане з економічною кризою, нестабільністю грошово-фінансової системи, слабкістю державних інститутів, правовим нігілізмом, змінами в соціальній структурі суспільства тощо;

– політичні фактори злочинності в сфері публічних закупівель. Відсутність ефективного політичного механізму, який забезпечує швидке позбавлення повноважень державних і муніципальних чиновників, які себе скомпрометували в очах населення своїми діями;

– психологічні фактори корумпованої злочинності. Багатовікові традиції хабарництва на державній службі; традиційно низький рівень солідарності населення з нормами про відповідальність за підкуп; деяка гіперболізація в громадській свідомості (в основному під впливом засобів масової інформації) тотальної корумпованості державного апарату;

– вкрай низький рівень фактичного розкриття злочинів, який створює об'єктивні передумови для сприйняття можливості бути притягнутим до кримінальної відповідальності як дуже малий [52, с.215-217].

Однак, не зважаючи на свою вживаність поняття злочину у сфері публічних закупівель не віднайшло своєї дефініції у вітчизняному законодавстві, тому його формулювання відіграє першочергову роль. Під поняттям власне злочину завжди розуміємо передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [53, с. 7].

М.А. Медененцев відзначає, що за своєю сутністю злочини, що вчиняються у сфері публічних закупівель, спрямовані на заволодіння бюджетними коштами і пов'язані з порушенням законодавчо встановлених процедур придбання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари за державні кошти [54, с. 239]. У свою чергу, В.В. Дараган під злочинами, що вчиняються під час проведення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти, розуміє суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, вчинені з порушенням встановлених законодавством України процедур закупівель за державні кошти [55, с. 62]. Так, враховуючи наведене, можна стверджувати, що йде мова про такі дії, які порушують встановлений порядок процедур здійснення публічних закупівель.

Для того, щоб зрозуміти чим насправді є злочин у сфері публічних закупівель, слід виокремити деякі його характерні особливості, що визначають зміст його поняття. На думку деяких вітчизняних науковців, здебільшого така злочинна діяльність виявляється у різного роду службових, корупційних злочинах (публічного та приватного секторів, що характеризується зрощенням бізнес-структур і державного сектора економіки), злочинах з ознаками шахрайства тощо [51, с. 223-224].

Саме тому під *злочинами у сфері публічних закупівель* слід розуміти суспільно небезпечні діяння, які пов'язані зазвичай із особою замовника, а також передбачають використання державних (бюджетних) коштів з метою втілення злочинних задумів шляхом вчинення шахрайств, службових, корупційних та інших злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

Зловживання під час публічних закупівель опосередковують вторинну злочинну діяльність у вигляді розкрадання бюджетних коштів та їх подальшої легалізації.

Оскільки злочини у сфері публічних закупівель є комплексним явищем, і яке часто-густо включає в себе прояви шахрайств, нецільового використання бюджетних коштів, зловживання службовим становищем, корупцію та інші негативні явища, то при виявленні та розслідуванні таких злочинів слід враховувати певні характерні ознаки. Так, враховуючи, що найчастіше у сфері публічних закупівель спостерігаються зловживання у формі завищення цін та інших зловживань, основними *характеризуючими ознаками* виступають:

- відносно однакова кількість укладених контрактів (включаючи субпідряди) серед учасників торгів протягом певного періоду часу;
- відносно однаковий вартісний обсяг робіт серед учасників торгів протягом певного періоду часу;
- постійний розподіл тендерів серед учасників торгів;

- постійне ранжирування пропозицій цін, наприклад, коли ціни двох учасників торгів завжди близькі;
- визначені учасники торгів завжди виграють тендери у тих самих географічних зонах чи по тих самих видах товару;
- суб'єкти господарювання часто беруть участь у торгах, але ніколи їх не виграють у відповідних географічних зонах;
- ідентичні пропозиції цін чи ідентичні ціни на певні цінові пропозиції, де звичайно можна очікувати розкид цін;
- запропоновані ціни значно перевищують очікувані замовником ціни чи оцінки ціни, що існує на ринках. Має місце значна різниця між високими і низькими запропонованими цінами;
- пропозиції високих цін групуються і відрізняються не значно;
- відсутність оцінки чи робочої таблиці для калькуляції ціни, що пропонується учасником (чи її неповнота), в учасника торгів, що програв тендер;
- укладання субпідрядів між переможцем торгів та іншими учасниками, що пропонували високі ціни чи зовсім не надавали цінових пропозицій;
- покупка матеріалів чи оренда устаткування переможцем в учасників торгів;
- спостерігається зниження вартості в тендерних пропозиціях, коли новий чи рідкий учасник торгів виражає свій інтерес до надає пропозиції на тендер;
- відмова суб'єктів господарювання, що отримали та ознайомились з тендерною документацією, брати участь в тендері;
- менше, ніж звичайно, конкурентів надають тендерні пропозиції;
- один учасник торгів надає замовнику не тільки свої власні тендерні пропозиції, але і пропозиції своїх конкурентів;
- місцеві конкуренти регулярно надають більш високі пропозиції цін за доставку в прилеглі райони, чим за доставку у віддалені райони;

- будь-яка погрішність у зовнішньому вигляді однієї чи декількох пропозицій цін;
- два чи більше учасників торгів пов'язані відносинами контролю [56, с. 137].

Вітчизняна теорія кримінального права передбачає, що ключовим елементом складу того чи іншого злочину є об'єкт злочину. Злочини у сфері публічних закупівель є дуже різноманітними, з чим пов'язана неоднозначність з приводу безпосереднього об'єкта таких злочинів. Виходячи із поняття публічних закупівель, слід зазначити, що загальним *об'єктом* злочинних посягань у даній сфері виступають суспільні відносини, які виникають під час придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти. Стосовно даного приводу протягом багатьох років точаться дискусії в науковій літературі. Це пов'язано з тим, що школа кримінального права буде концептуальний каркас теорії на основі матеріального визначення злочину, тобто поняття, що ґрунтується перш за все на ознаці суспільної небезпеки. Така позиція була пануючою в російській науці кримінального права XIX – початку XX ст., радянській науці кримінального права і залишилася в науці кримінального права сучасної України.

Однак, на даний час спостерігаємо тенденцію до відмови від розуміння об'єкта злочину як суспільних відносин, зокрема А.А. Тер-Акопов вважає, що визнання об'єктом злочину суспільних відносин не відповідає новим завданням кримінального права і що загальним об'єктом посягання слід визнати особистість і відносини, котрі забезпечують її розвиток [57, с. 52].

Вітчизняні науковці такі, як П.П. Андрушко, С.Б. Гавриш, Є.В. Фесенко та інші також виступили із критикою концепції суспільних відносин як об'єкта злочину. Так, П.П. Андрушко найбільш обґрунтованою в концептуальному плані вважає аксіологічну теорію об'єкта злочину: об'єкт злочину – це соціальні цінності, які є об'єктом кримінально-правової

охорони, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду [58, с.67].

Науці кримінального права та криміналістики притаманна триступенева кваліфікація об'єктів злочину «по вертикалі», тобто залежно від рівня їх узагальнення. Таким чином виділяють такі види об'єктів злочину: загальний, родовий, безпосередній. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» й «окремого». Загальним є вся сукупність суспільних відносин, котрі охороняються кримінальним законом, особливим – окремі однорідні за своїми політичними й економічними властивостями групи цих відносин, певна сукупність кримінально-правових норм (родовий об'єкт), окремим – конкретні суспільні відносини, охоронювані певною кримінально-правовою нормою від будь-яких злочинних посягань (безпосередній об'єкт).

У теорії кримінального права сформовано такі найбільш поширені концепції об'єкта злочину:

- суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального закону (В.К. Грищук) [59, с. 77-88];
- суспільно визначена цінність (благо), якій причиняється шкода від конкретного злочинного діяння (В.Я. Тацій) [60, с. 3];
- охоронювана кримінальним законом соціальна безпека, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, що піддається злочинному посяганню, за яке передбачено кримінальне покарання [61, с. 29-31].

Найбільшого поширення в наш час набуло визначення об'єкта злочину як суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовою охороною і яким у разі вчинення злочину заподіюється або може бути заподіяна шкода [62, с. 10]

Висновок про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, ґрунтується і на чинному законодавстві України. Однак у статтях Кримінального кодексу України найчастіше містяться вказівки не на сам

об'єкт злочину, а на окремі його елементи, що охороняються законом суспільних відносин або на різні правові норми, які регулюють відповідні суспільні відносини.

Зрозуміло, що у будь-якому випадку *загальним об'єктом* того чи іншого виду злочину (не виняток й злочини у сфері публічних закупівель) виступають всі суспільні відносини загалом, що охороняються кримінальним законом.

Під родовим об'єктом злочину слід розуміти соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів. Родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпечності певної групи злочинів, унаслідок чого використовується як критерій об'єднання окремих складів злочинів у групи і подальшого розміщення таких груп у Особливій частині Кримінального кодексу України. Значення родового об'єкта полягає і в тому, що його встановлення сприяє в ряді випадків більш точному з'ясуванню змісту ознак складу конкретного злочину і, в кінцевому підсумку, правильній кваліфікації злочинного діяння.

Таким чином, під *родовим об'єктом* злочинів у сфері публічних закупівель слід розуміти відносини, що регулюють встановлений порядок формування та витрачання бюджетних коштів, тобто відносини у сфері розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів; встановлені процедур придбання послуг, робіт або набуття права власності на товари за державні кошти тощо. Очевидно, що злочини у сфері публічних закупівель безпосередньо стосуються бюджетної системи держави і мають здатність впливати на національну економіку загалом.

Якщо родовий об'єкт злочину дозволяє встановити групову належність конкретного діяння, то індивідуальні його ознаки визначаються безпосереднім об'єктом посягання. Так, *безпосередній об'єкт* злочину слід визначати виходячи із конкретного виду злочину, що пов'язаний із здійсненням процедури підготовки, проведенням тендеру, виконання умов

договору тощо. Наприклад, О.О. Дудоров основним безпосереднім об'єктом ст. 210 КК України визначає встановлений законодавством порядок виконання державного і місцевого бюджетів, порядок використання бюджетних ресурсів, покликаних з фінансового боку забезпечувати виконання державними органами та органами місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій [63, с. 103].

Разом з тим, в деяких випадках у складах злочинів у сфері публічних закупівель виділяють також додатковий безпосередній об'єкт, яким може виступати встановлений порядок здійснення службовими особами органів виконавчої влади власних повноважень; ефективне функціонування державних або самоврядних органів, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності та їх авторитет; конституційні права і інтереси громадян, суспільства і держави загалом.

Під *предметом злочину* в науці кримінального права розуміються певні речі матеріального світу, з відповідними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

Стосовно підходів до розуміння предмета злочину точаться постійні дискусії. З огляду на позиції дореволюційних правників, предмет злочину ототожнювався з об'єктом чи взагалі ними не розглядався. Згадки про нього можна знайти, зокрема, у працях О. Ф. Кістяківського, В. Д. Спасовича, М. С. Таганцева. Оригінального висновку дійшов В. Д. Філімонов: предмет злочину – це сполучна ланка у взаємодії об'єкта з іншими ознаками складу злочину. Вчений вважає, що предмет злочину є складовою об'єкта злочину та водночас – його об'єктивної сторони [64, с.35].

Концепція, згідно з якою предмет злочину є частиною об'єкта посягання, видається цілком правильною. Але некоректним вважаємо намагання ототожнити предмет злочину з об'єктом злочину в цілому або з будь-яким його елементом. Схиляємось до думки, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що співвідноситься з ним (об'єктом)

як частина і ціле. При цьому поряд із суспільними відносинами до структури об'єкта злочину ми відносимо предмет злочину і потерпілого від злочину.

Так, предметом злочинів у сфері публічних закупівель виступають бюджетні кошти, що виділяються на здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення національних потреб. Предметом злочину в теорії кримінального права вважається усяка річ матеріального світу, з певними ознаками якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи конкретного складу злочину. Властивості предмета злочину є актуальним у криміналістичних дослідженнях при формуванні методик розслідування злочинів окремих видів, оскільки ці властивості детермінують інші елементи механізму вчинення злочину. Таким чином «відомості про особливості предмета злочинного зазіхання у сфері публічних закупівель мають принципово важливе значення для розслідування цих злочинів» [54, с. 239].

Як правило, у сфері публічних закупівель злочинців цікавлять бюджетні кошти, форма існування яких та процедури переміщення (використання) закономірно обумовлюють способи та форми заволодіння ними і використання на власну користь.

За своєю сутністю злочини, що вчиняються у сфері публічних закупівель, спрямовані на заволодіння бюджетними коштами і пов'язані з порушенням законодавства, зокрема, що стосується встановлених процедур придбання послуг, робіт або набуття права власності на товари за державні кошти. Дотримання цих процедур є обов'язковим для суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність, пов'язану із поставками товарів, виконанням робіт і надання послуг за рахунок державних коштів.

Особливість предмета злочинів у сфері публічних закупівель полягає в тому, що відбувається зазіхання на привласнення бюджетних коштів, яким відведена ключова роль у спрямованості та ефективності національної економіки, зокрема виконання основних функцій і завдань держави, що

аргументовано тим, що порядок їх формування, розподілу та використання визначений законодавчо. Тобто це кошти, які мають певне цільове призначення, і, відповідно, не можуть бути використані іншим чином.

Відповідно до примітки 1 статті 210 Кримінального кодексу України «до бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування» [65, с. 87]. Основним законодавчим актом, який встановлює та регулює процедуру розподілу бюджетних коштів є Закон про Державний бюджет України чи рішення відповідної ради. Так, відповідне рішення про бюджет та виділені бюджетні кошти на видатки приймається щороку на кожний поточний рік.

Визначення особливостей предмета зазіхання злочинів, які вчиняються у сфері публічних закупівель, є важливим елементом їх криміналістичної характеристики. Як правило, одним з найпоширеніших злочинів у сфері закупівель є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, часто поєднане із зловживанням службового становища, корупцією тощо. Таким чином, бюджетні кошти, як предмет таких злочинів характеризують такими *ознаками*:

– кошти повинні бути включені до відповідного нормативного – Закону «Про Державний бюджет України» на певний рік або рішення місцевої ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи видатки відповідного бюджету;

– кошти повинні бути включені до відповідних планових документів (кошториси, плани використання бюджетних коштів, паспорти бюджетної програми тощо);

– кошти повинні мати чітке цільове призначення на здійснення публічних закупівель, затверджених розписом бюджету асигнування, встановленим вищестоящим розпорядником бюджетних коштів, та закріплення цих асигнувань у планових документах нижчестоящого розпорядника або одержувача;

- кошти повинні фактично знаходитися на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів (зарахування коштів на рахунок відповідної бюджетної установи, відкритий в органі Держказначейства чи установі банку);
- повинно бути у відповідних документах визначено коло осіб та підстави розпорядження (використання) цими коштами;
- визначеність підстав для здійснення платежів за рахунок бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо [65, с. 22].

На думку А.М. Меденцева, предметом злочинів у сфері публічних закупівель можуть бути, з одного боку, бюджетні кошти у безготівковій формі, а з іншого – готівкові кошти у національній або іноземній валюті, які використовуються для підкупу службових осіб – представників генерального замовника (замовника), відповідальними за організацію і проведення процедур публічних закупівель [54, с.240].

Для режиму бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель характерним є те, що на даний час спостерігається тенденція до переважання безготівкової форми «розрахунків» між співучасниками, і асоціюється із умовною назвою «відкату». Таким чином, створюються і в подальшому використовуються спеціально фіктивні суб'єкти господарювання, на банківські рахунки яких перераховуються суми таких «відкатів». Такі прояви мають місце при банківській (казначейській) розрахунковий механізм зі складанням відповідних документів.

Під безготівковими розрахунками слід розуміти «перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді» [66]. Це обумовлює в механізмі вчинення злочину використання банківських

рахунків підприємств (учасників торгів), що відповідно визначає способи і форми підготовки та вчинення тендерних злочинів.

Так, після визначення так званого «переможця тендеру», кошти бюджету поступають на рахунок такого підприємства як оплата за постачання певних товарів, виконання робіт чи послуг бюджетним структурам, таким чином ці кошти зливаються з попередньо існуючою сумою. Надалі безготівкові грошові кошти виступають як фінансові ресурси підприємства, що використовуються в підприємницькій діяльності (для закупівлі сировини, обладнання, товарів, найму робочої сили тощо). Перерахування певної частини від суми, одержаної від бюджетної установи, як «відкат», здійснюється під прикриттям певної фіктивної угоди з комерційною структурою.

2.2. Система кримінальних правопорушень проти публічних закупівель в Україні

Протягом останніх років сфера публічних закупівель все більше привертає увагу організованих злочинних угруповань та корумпованого чиновництва, які почали використовувати їх як інструмент швидкого й безкарного злочинного збагачення. Стало вже чи не нормою, коли окремі чиновники вступають у відкриту конкуренцію з державою, фактично підмінюючи її. Протидія правопорушенням під час здійснення публічних закупівель набула не лише економічного, а й соціально-політичного загальнодержавного характеру. Таке становище призводить до ослаблення соціально-правового контролю за ситуацією в країні, зростання виконавчої і законодавчої влади з кримінальними структурами, проникнення їх у сферу управління тощо [8, с. 112].

Аналіз національного законодавства і результатів правозастосовної діяльності правоохоронних органів України свідчить про те, що непрозорість та неефективність механізмів контролю за процесом

здійснення публічних закупівель призводить до використання корупційних схем для розкрадання бюджетних коштів, легалізації та привласнення їх недоброчесними посадовцями і, як наслідок, до "тінізації" національної економіки.

Злочинності у сфері публічних закупівель та їх протидії відведені праці вітчизняних та зарубіжних учених: К.В. Антонова, В.І. Антипова, Д.А. Баландина, В.Т. Білоуса, І.Л. Близнюка, В.І. Василичука, К.Ю. Водоласкову, В.В. Дарагана, Т.В.Мельничука, О.Б. Сахарова, Ю.В. Скопирскую та ін. Однак запропоновані наукові концепції не утворюють єдиної системи, у вчених і практиків відсутнє порозуміння стосовно, наприклад, питання запобігання правопорушень у сфері публічних закупівель.

Через корупційні схеми у сфері публічних закупівель, згідно з дослідженнями експертів, економіка України втрачає від 20 до 40% коштів, виділених на їх здійснення. Виходячи з витрат на здійснення публічних закупівель сума збитку завданого національній економіці від корупції в даній сфері за період з 1 січня 2010 по 31 грудня 2014 становить від 243,1 до 486,3 млрд. грн. (загальний обсяг публічних закупівель: 2010 – 172,1; 2011 – 325,1; 2012 – 428; 2013 – 185; 2014 – 113,7 млрд. грн.). Зазначена сума збитку рівна річному бюджету країни, що негативно впливає не тільки на економіку країни, але й на економічну і національну безпеку в цілому [67, с. 5].

Удосконалення протидії злочинам у сфері публічних закупівель зумовлено прагненням до позитивних зрушень щодо рівня виявлених злочинів у цій сфері, якості розслідування кримінальних проваджень, а також підвищення рівня відшкодування збитків, заподіяних зазначеною протиправною діяльністю, що позитивно вплине на економічну складову сфери публічних закупівель, шляхом зменшення рівня розкрадання державних коштів під час їх проведення та дозволить у подальшому заощадити бюджетні кошти.

У зв'язку із тим, що злочини у сфері публічних закупівель є комплексним явищем, то відповідно, виникає питання проблематики класифікації таких злочинних намірів.

Варто зазначити, що вживаючи поняття злочинів у сфері публічних закупівель, перш за все слід мати на увазі, що йде мова про групу економічних злочинів, які ще часто називають «білокомірцевими». Такі злочини, будучи надзвичайно різноманітними, пронизують усі сфери суспільства, у кожній з яких вони набувають своєї специфіки залежно від правового регулювання. Так, Г.А. Матусовський запропонував класифікацію економічних злочинів за сферами їх вчинення:

- 1) злочини у сфері відносин власності, пов'язані із шахрайством і службовою діяльністю;
- 2) злочини у сфері невиконання бюджету;
- 3) злочини у сфері фінансових відносин;
- 4) злочини у сфері підприємницьких відносин;
- 5) злочини у сфері захисту від монополізму і недобросовісної конкуренції;
- 6) злочини у сфері обслуговування населення;
- 7) злочини у сфері митного регулювання [68, с. 42-44].

Як бачимо, злочинам, пов'язаним із бюджетом та бюджетними коштами відведена окрема категорія, що цілком закономірно, власне з чим пов'язана їх значущість. Бюджетна сфера становить собою сукупність фінансово-правових відносин, які утворюються з приводу формування, розподілу та використання бюджетних коштів у органах державного сектору. Погоджуємось із Р.Л. Степанюком, який визначив злочини в бюджетній сфері України як передбачені КК України суспільно небезпечні діяння, вчинені суб'єктами в галузі діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів, а також у зв'язку з розпорядженням іншим державним, комунальним майном [69, с. 26].

Протидія злочинам у бюджетній сфері є пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки держави.

Можна із впевненістю стверджувати, що бюджетна сфера України залишається однією з найбільш криміналізованих. Кожен шостий економічний злочин, який викривається в Україні, пов'язаний із зазіханнями на кошти державного або місцевих бюджетів.

В свою чергу, бюджетні злочини можна виокремити в три окремі самостійні групи:

- злочини, які безпосередньо посягають на порядок використання бюджетних коштів та коштів державних позабюджетних фондів;
- злочини, які посягають на відносини, що виникають на стадії формування доходів бюджетів усіх рівнів;
- злочини, які посягають на відносини, що виникають на стадії використання бюджетних коштів.

Саме із останньою категорією пов'язані злочини у сфері публічних закупівель. Кошти державного бюджету є ласим шматком для недобросовісних підприємців і корумпованих чиновників внаслідок своєї масштабності, використовуючи недоліки правового механізму публічних закупівель і вади правозастосовної практики для протиправного заволодіння бюджетними коштами або отримання іншої матеріальної вигоди.

Аналіз відомостей статистичного звіту МВС України (2-ЕКОН) щодо виявлених кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель у 2013 році свідчить про те, що з метою реалізації протиправних намірів злочинці найчастіше використовують неправдиві відомості для отримання переваг (35,0 % від загальної кількості злочинів у сфері держзакупівель), безпідставно надають перевагу одному з учасників або незаконно застосовують процедуру закупівлі в одного учасника (15,0 %), а також надають неправдиву інформацію про учасників процедур закупівель (11,0 %). Найнебезпечнішими є правопорушення, які містять у собі корупційні

ознаки та вчиняються у складі групи з ознаками організованості або злочинної організації.

Натомість, у 2014 році структура злочинів дещо змінилась за рахунок зменшення кількості правопорушень, пов'язаних з безпідставним наданням переваги одному з учасників та одночасного збільшення кількості фальсифікування тендерних документів і розкрадання бюджетних коштів. Так, у 2014 році всього викрито 4057 правопорушень, що вчинені при проведенні публічних закупівель (3 8,0 % від загальної кількості виявлених злочинів з бюджетними коштами). З них, на стадії підготовки та проведення процедури торгів – 1256; у ході виконання договірних зобов'язань за укладеними в результаті проведених закупівель угод – 1954. У скоєнні правопорушень викрито 4498 осіб, злочинними діями яких державі нанесено збитків на суму понад 923,5 млн грн. [70].

Типовими порушеннями замовниками вимог законодавства у сфері публічних закупівель під час проведення ними відповідних процедур є наступні:

1) складання замовниками документації конкурсних торгів з порушенням основних принципів публічних закупівель, визначених Законом, зокрема: встановлення непрозорих та нечітких технічних і кваліфікаційних вимог документації конкурсних торгів; штучне розширення предмета закупівлі (невиправдане об'єднання товару/послуг в один лот/предмет закупівлі); штучне звуження предмета закупівлі (зайва деталізація предмета закупівлі);

2) процедурні порушення з боку замовників, зокрема: порушення порядку оприлюднення/опублікування інформації про закупівлю; неправомірне відхилення пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі; неправомірне визначення переможця процедури закупівлі; допущення до оцінки пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі, які не відповідають вимогам документації конкурсних

торгів; укладення договорів про закупівлю з порушенням строків, визначених законом (у тому числі під час процедури оскарження).

Так, злочини у сфері публічних закупівель *за суб'єктами їх вчинення* можна розрізняти як такі, що вчиняються:

- замовниками торгів;
- учасниками торгів;
- державними органами, уповноваженими здійснювати нагляд або контроль у галузі публічних закупівель;
- усіма суб'єктами публічних закупівель [51, с. 223].

Варто зазначити, що злочини у сфері публічних закупівель є досить специфічними з точки зору можливості їх виявлення і доказування вини службових осіб. На нашу думку, доцільним при розслідуванні злочинів, що вчиняються у сфері здійснення публічних закупівель, є формування їх криміналістичної характеристики. Криміналістична класифікація злочинів – необхідна умова ефективного пізнання конкретного об'єкта, основа для розроблення відповідних рекомендацій (їх системи) [71, с. 160]. Тому криміналістична класифікація злочинів є важливою, оскільки органічно входить до структури криміналістичної методики, адже без логічно обґрунтованої класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [72, с. 146].

У криміналістичній літературі окремі автори зробили спробу здійснити таку класифікацію. Так, В. В. Коряк при формуванні оперативно-розшукової характеристики злочинів у сфері публічних закупівель на залізничному транспорті запропонував поділяти їх *на дві групи*:

- 1) злочини, що вчиняють посадові особи підприємств-постачальників (учасника торгів);
- 2) злочини, які вчиняють посадові або матеріально-відповідальні особи підприємств залізничного транспорту (замовника).

До першої групи, на думку автора, входять злочини, що передують укладанню договору, і злочини, що вчиняються під час виконання договірних зобов'язань. У свою чергу, друга група об'єднує злочини, що передують укладанню договору, і ті, що вчиняються під час контролю за виконанням договірних зобов'язань [73, с. 17-18].

На нашу думку, злочини у сфері публічних закупівель можуть містити ознаки суспільно небезпечних діянь, визначених ст.ст. 210 (нецільове використання бюджетних коштів), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364¹ (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 366 (службове підроблення), 367 (службова недбалість), 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) КК України та інші.

Однак, *юридична кваліфікація* вказаних різновидів злочинних діянь переважно здійснюється за тими самими статтями КК України. Тобто загальні рекомендації з розслідування вписуються в групову методику розслідування злочинів, вчинених у галузі публічних закупівель, а більш конкретні потребують розроблення підвидових методик, наприклад методики розслідування шахрайств при здійсненні публічних закупівель, методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері публічних закупівель. У свою чергу, комплексний характер злочинної діяльності вимагає для певних різновидів посягань створення загальної міжвидової методики розслідування злочинів, вчинених при проведенні публічних закупівель.

У найбільш загальному вигляді, на думку К.Ю. Водоласкової, правопорушення у галузі публічних закупівель можуть бути представлені, як: а) отримання винагороди керівниками установ (головами комітетів з конкурсних торгів) за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера, підписання актів виконаних робіт; б) закупівля товарів у кількості, яка не відповідає фактичним потребам; в) проведення

конкурсних торгів із залученням підставних учасників; г) внесення завідомо неправдивих відомостей до фінансово-бухгалтерських документів [74]. Основним недоліком такої диференціації є змішування в одному переліку діянь, виділених на підставі мети протиправної діяльності, її результату й окремих способів. Вбачається, що загальна класифікація таких посягань має бути здійснена за одним найбільш вагомым критерієм залежно від наукової або практичної мети відповідної диференціації.

Криміналістична класифікація всіх злочинних посягань у цій сфері може бути здійснена залежно від концепції їх розподілу на економічні розкрадання, службові злочини корупційної спрямованості та інші злочини, пов'язані з порушеннями законодавства в бюджетній сфері, із відповідною деталізацією залежно від способів, суб'єктів і мети злочинів. Зокрема, за цими підставами можна виділити три великі групи кримінально караних посягань [75, с. 175-176].

Перша група. Економічні розкрадання при здійсненні публічних закупівель включає два основні типи злочинної діяльності, які можна умовно позначити як «службові розкрадання» і «економічне шахрайство». У найбільш узагальненому вигляді службові розкрадання об'єднують два різновиди злочинних діянь залежно від суб'єкта посягань: а) розкрадання бюджетних коштів підприємцями; б) розкрадання бюджетних коштів службовими особами бюджетних установ.

Розкрадання у формі привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) з боку підприємців здійснюються найчастіше шляхом завищення ціни на представлені у межах закупівлі товари або послуги. Ці діяння нерідко супроводжуються підробленням документів, даванням хабарів службовим особам бюджетних установ, які повинні контролювати належне виконання укладених угод, іншими злочинними діями та некримінальними правопорушеннями.

У свою чергу, розкрадання, що вчиняються службовими особами бюджетних установ, полягають у застосуванні різноманітних способів окремих злочинів і технологій злочинної діяльності, спрямованих на привласнення бюджетних коштів, виділених для проведення закупівель. З цією метою, як правило, кошти перераховують на рахунки фіктивних підприємств-посередників, що використовуються для завищення ціни, оплати невиконаних робіт тощо, або фіктивних фірм, вказаних як виконавці замовлених товарів, робіт, послуг, хоча насправді виконання за договором здійснюється у неформальному порядку.

Друга група. Службові злочини корупційної спрямованості. Надзвичайно розповсюдженими на практиці є і факти хабарництва в бюджетній сфері (ст. 368, 369 КК України), які пов'язані з пропозицією або даванням підприємцями і одержанням службовими особами бюджетних установ, казначейських органів неправомірної вигоди за сприяння перемозі в тендері певного суб'єкта господарської діяльності, узгодження і здійснення перерахунку коштів, виділених для проведення закупівель, фальсифікацію даних про фактичні обсяги, ціну, якість закуплених товарів, робіт, послуг, незаконним збагаченням та іншими злочинними діями службових осіб і підприємців.

У цілому серед корисливих злочинів, пов'язаних із публічними закупівлями, особливу небезпеку представляють складні технології, що часто полягають у досить тривалій, багатоепізодній злочинній діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій. Такі групи спеціально створюються з числа службових осіб бюджетних установ, підприємців, працівників казначейських і банківських установ, а також інших осіб для систематичної діяльності з розкрадань значних сум бюджетних коштів. Ці технології можуть поєднувати вищенаведені злочини у різних комбінаціях.

Третя група. Безгосподарне ставлення до бюджетних коштів, іншого державного і комунального майна при здійсненні публічних закупівель

полягає у вчиненні службовими особами бюджетних організацій умисних і необережних злочинів нерідко за відсутності корисливого мотиву. Мова йде про численні випадки перевищення службових повноважень (ст. 365 КК України) при здійсненні публічних закупівель, що призвело до закупівлі непотрібних, неякісних, переоцінених товарів, робіт, послуг; службових підроблень (ст. 366 КК України) із метою здійснення закупівлі без тендеру; службової недбалості (ст. 367 КК України) при організації роботи тендерних комітетів (невжиття передбачених законодавством обов'язкових заходів щодо проведення тендерних торгів, контролю тендерних пропозицій, дотримання строків виконання угод тощо). Ці злочини переважно представляють меншу суспільну небезпеку, ніж розкрадання, однак трапляються випадки заподіяння ними тяжких наслідків.

Враховуючи той факт, що злочини у сфері публічних закупівель слід розглядати в комплексному розумінні, в криміналістичній літературі таку систему злочинів розглядають як певну технологію злочинного збагачення, в якій можуть бути виділені основні (предикатні) злочини і вторинні (підпорядковані) злочини. До основних (предикатних) економічних злочинів відносять ті, котрі безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди. Підпорядкованими злочинами визначаються ті, які хоча безпосередньо і не надають злочинцю матеріальної вигоди, але є способом вчинення основного злочину або необхідною його вчинення або приховування.

За таким критерієм А.М. Меденцев визначає, що серед злочинів у сфері публічних закупівель можуть бути виділені **два основних злочини**, пов'язані з вчиненням низки підпорядкованих злочинів: 1) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст.191 КК України); 2) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) [54, с. 240].

Перша категорія злочинів включає в себе основний злочин, передбачений ст. 191 КК України, який має місце, наприклад, при здійсненні розпорядником бюджетних коштів закупівлі товарів (послуг) за завищеними цінами. Після надходження перерахованих бюджетних коштів на банківський рахунок суб'єкта-отримувача сума завищення розподіляється між співучасниками даної оборудки. У цьому випадку предметом злочину виступають бюджетні кошти, які відповідно до бюджетного призначення знаходяться на казначейському (банківському) рахунку. Безготівкові грошові кошти є специфічним предметом розкрадання, оскільки по своїй суті вони є записами грошових сум на рахунку. Для реального заволодіння ними злочинцям потрібно послідовно здійснити низку операцій, які знаходять відображення у відповідних документах. Кінцевою операцією, як правило, є розподілення «переплачених» коштів шляхом їх перерахування на рахунки підставних (фіктивних) підприємств. Таким чином, основний злочин може тягнути за собою вчинення підпорядкованого злочину, передбаченого ст. 205 (фіктивне підприємство), ст. 209 (легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом); ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем); ст. 364¹ (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми); ст. 366 (службове підроблення) КК України та інші.

Друга категорія злочинів включає в себе основний злочин, передбачений ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», який має місце, наприклад, при наданні службовою особою необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера, підписання актів виконаних робіт тощо. Предметом цього основного злочину найчастіше виступають готівкові грошові кошти у національній або іноземній валюті, інші матеріальні блага, які передаються службовій особі безпосередньо керівником підприємства

(учасника тендера) або через посередника. Вчинення даного злочину може бути пов'язане із вчиненням інших злочинів, передбачених Розділом XVII КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг», зокрема це ст. 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі); ст. 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів); ст. 365² (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) КК України тощо. Головна відмінність другої категорії від першої полягає в тому, що мотивом дій зловмисників є не безпосереднє заволодіння бюджетними коштами, а отримання матеріальної вигоди шляхом укладання угоди (договору), який гарантує одержання прибутків протягом достатньо тривалого часу, однак ця мета досягається шляхом вчинення низки злочинних дій під час процедури публічних закупівель – обману (подання недостовірних відомостей) і підкупу.

Висновки до розділу II

Бюджетні кошти, порядок їх формування, розподілу та безпосереднього використання є основним фактором, що детермінує злочинну діяльність в сфері публічних закупівель. В цілому основним безпосереднім об'єктом таких порушень є певні соціальні блага, за допомогою яких держава виконує свої функції та завдання, реалізує фінансову політику, чим забезпечує реалізацію потреб та інтересів не тільки фізичних чи юридичних осіб, а й суспільства загалом.

За різними джерелами система злочинів у сфері публічних закупівель може передбачати різні за своєю суттю класифікації. Загалом для них нерідко є характерними співучасть службових осіб і підприємців у вчиненні злочинів, комплексний характер злочинної діяльності (використання злочинних технологій). Однак, можна впевнено сказати, що найбільш

вчинюваними у сфері публічних закупівель є злочини, пов'язані із перевищенням службових повноважень, зловживанням службовим становищем, службовим підробленням, проявами корупції, хабарництва тощо. Водночас, така розгалуженість ускладнює процес їх контролю та виявлення правоохоронними та контролюючими органами. У зв'язку з цим першочергового спрямування зусиль цих органів – викорінення зловживань при здійсненні публічних закупівель, тендерних процедур, руйнування схем мінімізації сплати платежів тощо.

РОЗДІЛ III. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

3.1. Загальна характеристика об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Зовнішня сторона злочинів, й зокрема злочинів у сфері публічних закупівель, дуже складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні моменти, які так чи інакше впливають на застосування норм і законотворчу діяльність.

З теоретичної точки зору вивчення об'єктивної сторони складу злочину важливо у сучасних умовах, зокрема, тому що останніми роками в цій сфері нагромадилось багато нових питань і намітилось руйнування деяких традиційних уявлень, що необхідне в інтересах подальшого розвитку науки і вдосконалення судової та слідчої практики.

Для того, щоб кваліфікувати дії, як злочинні, необхідною умовою є встановлення наявності всіх елементів складу злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Одним з найважливіших елементів є об'єктивна сторона складу. Це пояснюється тим, що об'єктивна сторона складу злочину завжди пов'язана із зовнішнім виявом суспільно небезпечної і протиправної поведінки особи у формі дії або бездіяльності, яка супроводжується певним психічним станом такої особи. Це вольова поведінка, яка завдає або загрожує завдати шкоди тим чи іншим цінностям, які охороняються кримінальним законом.

Об'єктивна сторона складу злочину - це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні чинники, з яким пов'язане це діяння [76, с. 80].

Об'єктивна сторона допомагає визначити:

- а) у чому полягає злочин;
- б) яким чином він скоюється (спосіб вчинення);
- в) у яких умовах місця, часу, обстановки він протікає;
- г) за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється.

В юридичній літературі точки зору авторів щодо форм вираження об'єктивної сторони можна виокремити в чотири групи. Так, представники першої групи (А.А. Піонтковський, В.М. Кудрявцев), вказують на такі прояви об'єктивної сторони, як діяння (дію та бездіяльність), спосіб вчинення злочину, час і місце вчинення злочинного діяння, обстановку, у якій воно відбувається, причинний зв'язок і злочинний результат такого діяння. Прихильники другої групи, наприклад, П.І. Гришаєв стверджують, що об'єктивна сторона може мати такі форми, як діяння, наслідки, причинний зв'язок, умови, у яких відбувається злочинне діяння, місце, час і спосіб вчинення злочину, предмет та інші ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Представники науки, що дотримуються третьої точки зору (М.І. Бажанов, М.В. Володько, М.А. Хазін, Н.В. Чернишова) до ознак об'єктивної сторони зараховують: діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обставини, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Автори четвертої точки зору (зокрема Е.Ф. Фесенко) до форм прояву об'єктивної сторони складу злочину зараховують: діяння, спосіб, наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обстановку і ситуацію вчинення злочину [77, с. 164].

Аналіз точок зору щодо ознак (форм) проявів об'єктивної сторони складу злочину дає можливість стверджувати, що всі без винятку автори єдині в існуванні таких *ознак об'єктивної сторони складу злочину*, як:

- діяння (дія або бездіяльність),
- злочинний результат (але по-різному називають цю ознаку, наприклад, наслідки, злочинний результат),
- причинний зв'язок,

- об'єктивні обставини (спосіб, час, місце, обстановка, знаряддя і засоби вчинення злочину).

Поняття “діяння”, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, характеризується тим, що воно повинно бути суспільно небезпечним, протиправним, конкретним, свідомим і вольовим актом поведінки людини у формі дії чи бездіяльності. Суспільна небезпечність полягає в тому, що діяння спричиняє істотну шкоду суспільним відносинам, або створює реальну загрозу настання такої шкоди. Протиправність, як ознака діяння, означає, що кримінально карним може бути лише те діяння, яке передбачено кримінальним законом (ст. 11 ККУ). Конкретність діяння виражається у тому, що воно завжди є конкретним актом людської поведінки, що відбувається у певній обстановці і виявляється у конкретній дії чи бездіяльності.

Діяння – свідомий акт поведінки людини, тобто той, що контролюється свідомістю, суспільно небезпечне діяння повинно бути проявом волі особи, діяння вчинене внаслідок впливу непереборної сили чи примусу не може утворити об'єктивну сторону складу злочину. Дія – активна, свідома, суспільно небезпечна, протиправна поведінка людини, що може бути фізичною або інформаційною. З фізичного боку дії поділяються на прості та складні, тобто, прості – елементарні рухи тіла (наприклад, завдання удару), складні – ті, що складаються з кількох актів поведінки, кожний з яких може бути визнано окремою дією, чи ті, що складаються з ряду тотожних актів поведінки, об'єднаних єдиним умислом і спрямованих на досягнення єдиного злочинного наслідку. Інформаційні дії полягають у передаванні інформації зі злочинною ціллю вербальним чи невербальним шляхом (наприклад, погроза вбивством). Бездіяльність – пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретних дій (дії), які вона повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах, причому, наявність обов'язку особи діяти певним чином та наявність реальної можливості в даних конкретних умовах діяти в такий спосіб є

обов'язковими умовами кримінальної відповідальності особи за бездіяльність. Сам обов'язок вчинити певні дії може впливати з таких підстав як закон, професійні або службові функції, договір, родинні відносини. Наявність реальної можливості особи діяти певним чином полягає в тому, що вона в змозі виконати активні дії і запобігти злочинним наслідкам [76, с. 82-83].

В об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості злочину, передусім його суспільна небезпечність. Об'єктивні ознаки, які притаманні всім злочинам, вивчаються Загальною частиною кримінального права, а індивідуальні ознаки конкретних злочинів, наприклад, бандитизму, шахрайства, хуліганства, - Особливою.

Викладене дозволяє зробити висновок, що об'єктивна сторона злочину - це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

Основні ознаки об'єктивної сторони, як правило, зазначаються в диспозиціях статей Особливої частини КК України. Таким чином, об'єктивну сторону злочинів у сфері публічних закупівель, слід характеризувати, виходячи з позицій власне дій, визначених диспозицією конкретного кримінального правопорушення.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Йдеться про нецільове використання бюджетних коштів, поєднане з подальшим їх розкраданням. У тих випадках, коли одночасно виявляється правоохоронними органами факт нецільового використання бюджетних коштів, а також факт викрадання певної їх частини службовими особами певного підприємства, установи, організації, то такі дії винних осіб містять ознаки як ст. 210, так і ст. 191 КК України.

З об'єктивної сторони злочин, передбаченого ст. 191 КК, характеризується такими формами:

- 1) привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні;
- 2) розтрата такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191 КК);
- 3) привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК).

Привласнення полягає у протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з наміром в подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. В результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти і користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище.

Розтрата передбачає незаконне і безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатну передачу, обмін, передачу в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його віданні. В результаті розтрата винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Діяння може кваліфікуватися як привласнення чи розтрата лише у тому разі, коли його предметом виступає майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганню такого майна. Така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням.

Ця правомочність може виникати не лише в осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності (комірник, експедитор, агент по постачанню, продавець, касир). Такою правомочністю можуть наділятися і будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна відповідно до закону передає певні повноваження щодо розпоряджання, управління, доставки чи зберігання майна.

Однак, для характеристики об'єктивної сторони ст. 191 КК України, як складової злочинів проти публічних закупівель, вагомою є форма цього злочину, яка полягає у привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України).

Заволодіння чужим, майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим, становищем має місце тоді, коли службова особа незаконно обертає чуже майно (*у даному випадку маємо на увазі кошти бюджету*) на свою користь чи користь третіх осіб, використовуючи при цьому своє службове становище. У зазначений спосіб винний може заволодівати майном, щодо якого в силу своєї посади він наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб. Тобто він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірено чи перебуває у їх віданні. Такими повноваженнями наділені члени тендерного комітету, посадові особи органів виконавчої влади, керівники державних підприємств та інші, які в силу тих чи інших обставин вчиняють даний злочин.

Так, слідчим відділом ГУ СБУ у м. Києві та Київській області розпочато кримінальне провадження від 17.09.2014 за ч.5 ст.191 Кримінального кодексу України за фактом привласнення та розтрата 24,4 млн. грн. бюджетних коштів посадовими особами Держінформнауки та генеральним директором ДП "ДНДЦ "Фонон" і ПАТ НВК "Наука", протиправні дії яких у ході реалізації Державної цільової науково-технічної

програми "Нанотехнології та наноматеріали" на 2010-2014 роки завдали економічних збитків державі та призвели до гальмування розвитку науки [68].

Водночас, якщо заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем було пов'язане з внесенням такою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, іншим підробленням документів або складанням і видачею завідомо неправдивих документів, дії винного потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. ст. 191, 366 КК України.

Так, Київською місцевою прокуратурою № 3 (Деснянський район) встановлено, що колишній керівник Управління освіти Деснянського району, будучи головою тендерного комітету, підробив службові документи конкурсних торгів з капітального ремонту дитячого садка. Як наслідок, договір по виконанню робіт у навчальному закладі на суму понад 4 мільйони гривень було підписано з товариством, що має ознаки фіктивності.

У подальшому, вказана службова особа намагалася перерахувати 1,15 млн гривень бюджетних коштів на користь цього підприємства, попри те, що суб'єкт господарювання ремонтні роботи не виконував і не мав змоги виконати.

Поміж іншого, в ході досудового слідства було встановлено, що під час оформлення на посаду, посадовець надав підроблений документ про отримання ним вищої освіти у Російській Федерації.

Дії вказаної особи кваліфіковано за ч. 2 ст. 15 ч. 5 ст. 191 (закінчений замах на розтрату чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, вчиненому в особливо великих розмірах), ч. 4 ст. 358 (використання завідомо підробленого документа) та ч. 1 ст. 366 (службове підроблення) Кримінального кодексу України.

Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних

призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України). Об'єктивна сторона даного складу злочину впливає з назви статті та характеризується вчиненням однієї з таких суспільно небезпечних дій: 1) нецільове використання бюджетних коштів; 2) здійснення видатків бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік; 3) надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Нецільове використання бюджетних коштів - це їх витрачання на цілі, що не відповідають: бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); напрямом використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно- цільового методу у бюджетному процесі) або в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів).

Надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням усупереч Бюджетному кодексу чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік являє собою один із видів нецільового використання бюджетних коштів, який полягає в порушенні встановленого чинним законодавством порядку надання кредитів.

Для вчинення дії, передбаченої ст. 210 КК у формі надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік може мати місце у випадках, коли кредити з бюджету надані без встановлених законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет бюджетних призначень.

Службове підроблення (ст. 366 КК України). З об'єктивної сторони злочин може полягати у таких формах:

- 1) складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів;
- 2) видача завідомо неправдивих офіційних документів;
- 3) внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей;
- 4) інше підроблення офіційних документів.

Складання неправдивих офіційних документів - це внесення до документа, який ззовні оформлено правильно, відомостей, що не відповідають дійсності повністю або частково (наприклад, запис у дійсний бланк, який має відтиск печатки і підпис, неправдивих відомостей про фактичне використання сировини та матеріалів).

Офіційними є документи, що складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ (.організацій будь-якої форми власності, які посвідчують конкретні факти і події, що мають юридичне значення, складені належним чином за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис). Приватні документи також можуть бути офіційними, якщо вони складені, наприклад, нотаріусом, або якщо вони передані громадянином для зберігання або використання в державні, колективні чи приватні підприємства (наприклад, довіреність на одержання зарплати). Для злочинів у сфері публічних закупівель основними офіційними документами є тендерна документація. Відповідно до п. 29 ч.1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» документацією конкурсних торгів є документація щодо умов проведення публічних закупівель, що розробляється та затверджується замовником і оприлюднюється для вільного доступу на веб-порталі Уповноваженого органу та авторизованих електронних майданчиках. Тендерна документація не є об'єктом авторського права та/або суміжних прав [2].

Внесення у офіційні документи неправдивих відомостей передбачає внесення у дійсний офіційний документ даних, що не відповідають

дійсності повністю або частково (наприклад, внесення неправдивих відомостей у бухгалтерські книги).

Підроблення документів передбачає часткову чи повну заміну, змісту дійсного документа. Спосіб підроблення документів (дописка, підчистка, заміна тексту чи окремих слів, дати, підпису чи інших реквізитів) для кваліфікації діяння за ст. 366 значення не має.

Видача неправдивих документів - надання або випуск службовою особою документів, зміст яких повністю або частково не відповідає дійсності і які були складені цією ж або іншою службовою особою (наприклад, надання певним суб'єктам підприємницької діяльності завідомо фіктивних документів з метою приховування їх нечинної діяльності, або випуск фіктивних ліцензій, патентів з метою їх подальшого продажу тощо).

Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України). Ці злочини тісно пов'язані між собою, у зв'язку з чим можна виділити такі форми об'єктивної сторони: 1) зловживання владою службовою особою; 2) зловживання службовим становищем службовою особою; 3) зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права або особою, яка надає публічні послуги. Спільним для названих складів злочинів є власне зловживання, вчинені тією чи іншою особою всупереч інтересам служби, інтересам юридичних осіб, інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Під зловживанням владою слід розуміти умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав щодо пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами. Зловживати владою може як представник влади, так і службова особа, яка

виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, оскільки остання також має владні повноваження, що розповсюджуються на підпорядкованих їй осіб.

Зловживання службовим становищем - це будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою. У цілому зловживання, службовим становищем - це більш широке поняття, воно охоплює зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може і владні права та можливості, якщо вона ними наділена [79, с. 850].

Зловживання повноваженнями – це умисне вчинення службовою особою юридичної особи приватного права, яка постійно чи тимчасово здійснює функції пов'язані з її посадою діянь, з використанням своїх повноважень, якими вона наділена на підставі законів та інших нормативно-правових актів, документів юридичної особи приватного права (наприклад, статут, наказ, положення, інструкція) всупереч інтересам юридичної особи з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, якщо особа.

Варто зауважити, що службовим зловживанням може бути визнане не будь-яке діяння службової особи, а лише таке, яке було обумовлене її службовим становищем та пов'язане зі здійсненням нею своїх службових обов'язків. При цьому слід враховувати, що такий зв'язок є не тільки тоді, коли службова особа порушує свої безпосередні (прямі) службові обов'язки за місцем роботи (наприклад, віддає незаконний наказ чи розпорядження підлеглому їй працівнику), але й у тих випадках, коли вона використовує своє службове становище щодо працівників, які не підлеглі їй безпосередньо (наприклад, дає вказівки, висловлює рекомендації під час здійснення перевірок, проведення ревізій тощо).

Так, досудовим розслідуванням Прокуратури Міжгірського району Закарпатської області встановлено, що колишній керівник відділу охорони здоров'я РДА, займаючи посаду голови комітету з конкурсних торгів відділу охорони здоров'я Міжгірської РДА, зловживаючи службовим становищем, умисно, в інтересах третіх осіб, під час розкриття пропозицій конкурсних

торгів та їх оцінки, оприлюдненої в державному офіційному друкованому виданні з питань публічних закупівель на предмет закупівлі нафтопереробних продуктів, використовуючи службове становище вчинив службове підроблення офіційних документів [80].

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). Об'єктивна сторона даного складу злочину характеризується в таких її проявах:

1) прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

2) безпосереднє одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

3) прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду – це згода (погодження, виявлення готовності) службової особи на передачу або надання їй обіцяної неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (за цих умов фактично йдеться про криміналізацію злочинного наміру). Власне прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду може бути здійснене в будь-якій

формі (конклюдентними діями, усно, письмово, телефоном, СМС-повідомленням тощо).

Одержання неправомірної вигоди – це прийняття службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади, покладе-них на неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів через своє службове становище.

Одержання службовою особою неправомірної вигоди від підлеглих чи підконтрольних осіб за протегування чи потурання, за вирішення на їх користь питань, які входять до її компетенції, також слід розцінювати як одержання неправомірної вигоди. Дії винних належить визнавати наданням і одержанням неправомірної вигоди й у тих випадках, коли умови отримання відповідних матеріальних цінностей або послуг хоча спеціально і не обумовлювались, але учасники злочину усвідомлювали, що особа надає неправомірну вигоду з метою задоволення тих чи інших власних інтересів або інтересів третіх осіб [81].

При цьому під вчиненням дій в інтересах третьої особи слід розуміти не лише використання своїх службових повноважень, але і вплив на підлеглих, вплив на рішення очолюваного колегіального органу, складання проекту правозастосовчого акта, видання документу, який має рекомендаційний характер, проте зазвичай зумовлює прийняття певного рішення, використання авторитету як посадової чи службової особи з метою впливу на прийняття іншими співробітниками (у тому числі керівниками) відповідних рішень. Посилання на те, що особа не могла прямо вчинити дій, про які просила її особа, яка давала неправомірну вигоду, не є таким, що виключає об'єктивну сторону діяння. При цьому слід приділяти більшу увагу суб'єктивній стороні злочину – усвідомлення обома особами мети

передання неправомірної вигоди та зв'язку її передання зі здійсненням суб'єктом злочину своїх службових повноважень.

Головним чинником при кваліфікації діяння за цією статтею є усвідомлення особою, яка передає неправомірну вигоду, того, що передає її вона «за адресою», тобто особі, яка здатна вплинути на дії (рішення, бездіяльність), про які вона просить; а також усвідомлення особою, яка приймає таку вигоду, що вона здатна використати свою владу, службові повноваження або авторитет для вчинення дії в інтересах третьої особи. Тобто Зазначене свідчить про те, що при кваліфікації діяння за статтею 368 КК України не має значення, чи могла особа, яка одержує неправомірну вигоду, вчинити безпосередньо чи мати вирішальний вплив на вчинення дії (бездіяльності), про яку її просила особа, що пропонувала або передала неправомірну вигоду [82].

Факти так званого «хабарництва» у сфері публічних закупівель є чи не найнебезпечнішим із злочинів, які вчиняються у даній сфері. Десятки таких злочинних дій вчиняються членами тендерних комітетів під час кожної другої процедур проведення закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти. Отримання винагороди керівниками установ (головами тендерних комітетів) за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера, підписання актів виконаних робіт є найбільш типовими правопорушеннями під час закупівель товарів, робіт та послуг.

Так, секретаря одного з тендерних комітетів було затримано «на гарячому» співробітниками прокуратури спільно із УСБУ Кіровоградської області. В ході досудового розслідування було встановлено, що чиновниця вимагала від переможця процедури закупівлі неправомірну вигоду у розмірі понад 32 тис. грн. за своєчасні оплати з боку районної державної адміністрації за поставлений підприємцем товар – кам'яне вугілля. У випадку відмови чиновниця погрожувала підприємцеві розірванням договору на поставку вугілля для навчальних закладів. За даним фактом

були внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ч.3 ст.368 Кримінального кодексу України [83].

Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України). Фактично об'єктивна сторона даного складу злочину відповідає об'єктивній стороні злочину, передбаченого ст. 368 КК України, відмінним однак є суб'єкт вчинення таких дій. Так, за злочин, передбачений ст. 368 КК України може вчиняти лише службова особа, в той час, як суб'єктом злочину за ст. 369 КК України може бути будь-яка особа (як приватна, так і службова).

Службова недбалість (ст. 367 КК України). Службова недбалість може проявлятися у формі: 1) невиконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них; 2) неналежного виконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них. Тобто, з однієї сторони цей злочин проявляється у бездіяльності, коли суб'єкт повністю не виконує покладені на нього службові обов'язки, а з іншої - у формі дій, коли покладені на особу службові обов'язки хоча і виконуються, але неналежним чином - не так, як того потребують інтереси служби, тобто не відповідно до закону та умов, що склалися, або відповідно до них, але неякісно, неточно, неповно, несвоєчасно, поверхово, у протиріччі з встановленим порядком тощо.

Невиконання службових обов'язків означає невиконання службовою особою дій, передбачених як безумовних для виконання нею по службі. Цей вид недбалості називають "чистою" бездіяльністю - службова особа повністю не виконує свої обов'язки.

Неналежне виконання службових обов'язків - це такі дії службової особи в межах службових обов'язків, які виконані не так, як того вимагають інтереси служби. Такий вид службової недбалості називають «змішаною» бездіяльністю, за якої службова особа виконує свої обов'язки неналежно, діє не до кінця, не вчиняє всіх очікуваних від неї дій.

Службова недбалість — злочин, за який досить часто притягують до кримінальної відповідальності голову, членів комітету та керівників замовника. Сьогодні реєстр судових рішень раз у раз поповнюється новими вироками про засудження таких осіб через порушення норм законодавства у сфері держзакупівель.

Згідно із вироком Жовтневого суду міста Дніпропетровська голова комітету, будучи службовою особою, скоїв кримінальне правопорушення невеликої тяжкості — службову недбалість. Тобто неналежне виконання своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, внаслідок якої було заподіяно істотну шкоду державним інтересам, яка виразилася в завданні державі в особі Жовтневої районної у місті Дніпропетровську ради збитків на суму 83469,20 грн. Так, голова комітету виконуючи свої службові обов'язки відповідно до Положення про комітет з конкурсних торгів, не наділив нікого зі членів комітету обов'язком перевірки кошторисної документації, а саме — локальних кошторисів наданих до цінової пропозиції. А маючи необхідну освіту та кваліфікацію, голова комітету виконував цей обов'язок самостійно. В ході вивчення локального кошторису наданого учасником до цінової пропозиції, голова комітету недбало віднісся до своїх обов'язків, оскільки не перевіряв правильність застосованих в локальному кошторисі кошторисних норм. І в результаті цього, переможцем став учасник, який застосував кошторисні норми, не передбачені законодавством.

Слідство визнало роботи, які були виконані за неіснуючими кошторисними нормами, такими, що не відповідають закону, а отже і кошти, сплачені за їх виконання, витрачені надмірно. Дії голови комітету було кваліфіковано за статтею 367 КК України — службова недбалість. Підписання акту виконаних робіт із неіснуючими кошторисними нормами було кваліфіковано за статтею 366 КК України — службове підроблення. За результатами судового розгляду справи особу було засуджено за вказаними статтями і присуджено сплатити штраф на користь держави [84].

Таким чином, можна зробити висновок, що об'єктивна сторона злочинів у сфері публічних закупівель представлена суспільно небезпечною поведінкою особи, здебільшого вираженої в її діях, що є основною ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Об'єктивній стороні злочинів у сфері публічних закупівель не властиве конкретизоване посилення на *час* їх вчинення, однак можна із впевненістю стверджувати, що дана ознака пов'язана із періодом підготовки, оголошення та проведення процедур закупівель товарів робіт і послуг за державні кошти.

Час вчинення злочинів у сфері публічних закупівель не є обов'язковою ознакою, однак встановлення часу вчинення злочину у кожній справі має важливе значення для вирішення питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.

На злочинну діяльність може вказувати конкретна дата, окремий звітний період, це може бути період початку підготовки злочину, його організації до моменту виявлення фактів злочину. Виявленню злочину у сфері публічних закупівель, наприклад, може сприяти аналіз часу фактично проведення процедури закупівлі, момент виконання умов договору, дата укладення договору на виконання робіт (виконання послуг, постачання продукції) створення акту виконаних робіт, проведення платіжних доручень та ін., що в тій чи іншій мірі може свідчити про певні злочинні наміри.

Максимально точне встановлення вказаних моментів дозволить отримати відомості про вірогідне коло учасників протиправного діяння і осіб, обізнаних у обставинах злочинної події, способах її вчинення тощо.

Місцем вчинення злочинів у сфері публічних закупівель може бути будь-яка територія: як місце де безпосередньо проводиться тендер (зазвичай - приміщення замовника), так і місце безпосереднього виконання умов договору.

Так, при встановленні місця знаходження підрядної організації слід врахувати той факт, що його юридична адреса може не збігатися з фактичним місцем знаходження органів його управління тощо.

На нашу думку, основними *знаряддями і засобами* вчинення тендерних злочинів здебільшого виступають різного роду офіційні документи, які складаються членами тендерного комітету, замовником, підрядною організацією тощо упродовж усього процесу публічних закупівель. Наприклад, ними можуть бути акти приймання виконаних робіт, первинних документах, які додаються до облікових реєстрів, документи ресурсних відомостей до актів приймання виконаних робіт, укладені договори, контракти, угоди, звіти про витрати основних матеріалів у будівництві, накладні на придбання матеріалів, рахунки-фактури, накази про створення комітету з конкурсних торгів, конкурсна пропозиція, платіжні доручення, товарно-транспортні накладні тощо. Водночас, бюджетні кошти, які фактично є предметом вчинення злочинів у сфері публічних закупівель, в певній мірі також можна вважати своєрідним засобом їх вчинення, зокрема зловмисники можуть використовувати їх у якості підкупу службових осіб – представників генерального замовника (замовника), відповідальним за організацію та проведення процедур публічних закупівель.

Специфічним елементом характеристики об'єктивної сторони злочинів у сфері публічних закупівель є *обстановка* вчинення злочину, тобто умови роботи, які визначаються характером, спрямованістю та змістом злочинних дій. Вони залежать від структури організації, особливостей роботи, стану внутрішньої політики, кадрового складу, дотримання відповідних нормативних вимог та інструктивних вказівок, як при виконанні конкретних дій, так і при їх документальному оформленні. До джерел такої інформації можна віднести нормативні, управлінські та установчі документи підрядної організації - суб'єкта господарювання, відповідність їх змісту вимогам чинного законодавства та фактичному стану

справ. Ключовим в даному напрямку виступає вітчизняне законодавство, прерогативою якого є державні закупівлі, та якому притаманна тенденція мінливості.

Разом з тим, обстановка об'єктивної сторони злочинів в певній мірі проявляється в умовах нестабільності економіки країни, корумпованості чиновників, слабкості державних інститутів, багатовікових традицій хабарництва на державній службі, впливу засобів масової інформації на свідомість громадськості щодо стану рівня життя країни тощо.

Дослідження об'єктивної сторони складу злочину та характеристика всіх її елементів має неабияке значення, зокрема в їх виявленні та розслідуванні правоохоронними органами, це своєрідний процес пізнання ще невідомих або неповністю відомих закономірностей злочину. У кожній кримінальній справі всі ці елементи існують у взаємозв'язку і становлять собою єдність.

Таким чином, формулювання та усвідомлення основних та факультативних ознак об'єктивної сторони мають наступне **значення**:

– по-перше, об'єктивна сторона є елементом складу злочину і входить до підстави кримінальної відповідальності. Тому особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише тоді, коли у вчиненому нею діянні встановлені всі ознаки об'єктивної сторони складу злочину;

– по-друге, ознаки об'єктивної сторони багато в чому визначають суспільну небезпечність злочину. Характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення злочину, тяжкість суспільне небезпечних наслідків, що настали, є найважливішими показниками суспільної небезпечності як соціальної властивості злочину. У цьому зв'язку об'єктивні ознаки діяння враховуються передусім при рішенні питання про криміналізацію тих чи інших діянь, тобто визнанні їх злочинними і караними самим законодавцем. Крім того, наприклад, тяжкість наслідків, спосіб вчинення злочину багато в чому визначають суворість покарання,

встановленого в санкціях статей Особливої частини КК за відповідні злочини.

– по-третє, об'єктивна сторона має важливе значення для правильної кваліфікації злочину. Аналіз об'єктивної сторони дає можливість встановлювати інші елементи й ознаки складу злочину: об'єкт, якому заподіюється шкода даним злочином, відповідну форму вини, мотив, мету злочину, які не завжди вказуються в диспозиціях статей Особливої частини КК, і, таким чином, правильно кваліфікувати вчинене.

– по-четверте, об'єктивна сторона має важливе значення для розмежування злочинів, а також відмежування злочинних діянь від незлочинних. Так, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги хоч і є схожими (суміжними) за своєю об'єктивною стороною, проте відрізняються суб'єктом їх вчинення;

– по-п'яте, врахування ознак об'єктивної сторони дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину і відповідно до цього призначити справедливе покарання, що відповідає вчиненому;

– по-шосте, в окремих випадках об'єктивна сторона може вказувати на можливість звільнення від кримінальної відповідальності й покарання на підставі закону про кримінальну відповідальність.

Таким чином, об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину - суспільним відносинам на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність (структурні елементи суспільних відносин – суб'єкти відносин, предмети з приводу яких існують відносини, зміст відносин).

3.2. Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

На тлі основних й факультативних ознак об'єктивної сторони способи їх вчинення займають одну з ключових ролей, оскільки виступають основним критерієм для оцінки та кваліфікації такого діяння. Як елемент криміналістичної характеристики способи злочину закономірно пов'язані з іншими елементами, зокрема, з особою злочинця та його мотивами (метою).

На думку М.В. Даньшина, спосіб вчинення злочину та інформація про нього є основою для об'єднання окремих видів злочинів, виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики; розробки особливостей тактики проведення слідчих дій; прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів; розмежування схожих складів злочину [85, с. 84]. Спосіб вчинення злочину становить собою комплекс дій з підготовки, вчинення та приховування слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх застосування в розкритті та розслідуванні злочинів. Криміналістичною наукою спосіб вчинення злочинів розглядається як обов'язковий, центральний елемент криміналістичної характеристики.

Досліджуючи проблему способів вчинення економічних злочинів, Г.А. Матусовський визначив, що вони, попри свої відмінності, мають і загальні риси. Так, всі вони орієнтовані на обман, економічне шахрайство в широкому розумінні. Власне саме цим визначається в більшості випадків весь механізм злочинної діяльності економічних злочинців. У залежності від особливостей того чи іншого виду економічних злочинів їх способи вчинення можуть включати в себе один чи декілька елементів, таких, зокрема, як підготовка вчинення злочину, безпосереднє вчинення і приховування слідів злочину тощо [86, с. 105-106].

Висвітлення способів вчинення злочинів у сфері публічних закупівель, насамперед, повинно спиратися на визначення того, які ж саме злочини вчиняються у даній сфері.

З даного приводу неоднократно точаться наукові дискусії, зокрема колектив українських дослідників (Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук, В.Р. Сливенко, Т.В. Дудченко, М.Г. Риков) виразив думку, в межах якої класифікують способи вчинення злочинів у сфері державних закупівлях у залежності від суб'єкта посягання з боку:

- а) замовника торгів;
- б) учасників процедури закупівлі;
- в) замовників торгів та учасників процедури закупівлі.

Водночас вчені пропонують виділяти правопорушення в залежності від стадії процедури торгів: а) у процесі організації та проведення тендерів (торгів); б) при застосуванні процедури відкритих торгів [7, с. 186-195].

Наведені підходи фактично являють собою спроби диференціювати і класифікувати злочини в галузі публічних закупівель, тому вони мають суттєве наукове і практичне значення. Разом із цим вбачається, що для вирішення завдань щодо формування окремих методик розслідування їх застосовувати важко, адже в даному випадку критерієм розмежування виділено ознаки суб'єкта, місця злочину і окремих стадій процесу закупівлі. Тому, на нашу думку, зазначена вище класифікація є дещо узагальненою, тому потребує конкретизації.

Так, К.Ю. Водоласкова виділяє такі правопорушення в процедурі здійснення закупівель:

1) отримання винагороди керівниками установ (головами комітетів з конкурсних торгів) за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера, підписання актів виконаних робіт.

Так, прокуратурою міста Одеси за матеріалами працівників Державної служби боротьби з економічною злочинністю порушено кримінальну справу

за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України, стосовно головного лікаря клінічної лікарні, якого після проведеного тендеру на закупівлю медичного обладнання затримано «на гарячому» під час отримання хабара в сумі 26 тис. грн від представника приватного підприємства за підписання акту введення в експлуатацію та пусконаладжувальних робіт медичного обладнання, що складає два відсотки від суми виділеного бюджетного фінансування (1,3 млн грн).

2) закупівля товарів у кількості, яка не відповідає фактичним потребам.

Прокуратурою Дніпропетровської області за матеріалами співробітників ДСБЕЗ порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України, стосовно директора обласного комунального закладу, який, зловживаючи службовим становищем, вніс до тендерної документації неправдиві відомості щодо кількості товарів, які придбавалися за кошти державного бюджету, чим штучно завищено обсяг закупівель та здійснено розтрату бюджетних коштів на суму 6 млн 773 тис. грн.

3) проведення конкурсних торгів із залученням підставних учасників.

Прокуратурою Одеської області за матеріалами оперативників ДСБЕЗ порушено кримінальну справу ч. 2 ст. 364 КК України стосовно голови тендерного комітету, який всупереч чинному законодавству не відхилив пропозиції учасників тендеру, що були пов'язаними особами, всупереч вимогам закону затвердив своїм особистим підписом звіт про результати здійснення процедури відкритих торгів із зменшенням ціни у двоступеневих торгів, чим завдано збитків державі на суму 133,6 тис. грн.

4) внесення завідомо неправдивих відомостей до фінансово-бухгалтерських документів.

Прокуратурою одного з районів м. Кривий Ріг Дніпропетровської області за матеріалами працівників Державної ДСБЕЗ порушено кримінальну справу за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364,

та ч. 2 ст. 366 Кримінального кодексу України, стосовно групи осіб комунального пологового будинку, які, зловживаючи службовим становищем, здійснювали привласнення лікарського засобу «Куросурф» у кількості 18 флаконів на суму 79800 грн, який фактично закуповувався за кошти батьків немовлят, а за документами лікарні списувався як такий, що нібито придбаний за рахунок бюджетних коштів [74].

У свою чергу, інший колектив українських учених (В.В. Кулаков, С.С. Мірошніченко, В.М. Руфанова) при дослідженні проблем запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів, виділяє такі групи способів:

а) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням бюджетних коштів (діяння, що пов'язані з поданням неправдивої інформації з метою безпідставного одержання бюджетного фінансування);

б) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним витрачанням бюджетних коштів (діяння, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, порушенням порядку виплат, проведення публічних закупівель, виданням нормативно-правових актів, що змінюють доходи або видатки бюджету);

в) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням бюджетних коштів (подання недостовірної інформації з метою відшкодування з бюджету нібито завданих витрат, ПДВ тощо) [87, с. 55-76].

В.В. Кікінчук, досліджуючи механізм учинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі, виділяє такі способи їх вчинення:

1) подання до Українського державного фонду підтримки фермерських господарств і його регіональних відділень фіктивних документів про виконаний комплекс робіт з розробки технічної документації із складання державних актів на право приватної власності на земельну ділянку (у

випадках розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства) з метою отримання дотацій;

2) подання до Головних управлінь (управлінь) агропромислового розвитку міських державних адміністрацій фіктивних документів, що містять завідомо неправдиві дані про відсутність у селянського (фермерського) господарства заборгованості по обов'язковим платежах до Пенсійного Фонду України, а також із виплати заробітної плати працівникам даного господарства, з метою отримання субсидії з державного бюджету;

3) подання до Українського державного фонду підтримки фермерських господарств і його регіональних відділень фіктивних документів, що містять завідомо неправдиву інформацію про те, що господарство є фермерським господарством з відокремленою фермерською садибою, з метою отримання дотацій;

4) розтрата, привласнення або заволодіння державним майном, що придбане за бюджетні кошти, шляхом зловживання службовим становищем суб'єктом господарської діяльності, якому це майно передане у відання Державною спеціалізованою бюджетною установою – Аграрним фондом України;

5) недбале ставлення службовою особою державної установи (закладу, організації) сфери управління органу державної виконавчої влади – Міністерства аграрної політики та продовольства України до виконання своїх службових обов'язків, що завдало шкоди державним інтересам у вигляді ненадходження коштів до Державного бюджету України;

б) подання до Головних управлінь (управлінь) агропромислового розвитку міських державних адміністрацій фіктивних документів, що містять завідомо неправдиву інформацію про фактично виконані роботи та понесені витрати по закладенню і догляду за молодими багаторічними насадженнями, з метою отримання бюджетних асигнувань;

7) використання службовою особою суб'єкта господарської діяльності бюджетних коштів, що виділені на виконання певної державної програми, всупереч їх цільовому призначенню;

8) подання до Українського державного фонду підтримки фермерських господарств і його регіональних відділень фіктивних документів, що містять завідомо неправдиві дані про балансову вартість придбаної першої сільськогосподарської техніки з метою отримання фінансової підтримки [88, с. 320-324].

Так, автор вважає, що диференціація наведених вище способів дає можливість не тільки виділити типові прийоми та операції, що застосовуються правопорушниками, а й сформулювати основу подальшого дослідження криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, як системи взаємопов'язаних елементів. На нашу думку, таке твердження є цілком логічним.

Способи вчинення злочинів у сфері публічних закупівель закономірно пов'язані з особливостями предмета цих злочинів, яким виступають державні (бюджетні) кошти, а також з механізмом використанням цих коштів через процедури публічних закупівель. Характер правопорушень цих процедур фактично складають способи вчинення злочинів у цій сфері. Однак, у зв'язку із тим, що названі правопорушення можуть мати різну кримінально-правову кваліфікацію, потрібно виходити із сутності злочинів, які вчиняються шляхом здійснення певних правопорушень у процедурах державної закупівлі.

Отож, кримінальні правопорушення, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, насамперед характеризуються широким розмаїттям способів їх учинення, що обумовлюють інші елементи їхньої криміналістичної характеристики, наприклад, типові сліди, особу злочинця та предмет злочинного посягання.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК України, поєднує в собі три суспільно небезпечних діяння, зокрема:

1) використання бюджетних коштів усупереч цільовому призначенню, за умови, коли предметом таких дій були бюджетні кошти у особливо великих розмірах;

2) здійснення видатків бюджету без попередньо встановлених бюджетних призначень чи з метою їх перевищення, що суперечить БК України або закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій виступали бюджетні кошти у великих розмірах;

3) надання кредитів з бюджету без попередньо установлених бюджетних призначень чи їх перевищення усупереч БК України або Закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах [18].

Розкриття змісту способів вчинення такого кримінального правопорушення потребує звернення до БК України. Відповідно до ст. 119 БК України, нецільовим використанням бюджетних коштів є фактичне їх витрачання на цілі, які не відповідають: бюджетним призначенням, установленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); напрямам використання бюджетних коштів, що визначені паспортом бюджетної програми (у випадку застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) чи в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням (розпису кошторису, бюджету, плану використання бюджетних коштів тощо) [19].

Нецільове використання бюджетних коштів може бути вчинене одним із наступних способів:

витрачання коштів на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, установленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет);

витрачання коштів на цілі, що не суперечать напрямам використання бюджетних коштів, визначеним паспортом бюджетної програми (у випадку застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) чи в порядку використання бюджетних коштів;

витрачання бюджетних коштів на цілі, що не відповідають бюджетним асигнуванням (розпису кошторису, бюджету, плану використання бюджетних коштів).

В Листі Міністерства фінансів України «Про надання роз'яснення щодо терміну «нецільове використання бюджетних коштів» від 15 червня 2009 р. № 31-09030-07-5/15920 наголошується, що на практиці важливе місце займають факти кваліфікації нецільового використання бюджетних коштів фінансовими і контролюючими органами та розпорядниками бюджетних коштів тільки як використання бюджетних коштів всупереч кошторису в аспекті недотримання вимог економічної класифікації видатків. Наведене сприяє уникненню учасниками бюджетного процесу відповідальності за неправомірне використання бюджетних коштів у невідповідності з попередньо встановленими бюджетними призначеннями або ж виділеними бюджетними асигнуваннями [20].

Нецільовим використанням бюджетних коштів, наприклад, може виступати використання коштів місцевих бюджетів на такі витрати, фінансування яких повинно здійснюватись за рахунок коштів інших бюджетів. Глава 14 БК України регулює розмежування видатків між бюджетами. Зокрема, у ній зазначено, що витрати на судову владу можуть здійснюватися тільки з Державного бюджету. Проте, в процесі проведення ревізії виконання районного бюджету в одній із районних рад було розкрито факт здійснення видатків з місцевого бюджету на закупівлю меблів для районного суду. Це було кваліфіковано як нецільове використання бюджетних коштів [21].

Серед найбільш поширених типових схем нецільового використання бюджетних коштів пропонуємо виділити наступні:

а) фінансування за рахунок бюджетних коштів видатків, що не передбачені видатковими статтями затвердженого бюджету (спрямування бюджетних коштів на придбання різних активів – цінностей, валюти чи іншого майна з ціллю отримати прибутки та (або) подальшого продажу,

здійснити за рахунок бюджетних коштів внески до статутних фондів господарських товариств або надати благодійну допомогу);

б) використання бюджетних коштів, які мали конкретне цільове спрямування, з іншою метою, наприклад, – фінансування одних видатків за рахунок інших статей видатків (може виступати використання на утримання державних органів коштів, що виділені для фінансування заходів у сфері освіти; фінансування виробництва за рахунок коштів, призначених для виплати заробітної плати; витрачання бюджетних коштів, що були виділені для усунення аварії на шахті та надання допомоги сім'ям загиблих, на погашення заборгованості з виплати заробітної плати та банківських кредитів) [22, с. 626].

Нецільовим використанням бюджетних коштів може бути також визнане направлення бюджетних коштів на банківські депозити; здійснення за рахунок бюджетних коштів внесків до статутного фонду визначеної юридичної особи чи надання їй благодійної допомоги; використання коштів, що мали конкретне цільове спрямування, з іншою метою; придбання різних активів (цінних паперів, валюти, іншого майна) з заздальгідь визначеною метою отримання прибутку або з метою подальшого продажу; витрачання бюджетних коштів понад установлені нормативи, у випадку, коли такі види витрачання заборонені нормативно-правовими актами або не обумовлені окремо при виділенні умов витрачання бюджетних коштів без первинних документів, які б підтверджували здійснення господарських операцій, тощо [23, с. 438].

Кримінально каране використання бюджетних коштів у невідповідності до їх цільовому призначення може бути зафіксоване також у випадку порушення службовою особою Порядку використання коштів резервного фонду бюджету, що був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 415. Для здійснення непередбачених видатків формується резервний фонд державного або місцевого бюджетів, що не мають постійного характеру й фактично не

могли бути передбачені під час складання бюджету (видатків, пов'язаних з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного або соціально-політичного характеру). Не належать до непередбачених заходів, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів резервного фонду того чи іншого бюджету наступні:

- погашення та обслуговування державного боргу, боргу місцевого самоврядування та боргу Автономної Республіки Крим;
- додаткові заходи, що забезпечують виконання бюджетної програми, призначення на яку затверджено в бюджеті;
- придбання житла;
- надання гуманітарної або будь-якої іншої допомоги, не враховуючи окремі випадки, коли рішення про надання такої допомоги було прийнято Президентом України, Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим або іншою відповідною радою.
- капітальний ремонт або реконструкція.

Таким чином, спрямування коштів резервного фонду місцевого або державного бюджетів на фінансування перерахованих вище заходів може кваліфікуватися відповідно до ст. 210 КК України як нецільове використання бюджетних коштів [24, с. 698].

Трактуванням поняття нецільового використання бюджетних коштів є їх витрачання в будь-якій формі у невідповідності до початково затвердженого призначення, яке визначається для цих коштів певними кошторисами видатків та доходів, укладеними з кредиторами договорами або рішенням органів влади [25, с. 25].

На основі вивчення наукової літератури, судової практики можна визначити такі найпоширеніші схеми нецільового використання бюджетних коштів:

- витрати бюджетних коштів по окремих кодах економічної класифікації за рахунок інших, включаючи здійснення капітальних

видатків за рахунок зменшення бюджетних призначень на поточні потреби;

- фінансування заходів, що не передбачені бюджетом;
- сплата зобов'язань, що перевищують кошторисні призначення та ліміти;
- спрямування бюджетних коштів на придбання активів (цінних паперів, валюти та іншого майна), банківські депозити з метою отримання прибутку в результаті нарахування відсотків за депозитами або ж шляхом подальшого продажу товарно-матеріальних цінностей;
- використання коштів без наявності затверджених кошторисів;
- внесення за рахунок бюджетних коштів внесків до статутного фонду іншої юридичної особи та(або) надання будь-якої благодійної допомоги;
- використання коштів місцевих бюджетів на такі витрати, фінансування яких повинно здійснюватись за рахунок коштів інших бюджетів;
- використання бюджетних коштів у невідповідності до встановлених нормативів;
- використання цільових коштів усупереч їх призначенню (з іншою метою);
- використання бюджетних коштів без наявності первинних документів, які підтверджують факт здійснення господарської операції;
- спрямування їх на такі видатки, фінансування яких за рахунок бюджетних коштів заборонено;
- використання коштів державного бюджету, що були попередньо залучені в процесі передачі об'єктів соціальної інфраструктури з державної власності в комунальну, на інші цілі, окрім капітального ремонту та(або) утримання прийнятих у комунальну власність

об'єктів житлового фонду, їх зовнішніх мереж тепло-, газо-, електро- та водопостачання й водовідведення, інших об'єктів соціальної інфраструктур, а також будівель, що призначені для обслуговування цього фонду;

- витрачання коштів, що були виділені на фінансування капітального будівництва та на проведення ремонтних робіт; закупівля та фінансування випуску промислової продукції, послуги з проведення її випробувань, тестування та сертифікації; реалізація всіх заходів, які пов'язані із закупівлею сільськогосподарської техніки;
- невчасне зарахування виробниками сільськогосподарської продукції залишку податкових зобов'язань (різниця між сумою ПДВ, одержаною від покупців сільськогосподарськими товаровиробниками, та сумою ПДВ, сплаченою ними постачальникам) на інший рахунок;
- витрачання бюджетних коштів без наявності підтверджувальних документів, що визначали б їх цільове спрямування;
- витрачання бюджетних коштів за такими кодами економічної класифікації видатків, які не відповідають реальному змісту проведеної операції;
- перевищення розміру касових видатків над затвердженими асигнуваннями;
- фінансування витрат, які не були передбачені законом про державний бюджет або рішенням про місцевий бюджет (в тому числі й надання позичок та кредитів фізичним та юридичним особам) (ч. 4 ст. 16 БК України);
- використання бюджетних коштів, наданих в якості цільової, безповоротної фінансової допомоги, що суперечить їх цільовому призначенню [1, с. 162].

- таке використання бюджетних коштів, що не відповідає кошторису та плану закупівель;
- використання невідповідно до цільового призначення частини виділеної суми, яка попередньо мала чітко визначену мету.

Однак, попри цей перелік є ще один принципово важливий момент у висвітленні способів учинення злочинів у сфері публічних закупівель: висвітлення способів злочинів повинно поєднуватися з визначенням слідів, характерних для того чи іншого способу дій. Це важливо, по-перше, з точки зору виявлення злочинів правоохоронними органами, адже таке виявлення здійснюється саме за слідами – ознаками злочинної діяльності. По-друге, знання характерних слідів дозволяє вже при виявленні ознак того чи іншого злочину встановити його, а відтак і особу (осіб), які мають можливість діяти саме таким способом. Тобто ці положення мають принципово важливе значення для планування та організації розслідування в кримінальних провадженнях даної категорії.

Державні закупівлі є досить специфічною сферою діяльності, де стосовно публічних закупівель вчиняються різноманітні дії, які підлягають кваліфікації за різними статтями КК України. Тобто йде мова про певні комплекси взаємно пов'язаних злочинів, які вчиняються здебільшого організованими групами осіб за єдиним задумом. За таких умов обґрунтованою є думка стосовно розрізнення основних та підпорядкованих злочинів у сфері публічних закупівель. Власне саме з цієї позиції, за доцільне можна вважати, що підпорядковані злочини є способами вчинення основних, таким чином виступаючи способами злочинів у сфері публічних закупівель загалом.

При визначенні способів злочинів у сфері публічних закупівель потрібно виходити з характеру двох основних злочинів, які вчиняються у даній сфері: 1) заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем; 2) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. У механізмі цих основних

злочинів, як правило, обов'язково будуть присутні підпорядковані злочини, які фактично є способами злочинами дій, які отримують окрему кримінально-правову кваліфікацію.

Одним із найпоширеніших способів вчинення злочинів у сфері публічних закупівель є *заволодіння бюджетним коштом шляхом закупівлі товарів (робіт або послуг)*. Так, службова особа замовника, яка є розпорядником бюджетних коштів, вступає у змову з майбутнім учасником конкурсних торгів. Відповідно предметом такої змови є завищення ціни товару, який буде закуплено за бюджетні кошти. Різниця між ринковою ціною і фактично сплаченою (завищеною) повинна бути повернена готівкою або в безготівковій формі перерахована на банківський рахунок підприємства, яка перебуває під контролем службової особи-розпорядника бюджетних коштів. Досить часто засновниками таких підприємств виступають близькі родичі (дружини, діти, брати і сестри) або довірені особи керівників державної влади, органів місцевого самоврядування, бюджетних організацій.

При цьому конкурсні торги організуються таким чином, що переможцем визнається саме учасник, який запропонував завищену ціну. Так, до конкурсних торгів допускаються тільки «свої» комерційні структури, які пізніше за власної ініціативи виходять з торгів з різних формальних причин. Тим самим імітується виконання однієї з головних умов публічних закупівель – конкурс учасників.

За результатами конкурсних торгів, які були проведені з порушенням, не перевірявши достовірність поданої інформації при оцінці пропозицій, переможцем торгів, проведених Головним управлінням капітального будівництва Черкаської обласної державної адміністрації, було визначено ПП «Торговий дім «УкрТехБаза-Трейд», з яким 01 липня 2011 року було укладено договір на поставку 11 одиниць машин пральних промислових за ціною, яка значно перевищувала ринкову вартість на аналогічний товар.

В подальшому на підставі видаткової накладної, в якій містилась завідомо неправдива інформація про поставку 23 серпня 2011 року машин пральних промислових в кількості 11 одиниць, на рахунок ПП «Торговий дім «УкрТехБаза-Трейд» були безпідставно перераховані державні кошти, так як умови договору були не виконані, пральні машини в кількості 11 одиниць в строки, визначені умовами договору, не поставлені, а ті машини, що були поставлені в період з вересня по листопад 2011 року виявилися такими, що за найменуванням не відповідають проектній документації, не пройшли державну експертизу та були непридатні для забезпечення технологічного процесу прання на об'єкті «Обласна дитяча лікарня, м. Черкаси».

Таким чином, внаслідок службової недбалості заступника начальника Головного управління капітального будівництва Черкаської обласної державної адміністрації державному бюджету завдано збитків на суму 542432,96 грн [89].

Водночас для цього способу характерним є використання фіктивних фірм-посередників, коли у конкурсних торгах бере участь не фірма-виробник, а посередницька структура.

Як правило, ціни на товари завищуються тоді, коли вони купляються в нерезидента, оскільки виробник перебуває за кордоном і точно встановити їх ринкову вартість складніше, ніж на товари, вироблені в Україні. Тому частіше контролюючі й правоохоронні органи стикаються з фактами завищення цін на роботи або послуги. Найбільш це характерно під час проведення будівельних, монтажних, ремонтних робіт за бюджетні кошти, де у зловмисників є широке поле для зловживань від завищення ціни матеріалів до завищення розцінок на роботи.

Заволодіння державними коштами шляхом закупівлі непридатного до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей. Так, наприклад, купляється товар, який уже був у використанні, або некомплектний, або просто низької якості (внаслідок

довгого чи неналежного зберігання). Найбільш це характерно для закупівлі за державний кошт устаткування (обладнання), чи окремих елементів такого устаткування, або окремих технічних пристроїв.

Даний спосіб схожий до попереднього, оскільки оплачується за товар належної якості, а фактично купляється товар низької якості, тому в діях зловмисників можна вбачати одразу два способи. Так, директор ПП "Шовковий шлях" з метою перемоги в тендерних торгах, подавав завідомо неправдиві дані в тендерних пропозиціях про те, що підприємство є офіційним дилером виробника тканин ТзОВ "Лінен Фореве" та розповсюджує продукцію в межах м. Львова та Львівської області за дилерськими цінами, внаслідок чого впродовж 2009-2010 років незаконно перемагали на тендерах по поставці тканин та за завищеними цінами поставляли ВП "Служба матеріально-технічного постачання" ДТГО "Львівська залізниця" товар невстановленого виробника та якості [90].

Впродовж тривалого часу у зв'язку із нестабільною ситуацією на сході країни збільшилась кількість охочих до привласнення коштів, виділених на здійснення процедури закупівлі за державні кошти. Так, на посадовці одного з державних підприємств Харкова привласнили 10 мільйонів гривень, виділених для проведення ремонтних робіт бронетехніки. Замість закупівлі нових запчастин зловмисники використовували комплектуючі з району проведення антитерористичної операції, у тому числі з пошкодженої техніки. Кошти, які виділялися для закупівель, списували та привласнювали через «конвертаційні центри».

Заволодіння державними коштами шляхом перерахування коштів за товар (устаткування), який фактично не поставлявся. Зазвичай такий спосіб злочинці застосовують у поєднанні з використанням фіктивних підприємств, у яких нібито закупляється певний товар. Таким товаром можуть бути продукти харчування, які закупляються для їдалень бюджетних організацій чи установ. Предметом публічних закупівель можуть бути й

оргтехніка, обладнання та матеріали (меблі, комп'ютерна техніка, папір, канцелярські знаряддя та інше).

Заволодіння державними коштами шляхом оплати фактично не виконаних або завищених робіт чи послуг. Вчинення злочину в такий спосіб характеризується тим, що посадові особи державних структур укладають угоди на виконання різного роду робіт або надання послуг для бюджетної установи з комерційною фірмою, але фактично роботи не виконуються або виконуються не в повному обсязі. Таким чином, розрахунки проводяться за невиконання зобов'язаннями згідно з договором. Сутність даного способу полягає у складанні завідомо неправдивих документів про нібито виконані роботи чи надані послуги:

- оформлення угоди та комплекту товаротransпортних документів на поставку матеріалів для виправдання факту їх відсутності на складі;
- складання завідомо неправдивих документів або їх підробка;
- повторне складання другого екземпляра накладної із завищенням кількості відпущеного товару;
- складання виправдувальних документів (акт закупки, акт прийому виконаних робіт, прибутковий ордер, видатковий касовий ордер) та отримання з каси коштів на фактично неіснуючу закупівлю сировини, матеріалів тощо.

Одним із проявів даного способу, коли заволодіння державними коштами здійснюється шляхом оплати завищених робіт, є укладання договорів на виконання ремонтних робіт складних механізмів або устаткування. У цих випадках досить важко визначити обсяг таких робіт та їх вартість, що використовують зловмисники.

Службою безпеки України було викрито на Дніпропетровщині схему розкрадання коштів посадовцями державного підприємства та приватної фірми на три мільйони гривень.

Посадовці державного підприємства уклали угоду на капітальний ремонт локомотивних двигунів з приватною фірмою, яка входить до сфери

впливу регіональної фінансово-промислової групи. На рахунки компанії, яка не має виробничих потужностей для ремонту двигунів, службові особи державного підприємства перерахували три мільйони гривень. Потім кошти надійшли на рахунки фіктивних фірм, які невдовзі були визнані банкрутами.

Під час обшуків співробітники спецслужби вилучили документацію, яка підтверджує невиконання ремонтних робіт та факти переведення коштів на рахунки фірм-одноденок [91].

Таким чином, можна стверджувати, що названі вище прояви виступають способами вчинення (однак, можуть утворювати самостійну кваліфікацію скоєного діяння) основного злочину у сфері публічних закупівель, пов'язаного із зловживанням службовим становищем. Таким чином, той чи інший спосіб, встановлений правоохоронними органами, «є підставою для відкриття кримінального провадження за певною кримінально-правовою кваліфікацією, що є визначальним для предмету доказування і вибору відповідної методики» [92, с. 206].

Однак, на основі аналізу кримінальних проваджень, можна стверджувати, що способи злочинів у сфері публічних закупівель слід визначати виходячи власне із суб'єкта, який його вчиняє. Тому потрібно розрізняти також злочини вчинені як замовником конкурсних торгів (розпорядником бюджетних коштів), так і учасником таких торгів (підприємство, яке пропонує свою продукцію, роботу чи послуги). Найяскравішим таким прикладом можна вважати злочини, пов'язані із пропозицією, прийняттям такої пропозиції, одержанням неправомірної вигоди, тобто мова йде про підкуп службової особи замовника з метою особистого збагачення. Попри це предметом таких злочинів виступають не бюджетні (державні) кошти, а власне кошти учасника, який пропонує чи надає їх (зазвичай з метою здобути перемогу у торгах, та відповідно реалізувати свою продукцію, роботи чи послуги на вигідних умовах).

Неправомірна вигода, яка пропонується з боку учасника торгів, може мати будь-яку форму (гроші, цінна річ, пропозиція щодо найму на роботу,

послуга тощо) і має за мету вплинути на прийняття рішення щодо визначення переможця процедури закупівлі або застосування певної процедури закупівлі.

Так, прокуратурою Волинської області спільно з працівниками управління СБУ та слідчого управління ГУ національної поліції у Волинській області було викрито заступника голови однієї з районних державних адміністрацій області у вимаганні неправомірної вигоди у вигляді матеріальних цінностей на загальну суму 40 тис. грн.

Як з'ясувалось, посадовець вимагав таку "подяку" від суб'єкта підприємницької діяльності за сприяння у визнанні його переможцем у тендерних закупівлях на постачання пально-мастильних матеріалів [93]. Йдеться про закупівлю відділу освіти Ківерцівської РДА 9 тисяч літрів бензину А-95, 5 тисяч літрів бензину А-92 і 9 тисяч літрів дизельного пального. Оголошення про закупівлю оприлюднили 10 листопада 2015 року, а 10 грудня відбулася процедура розкриття конкурсних пропозицій. Так, на тендер надійшло 6 пропозицій. Найдешевша пропозиція – ПП «Преміум сервіс» (381 100 гривень), найдорожча – від ФОП Миколи Господарика (529 380 гривень). За результатами розгляду пропозицій акцептували найдешевшу пропозицію – ПП «Преміум сервіс». Проте одразу після цього компанія надіслала до РДА лист, в якому відмовилася від укладення договору у зв'язку із нестабільною ситуацією на економічному ринку та різкими коливаннями цін на рідинне пальне та газ.

Оскільки компанія із найдешевшою пропозицією відмовилася, конкурсна комісія акцептувала пропозицію ківерцівського ТОВ «Укрпат». Останнє запропонувало постачати паливо на 900 гривень дорожче від ПП «Преміум сервіс» (382 000 гривень»). Очевидно, саме ТОВ «Укрпат» є тим підприємством, якому і мав сприяти у перемозі на тендері чиновник.

З метою отримання неправомірної вигоди чиновники можуть вдаватися до вчинення різноманітних дій, зокрема здійснення закупівель без проведення процедур, передбачених законодавством, визначення

переможцем учасника, який не відповідає кваліфікаційним критеріям, оцінка пропозицій конкурсних торгів у супереч переліку критеріїв та методиці, безпідставне та надмірне витрачання бюджетних коштів на придбання товарів, робіт або послуг в обсягах, які перевищують установлені граничні норми суми витрат тощо.

Слід зауважити, що наведені порушення законодавства про державні закупівлі виступають ознаками (слідами) злочину, передбаченого ст. 368 КК України, однак можуть мати й окрему кримінально-правову кваліфікацію (зокрема, йдеться про зловживання владою або службовим становищем – ст. 364, службове підроблення – ст. 366, службова недбалість – ст. 367 КК України тощо).

У свою чергу, службові особи учасника конкурсних торгів, пропонуючи чи обіцяючи або надаючи неправомірну вигоду, вчиняють правопорушення такими способами:

- використовують підроблені документи щодо: відповідності кваліфікаційним критеріям учасника конкурсних торгів; забезпечення пропозиції конкурсних торгів (поруки, гарантійних листів, застави, завдатку); якості товарів, робіт і послуг, їх комплектності;
- використовують фіктивні підприємства, як посередників для штучного завищення цін на свої товари, роботи або послуги, а також для ухилення від юридичної відповідальності (перекладають її на підставних керівників фіктивних підприємств) тощо.

Таким чином, характерним для такого способу порушень є вчинення різного роду кримінальних правопорушень, зокрема фіктивного підприємництва (ст. 205 КК України), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) тощо.

Так, для перемоги на тендері на харчування школярів хустські підприємці підробляли документи. Йдеться про конкурсні торги на закупівлю продуктів харчування у школах, які затверджувались та проводилися комітетом з конкурсних торгів відділу освіти Хустської РДА. Прокуратурою було вивчено матеріали вказаної документації і встановлено, що вимоги та положення Закону України «Про здійснення публічних закупівель» передбачають наявність у претендентів працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід.

Проте, два підприємці, бажаючи перемогти у цих торгах, проте не маючи кваліфікованого персоналу, вдалися до підробки документів. Тому, у складі своїх конкурсних пропозицій для участі у вищевказаних процедурах закупівлі, подали довідки про наявність у них матеріально-технічної бази та працівників. Виявлено, що одним з учасників конкурсних процедур підроблено та використано позитивний висновок СЕС, а саме - санітарний паспорт на автомашину, що перевозить харчові продукти, та ще двома учасниками надано довідки про наявність у їх працівників відповідної категорії, яких насправді у підприємців не було. До того ж, один з цих підприємців використовував таку фіктивну довідку декілька разів для участі у чотирьох конкурсах закупівлі продуктів харчування [94].

Використовуючи фіктивні підприємства, так звані «фірми-одноденки», вчиняється більша частина злочинів, пов'язаних із проведенням публічних закупівель. Основною небезпекою фіктивного підприємництва є нанесення майнової шкоди юридичним та фізичним особам, державі, що, в свою чергу, виражається в приховуванні фактів забороненої діяльності, незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку, створенні передумов для ухилення від оподаткування і досягнення інших протиправних цілей, сприянні легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом.

Трансформація фіктивного підприємництва в підприємницьку діяльність набула загрозового характеру, оскільки поширює тінізацію економіки держави [95, с. 196]. У випадку, коли така діяльність пов'язана із

використання державних (бюджетних) коштів, вона набуває особливої небезпеки.

Таким чином, можна зробити висновок, що проаналізовані вище способи скоєння злочинів у сфері публічних закупівель, як правило, утворюють сукупність (комплекс) злочинів підпорядкованого характеру, однак часто утворюють самостійну кримінально-правову кваліфікацію. Знання та чітке усвідомлення механізму вчинення такого злочину, зокрема способів його вчинення, відіграє важливу роль у подальшому розслідуванні правоохоронними органами, є важливим елементом криміналістичної характеристики таких злочинів. Завдяки розумінню конкретних способів вчинення злочину здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, встановити сліди та докази злочину, мотив та мету злочинної діяльності тощо.

3.3. Суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Сфера публічних закупівель все більше привертає увагу організованих злочинних угруповань та корумпованого чиновництва, які використовують їх як інструмент швидкого й безкарного збагачення. Протидія правопорушення під час здійснення публічних закупівель набула не лише економічного, а й соціально-політичного загальнодержавного характеру. Таке становище призводить до ослаблення соціально-правового контролю за ситуацією в країні, зростання виконавчої і законодавчої влади з кримінальними структурами, проникнення їх у сферу управління тощо [8, с. 112].

Потрібно зауважити, що замість того, щоб здійснювати конкретні кроки, спрямовані на усунення причин та умов зловживань при державних закупівлях, держава породжує нові корупційні можливості і лише загострює ситуацію. Аналіз національного законодавства, наукових досліджень і

результатів правозастосовної діяльності правоохоронних органів свідчить про те, що непрозорість та неефективність механізмів контролю за процесом здійснення публічних закупівель призводить до використання корупційних схем для розкрадання бюджетних коштів, легалізації та привласнення їх недоброчесними посадовцями і, як наслідок, до «тінізації» національної економіки.

Саме тому державні закупівлі були і залишаються сферою з високим рівнем корупційних проявів та інших злочинних посягань, які призводять до виведення в тіньовий обіг бюджетних коштів, що становить одну із реальних загроз національній безпеці держави, визначених у статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» [96].

Так, за даними фахівців, від 50 до 75 % бюджетних асигнувань під час процедури держзакупівель освоювалося з численними порушеннями. Через корупційні оборудки у сфері держзакупівель збитки становлять 10-15 % видаткової частини держбюджету щорічно. А за оцінками Федерації роботодавців України, зробленими у 2014 році, обсяг «відкатів» і «хабарів», які підприємці змушені були платити чиновникам за право брати участь у тому чи іншому тендері, становить близько 80 млрд грн. на рік [51, с. 222].

Враховуючи неоднорідність вчинюваних правопорушень у сфері публічних закупівель та криміногенний вплив на дану сферу, доцільно розглянути існуючі та потенційні загрози і наслідки, пов'язані з масштабним розкраданням бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель.

У науковій літературі здійснено кілька спроб класифікації існуючих та потенційних загроз економічній безпеці внаслідок порушень при проведенні публічних закупівель. Так, російський економіст Д.Г. Павлов класифікує їх як прямі і непрямі. До прямих загроз, на його думку, належать:

- реальне й потенційне вилучення з бюджету грошових коштів;
- низька ефективність використання бюджетних коштів;
- корупційні відносини серед учасників процесу публічних закупівель;

- підрив економічної бази вітчизняної економіки;
- загроза зриву виконання національних проектів;
- загроза нечесної конкуренції.

До непрямих загроз належать:

- деформація системи державного управління;
- деградація чиновників;
- затримка в розвитку цивілізованих ринкових відносин;
- дискримінація добросовісних виробників;
- стримування розвитку малого бізнесу;
- розширення тіньових економічних відносин;
- криміналізація суспільства;
- зниження рівня довіри до держави та її авторитету [97, с. 55].

Разом з тим автор, не зовсім виправдано змішує у своїй класифікації конкретні діяння та спричинювані ними наслідки, об'єднуючи їх під загальним поняттям «загрози економічній безпеці». Саме згадані цим дослідником корупційні відносини серед учасників публічних закупівель призводять до розкрадання бюджетних коштів, низької ефективності їх використання, що, зрештою, має наслідком зниження рівня довіри до держави та її авторитету.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, підвищення ризику реалізації криміногенних загроз із потенційних у реальні для сфери публічних закупівель є наслідком ряду обставин:

1) повноваженнями, пов'язаними з прийняттям рішення про закупівлі товарів і послуг, як правило, наділені посадові особи найвищої ланки, найменше обтяжені контролем з боку суспільства;

2) злочинна діяльність чиновників, що працюють у даній сфері, часто набуває організованих форм;

3) різко знижується надходження фінансових коштів до бюджету держави;

4) розширюється сфера тіньової економіки, руйнуючи систему конкуренції;

5) збільшуються витрати суб'єктів господарювання, які перекладаються на споживачів через підвищення цін і тарифів;

б) порушується система функціонування держави в частині реалізації вельми значущих для суспільства соціально-економічних, політичних і військових програм [98, с. 18].

Загалом можна стверджувати, що масштаби злочинності у сфері публічних закупівель становлять реальну загрозу національній безпеці держави. Як справедливо зазначає Ю.В. Скосирська, в результаті широкомасштабних розкрадань бюджетних коштів, вчинюваних, зокрема, шляхом надання переваг у нечесній конкурентній боротьбі пов'язаним з корумпованими чиновниками підприємцям, відбувається зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення панування олігархічних угруповань [99, с. 167 – 169]. Очевидно, можна говорити про втрату довіри до держави, катастрофічне падіння авторитету влади. За таких умов навряд чи йдеться про повну легітимність державної влади, не варто сподіватися на підтримку народом важливих реформ, які потрібно здійснювати фактично в усіх сферах. Резонансність злочинності й участь у ній високопоставлених чиновників негативно впливають на престиж України на міжнародній арені, гальмують цивілізаційне входження України до світового співтовариства.

Схиляємось до думки, що в сучасних умовах розвитку країни корупційні прояви є чи не найбільш негативним наслідком злочинних проявів у сфері публічних закупівель. Корупція у системі публічних закупівель, як і в будь-якій іншій сфері, що пов'язана з реалізацією владних повноважень, розподілом чи перерозподілом матеріальних ресурсів або грошових коштів, явище не нове і навіть не загальнонаціональне.

Під корупцією в чинному законодавстві України розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, наданих їм

службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, , або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [100].

Корупція є одним із найнебезпечніших факторів, що загрожують верховенству права, економічному та демократичному розвитку держав у всьому світі, оскільки корупція атакує зсередини. Корупція в системі публічних закупівель призводить до колосальних втрат та збитків для будь-якої країни.

По-перше, це фінансові втрати як наслідки укладання угод на невідповідних для держави та суспільства умовах. В основі таких угод лежить штучне завищення закупівельних цін на товари, роботи і послуги в порівнянні з їх поточним ринковим рівнем. Причинами завищення цін при укладанні таких угод постачальником можуть бути понесення ним додаткових витрат, пов'язаних з участю у тендері, або система так званих «відкатів» (грошова сума, котра, як правило, обчислюється у відсотках до очікуваної вартості закупівлі), які отримує чиновник, наділений певним колом владних повноважень, що дозволяє йому впливати на результати тендеру та визначення переможця.

По-друге, це якісні втрати при укладанні (та при виконанні) договорів на закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб внаслідок порушення діючих норм та стандартів, з невиконанням технічних умов, низької якості, з гіршими умовами гарантійного та післягарантійного обслуговування, із недостатніми вимогами до контролю за якістю виконання робіт тощо.

По-третє, це політичні втрати – втрата довіри з боку громадян та суб'єктів підприємницької діяльності до органів державної влади, посадових

осіб та втрата довіри до держави в цілому. До політичних втрат також можна віднести й порушення принципу вільної конкуренції, як наслідок – гальмування соціально-економічного розвитку.

По-четверте, це моральні втрати – втрати від корупції ведуть до втрати довіри до демократичних цінностей, влади та суспільних інститутів, які їх декларують. Морально-етична деморалізація суспільства підвищує рівень злочинності та роль асоціальних груп [101, с. 31].

Однак, такий стан справ значною мірою пов'язаний з тим, що сучасне вітчизняне законодавство занадто складне, досить непрозоре та надто м'яке до порушників. Складність публічних закупівель полягає в тому, що як замовник закупівель, так і учасники тендерних процедур, повинні підготувати велику кількість документів, вчасно опублікувати, провести відкриті торги та здійснити інші процедури, в той час як потенційні продавці товарів (робіт, послуг) знаходяться переважно в межах одного регіону, району, міста (наприклад, придбання паливно-мастильних матеріалів, продуктів харчування тощо).

Цілком виправданим, на нашу думку, є твердження В. Лунєєва стосовно того, що корупція є «швидше синтетичне соціальне явище або кримінологічне поняття, ніж правове, тому її потрібно розглядати не як конкретний склад злочину, а як сукупність споріднених діянь» [102, с. 37]. Таким чином, правоохоронні органи змушені вдаватися до моделювання різного роду корупційних схем. Одним із найскладніших та «найпопулярнішим» серед зловмисників корупційних проявів у сфері публічних закупівель полягає у «зрощенні» приватного бізнесу та державного сектору економіки. Це виявляється в лобіюванні інтересів, в умисному приведенні у відповідність документів до єдиного результату: виграшу «потрібного» учасника тендерів та отримання неправомірної вигоди чиновників та державних службовців.

Попри це характерним для корупції в сфері публічних закупівель є наявність організованих злочинних груп, існування так званих «зрощень органів державної влади із структурами організованої злочинності», що в результаті породжує колосальні втрати державних коштів та втрати державою контролю над фінансовими потоками бюджетних коштів тощо.

Корупція, як складова злочинності у сфері публічних закупівель, тягне за собою низку таких негативних явищ, як:

- значні фінансові втрати державних коштів, у зв'язку із завищеними закупівельними цінами, в які закладені так звані додаткові витрати для виграшу в тендері;

- якісні втрати. Розпорядники державних коштів здійснюють закупівлю конкурентно неспроможного, менш якісного товару (послуги чи роботи), оскільки при змові сторін для отримання неправомірної вигоди питання критерію щодо якості товару обговорюється рідко;

- втрата довіри громадян до держави, що також є однією з причин подальшого росту рівня корупції;

- втрата іміджу Україною. Ринок публічних закупівель стає все менш привабливим для іноземних постачальників, у зв'язку з прямими преференціями для вітчизняних виробників, закріпленими на законодавчому рівні, а також зважаючи на високий рівень корупції у цій сфері [11, с. 330].

Одним з яскравих прикладів наслідків злочинності у сфері публічних закупівель є загроза нечесної конкуренції. Держава повинна гарантувати та підтримувати конкурентне середовище на ринку у відповідності до тих норм та правил, які ж сама видає, зокрема йдеться про Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», завданням якого є «встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності в умовах ринкових відносин» [103]. Окрім того, основною метою Закону України «Про публічні закупівлі» є «створення конкурентного середовища у сфері закупівель,

запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції» [2]. Однак, всупереч вищевказаним нормам злочини, що вчиняються у сфері публічних закупівель та недобросовісна конкуренція є взаємопов'язаними явищами і характеризуються причинно-наслідковим зв'язком.

Серед зловживань, які допускають учасники публічних закупівель, найбільший ступінь загрози безпеці становить змова учасників. Змовою вважається домовленість між двома чи кількома учасниками процедури закупівлі, спрямована на встановлення ціни пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції на штучних або неконкурентних рівнях з відома або без відома замовника.

Про фактичну недієвість та нездатність тендерного законодавства забезпечити ефективне конкурентне середовище у сфері публічних закупівель свідчить середня кількість учасників під час проведення процедур закупівель. Зокрема, в середньому такий показник становить 2,9 учасника на один оголошений тендер, що є менше мінімально необхідного рівня конкуренції [101, с. 31]. Зазначене свідчить про можливість формального підходу при проведенні тендерних процедур, коли сам замовник забезпечує збір та подання учасниками тендерних пропозицій, причому один з них – у подальшому переможець, а два інших подаються «для кількості». Яскравий приклад тому – закупівля паливно-мастильних матеріалів (бензин та дизпаливо), по яких практично в кожному тендері кількість учасників дорівнює трьом, однак у кожному з регіонів України їх набагато більше.

Злочини у сфері публічних закупівель нерозривно пов'язані з існуванням фіктивних підприємств, що має наслідком виведення бюджетних коштів «у тінь». За оцінками експертів, «приблизно 10 % бюджетних коштів витрачається неефективно, не за цільовим призначенням, або розкрадаються, у тому числі з використанням фіктивних підприємств» [104,

с. 94]. Однак, на нашу думку, такий відсоток є значно вищий, про що свідчать численні правопорушення у даній сфері.

Для реалізації своїх злочинних намірів і маскуванню протиправної діяльності учасники організованих груп використовують фіктивні підприємства як засіб для «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом, й вчинення з їх використанням інших економічних злочинів.

Основною небезпекою фіктивного підприємництва є нанесення майнової шкоди юридичним та фізичним особам, державі, що, в свою чергу, виражається в приховуванні фактів забороненої діяльності, незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку, створенні передумов для ухилення від оподаткування і досягнення інших протиправних цілей, сприянні легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом тощо.

Найбільш поширеним способом розвитку фіктивних підприємств є створення конвертаційних центрів, за допомогою яких відбувається обмін безготівкових грошей в готівку з метою їх подальшого вилучення та присвоєння.

Конвертація коштів відбувається зазвичай за такою схемою: на підставних осіб реєструються фіктивні фірми, фінансово-господарські операції в яких здійснюються лише на папері. Створена таким чином мережа з безлічі вигаданих підприємств дозволяє керівникам реально діючих суб'єктів господарювання і фізичним особам проводити безтоварні операції та мінімізувати свої податкові зобов'язання, які незаконно формують податковий кредит з ПДВ і переводять безготівкові кошти в готівку [105, с. 64].

Аналіз стану публічних закупівель в Україні свідчить про наявність безпосередніх та опосередкованих загроз кримінологічної безпеки цієї сфери, що призвело до значного послаблення конкурентного середовища, зменшення питомої ваги відкритих і прозорих закупівель, суттєвого зростання ризиків незаконного та неефективного використання коштів

Державного бюджету України. Кримінологічна безпека у сфері публічних закупівель полягає у забезпеченні протидії кримінально-корупційним загрозам цільового та ефективного витрачання бюджетних коштів, дотримання необхідної якості товарів і послуг, що надаються, максимально повного використання конкурсних начал при виборі постачальників.

Таким чином, можна стверджувати, що правопорушення у сфері публічних закупівель призводить до надзвичайно негативних соціально-економічних наслідків. Наслідки злочинності у сфері публічних закупівель мають складну й розгалужену структуру, можуть проявлятися практично на всіх рівнях суспільного життя, що вкотре підтверджує особливу важливість у даній сфері.

Висновки до III розділу

Під злочинами у сфері публічних закупівель слід розуміти суспільно небезпечні діяння, які пов'язані зазвичай із особою замовника, а також передбачають використання державних (бюджетних) коштів з метою втілення злочинних задумів шляхом вчинення шахрайств, службових, корупційних та інших злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

Сьогодні спостерігаються численні факти проведення фіктивних тендерів та тендерів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок “своїх” або фіктивних фірм, існування системи “відкатів” та так званого “кумівства”. З метою створення фіктивної конкуренції доволі часто проводяться торги, коли “родинні” фірми-учасники подають різні за ціною тендерні пропозиції для формального дотримання процедури державної закупівлі.

Як наслідок, через нераціональне та неефективне витрачання бюджетних коштів, невиконання державою бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми, оскільки зростає розрив між

переважною частиною населення, яка змушена виживати, і тими, хто швидко збагачується, незаконно присвоюючи бюджетні кошти. Через безкарність чиновників, які розкрадають бюджетні кошти, дискредитується право, у суспільній свідомості формується переконання про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою.

Протидія правопорушенням під час здійснення публічних закупівель набула не лише економічного, а й соціально-політичного загальнодержавного характеру. Таке становище призводить до ослаблення соціально-правового контролю за ситуацією в країні, зростання виконавчої і законодавчої влади з кримінальними структурами, проникнення їх у сферу управління тощо.

Найбільш вчинюваними у сфері публічних закупівель є злочини, пов'язані із перевищенням службових повноважень, зловживанням службовим становищем, службовим підробленням, проявами корупції, хабарництва тощо. Водночас, така розгалуженість ускладнює процес їх контролю та виявлення правоохоронними та контролюючими органами. У зв'язку з цим першочергового спрямування зусиль цих органів – викорінення зловживань при здійсненні публічних закупівель, тендерних процедур, руйнування схем мінімізації сплати платежів тощо.

Основними наслідками вчинення злочинів у сфері публічних закупівель є зростання масштабів тіньової економіки, яка руйнує механізми ринкової конкуренції; зменшення податкових надходжень до бюджету та неефективне витрачання бюджетних коштів (втрата матеріальних ресурсів); зростання цін і тарифів (збільшення витрат суб'єктів господарювання, зокрема й корупційного характеру, перекладається на споживачів через підвищення цін і тарифів); втрата довіри учасників ринку до державної влади, її здатності встановлювати чесні правила гри й дотримуватись їх; зростання рівня інфляції; погіршення інвестиційного клімату в державі через відлякування іноземних інвесторів тощо. Все це гальмує економічне зростання в Україні, перешкоджає її поступальному розвитку.

РОЗДІЛ IV. Характеристика суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

4.1. Характеристика вини у кримінальних правопорушеннях у сфері публічних закупівель

«Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили» [106, с.10]. Дана засада кримінального провадження закріплює одне з найважливіших демократичних положень, які характеризують правову державу та її кримінальне судочинство, - презумпцію невинуватості особи.

Вина є одним з обов'язкових елементів суб'єктивної сторони будь-якого правопорушення, а тому юридична відповідальність за загальним правилом можлива лише при винному вчиненні забороненого діяння. Відповідальність без вини можлива тільки в окремих, передбачених законом випадках в цивільному праві (наприклад, при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки). У кримінальному праві відповідальність без вини неможлива.

З огляду на зазначене, питання вини особи у будь-якому кримінальному провадженні відіграє чималу роль. Вживаючи термін «вина», слід розуміти психічне ставлення правопорушника до своїх дій або до бездіяльності та їхніх наслідків у формі умислу чи необережності.

Варто відзначити, що за загальним правилом з урахуванням положень ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України в провадженнях по злочинах, пов'язаних із публічними закупівлями, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета виступають об'єктом доказування. Водночас, доводячи обставини, які стосуються вини суб'єкта злочину, необхідно враховувати,

що факт усвідомлення незаконності його діяльності може бути доведений у результаті аналізу об'єктивних обставин учинення злочину. Зокрема, порушення такою особою чинного законодавства про здійснення публічних закупівель, а також відомчих (внутрішніх) нормативно-правових актів замовника, якими затверджено певні інструкції або правила (інструкція з приймання товарів за кількістю та якістю, правила проведення дослідження ринку, інструкції з визначення середньої ринкової вартості тощо). Що стосується службових осіб підприємств постачальника, то їх вина може бути визначена сутністю необхідної технічної бази та професійного складу підприємства, відсутністю дозвільних документів на зайняття певними видами діяльності тощо [107, с. 137].

Зміст вини у кожному випадку обумовлений сукупністю свідомості, волі та їх співвідношенням. При вчиненні злочину свідомістю особи охоплюються фактичні обставини, які характеризують об'єкт злочину, ознаки предмета, спеціального суб'єкта, об'єктивну сторону - характер вчинюваних дій (бездіяльності), суспільно небезпечні наслідки (можливість їх настання).

Вольовий момент змісту вини означає усвідомлене спрямування розумових і фізичних зусиль на досягнення мети чи на утримання від активних дій. Вольовими ознаками умисного психічного ставлення особи є бажання настання певних суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності (прямий умисел), або свідоме їх допущення (непрямий умисел).

Сутність вини визначає соціальну природу вини і полягає в негативному ставленні особи до тих інтересів, цінностей, благ (суспільних відносин), що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Схиляємось до думки деяких вчених стосовно того, що провідною психологічною особливістю злочинів у сфері публічних закупівель є те, що вони ґрунтуються переважно не на девіантній поведінці (різноманітні відхилення від норми). Тобто вони не містять у собі виключно

делінквентного (злочинного поведження) та аддиктивного компонентів (пов'язаних з різними залежностями чи зловживанням психотропних речовин). А це означає, що такі злочини вчиняються здебільшого психічно здоровими людьми, виключно з меркантильних міркувань, цілком усвідомлено, з прямим неприхованим умислом [108, с. 61].

Попри це, особи, які вчиняють злочини в сфері публічних закупівель в більшості випадків керуються гаслом на кшталт «у держави красти не соромно, не грішно й не осудно, а іноді й почесно». Внаслідок цього бюджетні злочини відносяться до психологічно виправданих ними діянь, а також, що свідомо виправдовуються і не засуджуються як самою особистістю, так і громадою.

Таким чином, у злочинах, пов'язаних із публічними закупівлями держава, передусім, є жертвою злочину, тому що саме вона недоотримує той результат, на який розраховувала виділяючи бюджетні кошти. Насамперед, втрачається репутація самої держави, її державних інституцій, збільшується рівень недовіри населення до органів державної влади тощо.

Враховуючи зазначене вище, вина суб'єктів злочинів, пов'язаних із здійсненням публічних закупівель, полягає у формі умислу. Так, наприклад, злочини за ст.ст. 205, 366, 369 КК України передбачають вчинення їх із прямим умислом, водночас злочини за ст. 190, 191, 364, 365-2, 368, 368-2, 368-4 КК України окрім прямого умислу характеризуються ще й корисливим мотивом.

Разом з тим, поняття вини у кримінальному провадженні охоплюється не тільки її наявністю, як теоретичним підґрунтям, а й визнанням та доведенням у судовому порядку. Так, «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом» [106, с.10].

На практиці, все частіше зустрічаються випадки, коли особа, яка вчинила злочин у сфері публічних закупівель, повністю або частково не

визнає своєї вини у відповідних злочинних операціях (управлінських, господарських, фінансових). Такі показання необхідно ретельно і всебічно перевіряти, а доводи, на які посилається особа, повинні бути або підтверджені, або спростовані слідчим, прокурором чи судом. Спростування, як правило, відбувається за допомогою інших доказів, які містяться у матеріалах кримінального провадження. У випадку, якщо після цього залишаються якісь сумніви, то вони трактуються на користь підозрюваного, обвинуваченого.

Оскільки злочини у сфері публічних закупівель характеризуються певною специфікою, то й вина суб'єктів таких злочинів теж має свої особливості і труднощі. Тому, все дедалі частіше порушники тендерного законодавства відхрещуються від своєї участі у таких злочинах, нерідко перекидаючи свою вину на інших підпорядкованих або вищестоящих службових осіб. Показання проти інших осіб така особа може давати у зв'язку із тим, що використовувати право на захист вона може за своїм розсудом, при відсутності відповідальності за неправдиві свідчення.

Не є виключенням і ситуація, коли особа взагалі відмовляється давати показання. З одного боку, аргументом тут може бути переконання підозрюваного в тому, що давання показань є засобом захисту від необґрунтованих підозр (обвинувачень). З іншого боку, сам факт відмови від давання показань, зафіксований у протоколі допиту, може розцінюватись як ознака винності, бажання затягнути слідство.

Окрім того, дедалі розповсюдженою є ситуація, коли особа, не заперечує факту порушень законодавства про здійснення публічних закупівель, але водночас стверджує, що він не усвідомлював протиправного характеру своїх дій. Однак, таке твердження для особи, яка підозрюється у скоєнні злочину у сфері публічних закупівель, в жодному разі не є виправданим, оскільки відповідно до ст. 68 Конституції України «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [109, с.].

Однак, доведення такої вини, як і в більшості бюджетних злочинів, вимагає неабияких зусиль. Так, з метою доведення умисної форми вини доцільно використовувати негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 246-275 КПК України), а також результати оперативно-розшукової діяльності. Окрім того, можна використовувати адміністративні протоколи, накази про покарання, акти перевірок контролюючих органів тощо, складання яких було пов'язане з виконанням службовою особою обов'язків, пов'язаних з проведенням публічних закупівель.

Таким чином, вина злочинів у сфері публічних закупівель характеризується тим, що особи вчиняють такі діяння цілком усвідомлено, однак часто повністю або частково не визнають своєї вини. Здебільшого вина досліджуваних злочинів виступає у формі прямого умислу, а інколи може поєднуватись з корисливим мотивом.

4.2. Мотив і мета кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Суб'єктивна сторона злочину являє собою психологічний зміст злочину, його внутрішню (по відношенню до об'єктивної сторони) сторону. Вона нерозривно зв'язана з іншими елементами складу злочину, оскільки в психіці суб'єкта знаходять відображення усі об'єктивні якості злочинного діяння.

До ознак, які утворюють суб'єктивну сторону злочину, відносяться: вина, мотив, мета злочину та емоційний стан. Однак, якщо вина виступає основною й обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, то мотив і мета - це факультативні ознаки. Це правило стосується будь-якого злочину, й у сфері публічних закупівель зокрема.

Повне і всебічне встановлення ознак, що характеризують суб'єктивну сторону злочину є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину,

визначає ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила, впливає на застосування покарання.

Основною характеристикою мотиву і мети злочинів є те, що вони вимагають свого встановлення лише у тих випадках, коли про це прямо зазначено у законі (в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України) або коли вони однозначно впливають із змісту злочину.

Проблема мотивації злочинної поведінки традиційно належить до однієї з ключових у науках кримінально-правового циклу. Що ж стосується безпосередньо злочинів, пов'язаних із здійсненням публічних закупівель, то їх мотив характеризується неабиякою завуальованістю. Такий стан справ породжує численні труднощі у з'ясуванні внутрішніх спонук кримінальної поведінки та кваліфікації злочинів.

Належне місце у дослідженні даної проблематики займає праця А.В. Савченка «Мотив і мотивація злочину», власне в якій учений доходить висновку, що під мотивом слід розуміти «інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою» [110, с. 14].

На практиці вчинення кримінальних правопорушень та їх розслідування мотив може виражатися у різноманітних варіаціях (хуліганський мотив, мотив помсти, корисливий мотив, національної, расової, релігійної ворожнечі чи розбрату тощо), однак, що стосується злочинів у сфері здійснення публічних закупівель, тут притаманний здебільшого мотив користі. Мотиви корисливої поведінки завжди тісно пов'язані з потребами та інтересами особи злочинця. Значення користі як мотиву вчинення злочинів, зокрема й тих, що пов'язані із процедурою здійснення публічних закупівель, останнім часом явно посилюється.

Більшість авторів визначає корисливий мотив як прагнення отримати вигоду матеріального характеру [111, с. 205]. Однак, навряд чи таку думку можна вважати визначенням, оскільки воно не роз'яснює, що таке вигода матеріального характеру. На думку, наприклад, В.Н. Кудрявцева, «мотив

користі означає не що інше, як прагнення задовольнити потребу (дійсну або уявну) в матеріальних благах» [112, с. 67]. Це визначення мало наближає нас до вирішення проблеми, оскільки майно та інші «матеріальні блага» - не потреба, а предмет потреби. Таким чином, такі поняття, як мотив і мета, часто і тісно переплетені між собою.

Здебільшого, вважаємо, коли йде мова про мотив у злочинах у сфері публічних закупівель, асоціюємо користь з такими категоріями, як пристрасть та прагнення до наживи, прагнення до особистої вигоди, жадібність тощо.

Корислива злочинність – найпоширеніший вид злочинності. У загальній структурі вона значно переважає всі інші її види. При чому, варто відмітити, що із розвитком науково-технічного прогресу, динаміка корисливої злочинності характеризується постійним зростанням кількості злочинів, що детермінує необхідність наукових розробок з метою визначення ефективних механізмів протидії корисливій злочинності.

Мотив є внутрішнім вихідним моментом злочину, його причиною та приводом. Мотив – це підвалини для суспільно небезпечного діяння. Дослідивши мотив, можна дізнатись про зміст і сенс злочину, зокрема й такого, що вчиняється у сфері публічних закупівель.

Вважаємо, що здебільшого мотиви злочинної поведінки у сфері публічних закупівель визначаються соціальним статусом особи. Так, за результатами анкетування працівників оперативних підрозділів, встановлено, що особи, які вчиняють злочини у сфері публічних закупівель, в основному живуть не на чесно зароблені кошти (89,0 %). Якщо проаналізувати їхні витрати, то вони значно перевищують задекларовані прибутки (92,0 %); при цьому своєю поведінкою не відрізняються від законослухняних громадян, а навпаки пропагандують чесний спосіб життя і вимагають від підлеглих високих моральних і ділових якостей та, переважно, характеризуються позитивно (82 %) [108, с. 63-64].

Водночас, мають місце випадки коли, особи, які вчиняють злочини у сфері публічних закупівель здебільшого матеріально забезпечені, за місцем роботи та проживання характеризуються з позитивної сторони – вважається, що мотивуючим фактором вчинення злочину є прагнення особи злочинця покращити матеріальне становище у родині [113, с. 92].

Однак, якщо, мотив злочину - це спонукання до вчинення злочину, то мета – це, власне, уявлення про його суспільно небезпечний наслідок, про ту шкоду завдану охоронюваним кримінальним законом відносин, яка є для такої особи бажаною. З огляду на це мотив дозволяє визначити, чому особа вчиняє злочин, а мета - заради чого, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність. Звідси очевидно, що, по-перше, про мотиви і мету злочину можна говорити лише у разі вчинення умисних злочинів, якими власне і є злочини у сфері публічних закупівель. При цьому мета може бути тільки в злочинах, вчинюваних з прямим умислом, тому що вона є свідченням бажання певного наслідку. По-друге, суб'єктивна сторона містить у собі не всі мотиви і мету, а тільки ті з них, що визначають суспільну небезпечність, антисоціальну спрямованість діяння, впливають на ступінь його тяжкості або ступінь суспільної небезпечності особи винного.

Таким чином, можна цілком впевнено стверджувати, що мета злочину у сфері публічних закупівель проявляється в бажанні особи, яка його вчиняє, досягти певних шкідливих наслідків. Мета, як і мотив, є факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Особливість мети, як ознаки складу злочину в тому, що такі злочини, які вчинюються з певною метою, вчиняються виключно з прямим умислом. Так, наприклад, голова комітету з конкурсних торгів, може внести завідомо неправдиві відомості в офіційному друкованому виданні з питань публічних закупівель або в іншому офіційному документі, робить це усвідомлено, і передбачає, що такі дії можуть спотворити результат процедур закупівель.

Вважаємо за доцільне розглядати мету злочинів у сфері публічних закупівель у таких *різновидах*:

- незаконне збагачення за рахунок коштів, виділених на здійснення процедур публічних закупівель чи пов'язаних із ними (ст.ст. 190, 191, 205, 364, 365-2, 366, 368, 368-2, 368-4, 369 КК України). Так, наприклад, із диспозиції ст. 364 КК України прямо випливає, що зловживання владою або службовим становищем вчиняється службовою особою з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи [53, с. 153];

- прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності щодо яких є заборона (ст. 205 КК України).

Окрім того, особливістю мети у злочинах у сфері публічних закупівель є те що, тільки в ст. 205 та ст. 364 КК України прямо в диспозиції статей вказано на спеціальну мету злочинного діяння, в усіх інших статтях - мета однозначно випливає із змісту конкретного злочину. Так, ст. 205 КК України характеризується спеціальною метою – прикрити незаконну діяльність або здійснення видів діяльності щодо яких є заборона. Тому, для кваліфікації злочинності діяння особи, яка є наприклад, замовником чи учасником торгів, слід встановити наявність в такої особи зазначеної мети на момент створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності, оскільки відсутність мети в даному складі злочину свідчитиме про відсутність злочинного діяння.

Варто зазначити, що мета особи, яка вчиняє злочинне діяння у сфері публічних закупівель в якості збагачення може бути різною – як конкретизованою (отримання конкретного бажаного майна) так і розмитою (покращити свій незадовільний матеріальний стан тощо). При цьому мета вчинення таких злочинів може бути очевидною чи прихованою. Таким чином, можна зробити висновок, що мета досліджуваних нами злочинів однозначно випливає із характеру відповідного діяння.

Підсумовуючи, зазначимо, що мотив і мета злочинів у сфері публічних закупівель є досить спорідненими поняттями, оскільки переслідують спільний наслідок – незаконно збагатитися, будучи чи то

особою замовника, чи учасника процесу закупівель. Зокрема, мотив виступає певним поштовхом, спонуканням та усвідомленням власне переслідуваної мети – чіткої вольової та емоційної спрямованості суб'єкта злочину на досягнення бажаного результату, яка виникає під час готування та вчинення даного злочину, визначає ціль, з якою вчиняється злочин.

4.3. Загальна характеристика суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Вивчення особи злочинця необхідне для пізнання всієї злочинності, її окремих видів, з'ясування причинно-наслідкового комплексу, без чого неможлива ефективна профілактика злочинів у бюджетній сфері. Вивчення осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із бюджетними коштами, – це, перш за все, встановлення соціально-психологічних даних про їх особистість, необхідних для аналізу стану даних злочинів, а також узагальнення внутрішніх, соціально обумовлених причин учинення злочинів і виявлення закономірностей, які можуть характеризувати економічну злочинність у цілому.

Характеристика особи злочинця є важливою, оскільки особисті риси суб'єкта детермінують вибір ним не тільки злочинної діяльності, але й способи вчинення злочинів, часу, місця та обстановки злочину. Водночас, особливості особи, що вчиняє злочин, пов'язаний із процедурою публічних закупівель, потрібно враховувати також при підготовці й проведенні слідчих (розшукових) дій тощо. Саме навколо особи злочинця зосереджується вся процесуальна діяльність, спрямована на отримання доказової інформації у провадженні.

Як цілком справедливо відзначив В.В. Лисенко стосовно вивчення особи злочинця при ухиленні від сплати податків, відомості про особу злочинця сприяють організації і плануванню розслідування, вибору тактики проведення окремих слідчих дій і в цілому лінії поведінки слідчого та інших

осіб при проведенні досудового слідства; прогнозуванню поведінки злочинця на різноманітних етапах слідства і при розгляді кримінальної справи в суді; вибору слідчим оптимальних криміналістичних прийомів та засобів впливу; встановленню причин і умов, що сприяють учиненню злочинів [114, с. 60-61].

Враховуючи те, що злочини у сфері публічних закупівель є специфічною ділянкою досліджень, характеристика осіб, які вчиняють такі злочини, в науковій літературі з кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності розглядалась фрагментарно, що, на наш погляд, потребує додаткового і поглибленого дослідження. На думку В.А. Журавля, представники кримінального права досліджують поведінку злочинця з метою вірної кваліфікації дій, кримінологи - для організації превентивних заходів, а криміналісти – для організації розслідування [115, с. 57-58]. Однак, при цьому криміналістика активно використовує кримінально-правові й кримінологічні положення щодо особистості злочинця, які мають значення для виявлення злочинів і тактики ведення слідства.

Так, Кримінальний кодекс України визначає, що загальним суб'єктом будь-якого злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [53, с.9]. Водночас потрібно розрізняти поняття «суб'єкт злочину» і «особа злочинця». Перше поняття – правове. Ознаки, що характеризують суб'єкт злочину (дієздатність, вік та інші), є обов'язковими ознаками складу злочину. Тільки при наявності цих ознак у сукупності з іншими необхідними ознаками складу злочину особа може притягуватися до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із публічними закупівлями.

У аспекті вивчення особистості злочинця серед робіт античних філософів найбільш цікавими і значимими є роботи Платона та Аристотеля. Платон вказував на недосконалість людської природи, яку необхідно враховувати при підготовці законів [116, с. 7]. Він вважав, що законослухняна поведінка людини визначається не її спадковістю, а її

вихованням. У свою чергу, Аристотель виходив із того, що вибір людини між дурним і благородним вчинком визначається, перш за все, страхом перед покаранням, надаючи свої вигоди і задоволення спільному благу [117, с. 159].

Отже, особа злочинця – сукупність соціально-психологічних властивостей та якостей людини, які є причинами й умовами вчинення злочину. В сукупності ці ознаки дають соціальну, політичну, економічну характеристику суб'єкта злочину, показуючи його моральний вигляд і суспільну небезпеку.

Як свідчить аналіз досліджень профілактики злочинів у бюджетній сфері, зокрема тих, що стосуються публічних закупівель, дані про особу, яка вчиняє злочини у бюджетній сфері, та її характеристику, систематизує, аналізує та вивчає кримінологія. У криміналістиці та ОРД особа, яка вчиняє злочин, вивчається у двох аспектах – як елемент характеристики злочину та як об'єкт тактичного впливу при розкритті та розслідуванні злочинів. Саме кримінологія та віктимологія вивчають особу злочинця та жертви, існуючі між ними зв'язки.

На основі аналізу положень кримінального законодавства маємо підстави стверджувати, що основну частину кримінальних правопорушень, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, безпосередньо вчиняють службові особи, які мають достатньо повноважень, щоб здійснювати бюджетні видатки.

Відповідно до цього, Н. О. Гуторова стверджує, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, виступає службова особа, наділена повноваженнями по розпорядженню та використанню бюджетних коштів, а також має право здійснювати видатки бюджету чи надавати кредити з бюджету, зокрема це можуть бути розпорядники бюджетних коштів нижчих рівнів, головні розпорядники бюджетних коштів, службові особи одержувачів бюджетних коштів тощо [26, с. 302–303]. О. О. Дудоров зазначає, що суб'єктами таких

кримінальних правопорушень виступають керівники та головні бухгалтери (або ж керівники фінансових підрозділів) бюджетних установ, вибраних на отримання бюджетних асигнувань, здійснення витрат бюджету та взяття бюджетних зобов'язань; службових осіб, що являються одержувачами бюджетних коштів – громадських чи інших організацій, суб'єктів господарювання, які не володіють статусом бюджетної установи, але є уповноваженими розпорядником бюджетних коштів на вчинення заходів, які передбачені бюджетною програмою, та отримують кошти бюджету на їх виконання [22, с. 629–630].

Згідно з ч. 1 ст. 22 БК України, з метою здійснення програм та заходів, що реалізуються за рахунок коштів з бюджету, бюджетні асигнування, відповідно, надаються розпорядникам бюджетних коштів. Розпорядники бюджетних коштів, в свою чергу, поділяються на розпорядників бюджетних коштів нижчих рівнів та головних розпорядників бюджетних коштів за обсягом наданих прав [19].

Отже, нецільове використання бюджетних коштів в основному здійснюють: 1) розпорядники бюджетних коштів: розпорядники бюджетних коштів нижчих рівнів та головні розпорядники бюджетних коштів; 2) службові особи одержувачів бюджетних коштів тощо.

Головні розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи, представлені своїми керівниками, та які, відповідно до БК України, отримали повноваження в результаті встановлення бюджетних призначень (п. 18 ч. 1 ст. 2 БК України). Саме вони визначають одержувачів бюджетних коштів та мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня відповідно до вимог щодо формування єдиного реєстру одержувачів бюджетних коштів і розпорядників бюджетних коштів, а також всіх даних такого реєстру (ч. 3 ст. 10).

Отже, головними розпорядниками бюджетних коштів можуть виступати виключно наступні:

1) згідно з бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України, – це установи, наділені обов'язком по забезпеченню діяльності Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Президента України в особі їх керівників; Конституційний Суд України, міністерства, Верховний суд України, а також вищі спеціалізовані суди та органи, передбачені Конституцією України, в особі їх керівників, Національна академія аграрних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія наук України, Національна академія мистецтв України, Національна академія медичних наук України та інші установи, уповноважені Кабінетом Міністрів України та законом на реалізацію державної політики в особі їх керівників, у відповідній сфері;

2) за бюджетними призначеннями, які визначені рішенням про бюджет Автономної Республіки Крим, – бюджетні установи (уповноважені юридичні особи), що покликані забезпечувати діяльність Ради міністрів Автономної Республіки Крим та Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також інші органи влади Автономної Республіки Крим та міністерства в особі їх керівників;

3) за бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети, – виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, апарати місцевих рад, а також структурні підрозділи виконавчих органів місцевих рад та місцевих державних адміністрацій в особі їх керівників. У випадку, коли відповідно до закону, місцевою радою не було створено виконавчого органу, тоді функції головного розпорядника коштів такого місцевого бюджету виконує голова відповідної місцевої ради.

Якщо брати до уваги кошти державного бюджету України, головні розпорядники встановлюються законом про Державний бюджет України шляхом виділення їм бюджетних призначень, а кошти місцевих бюджетів затверджуються відповідним рішенням про місцеювий бюджет.

Розпорядник бюджетних коштів має право уповноважити одержувача бюджетних коштів на виконання заходів відповідно до бюджетної програми, а також віддати йому кошти бюджету (на поворотній чи безповоротній основі) у визначених межах конкретних бюджетних асигнувань. При цьому одержувач бюджетних коштів використовує їх згідно з планом використання бюджетних коштів, який включає розподіл бюджетних асигнувань, схвалених у кошторисі даного розпорядника бюджетних коштів.

До осіб, які являються суб'єктами кримінальних правопорушень з нецільовим використанням бюджетних коштів в деяких випадках варто також віднести службових осіб-порушників приписів бюджетного законодавства в результаті службової недбалості. Мова ведеться про нецільове використання бюджетних коштів через невиконання або неналежне виконання службових обов'язків внаслідок несумлінного (недбалого) ставлення до них [27, с.190].

Р. Л. Степанюк виділяє дві основні групи суб'єктів, що вчиняють кримінальні правопорушення в бюджетній сфері. Перша група включає осіб, які беруть участь в розподілі, формуванні та використанні бюджетних коштів. До другої групи відносять осіб, що посягають на бюджетні кошти, будь-яке комунальне й державне майно, використовуючи визначені господарські механізми. Відповідно, суб'єктів першої групи умовно можна назвати «уповноваженими особами», а суб'єктів другої – «підприємцями» [13, с. 82]. Даний поділ досить цікавий для встановлення характеристики кримінальних правопорушень, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів у співучасті. Перша група включає суб'єктів, до яких належать службові особи, наділені державою правом використовувати бюджетні кошти відповідно до цільового призначення (службові особи одержувачів бюджетних коштів та розпорядники бюджетних коштів). До другої групи, водночас, входять особи, які не володіють необхідними повноваженнями на використання бюджетних коштів, проте являються співучасниками неправомірної діяльності суб'єктів

першої групи. Ними можуть виступати службові особи місцевих фінансових органів, органів ДКС України або суб'єктів господарювання виключно всіх форм власності, які поставляють чи виготовляють товар (послуги, роботи) з метою задоволення пріоритетних державних потреб.

В результаті аналізу етично-психологічних ознак, які відображають особистісне ставлення індивіда до духовних та соціальних цінностей, А. Г. Карпов запропонував свою типологію особи суб'єктів, що вчиняють кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, а саме: а) особи, що вимушено вчинили кримінальні правопорушення внаслідок виникнення певних обставин (складні життєві обставини, суб'єкти, що були втягнуті у вчинення злочинів через несприятливі ситуації чи впливи носіїв антигромадських поглядів тощо) при позитивній орієнтації особи в цілому; б) особи, що вчинили кримінальне правопорушення в результаті випадкового збігу обставин (бажання надати фінансову допомогу внаслідок раніше даної обіцянки, корпоративність тощо) при загальній позитивній орієнтації особи; в) особи, зазвичай не схильні до активних дій, однак готові вчинити кримінальне правопорушення, використавши обставини та умови, які склалися для цього; г) особи, які вчинили кримінальне правопорушення через сукупність зовнішніх чинників (ситуація безконтрольності; нестійка етична та орієнтація особи тощо), при одночасній наявності загалом позитивної орієнтації; д) особи, що мають стійку орієнтацію на вчинення кримінальних правопорушень за будь-яких обставин е) особи, які вчинили кримінальні правопорушення у результаті пріоритету антигромадської корисливої орієнтації з використанням зовнішніх сприятливих умов, що були створені ними [28, с. 175].

В залежності від умов та причин, що спонукають правопорушників до вчинення протиправних дій найпоширенішими методами, являються особи: які вчинили злочин через збіг об'єктивних обставин (внаслідок втягнення особи у кримінальну діяльність або з метою уникнення настання негативних наслідків для юридичної особи тощо); які вчинили кримінальне

правопорушення, сподіваючись на легковажне уникнення кримінальної відповідальності; які вчинили кримінальне правопорушення задля задоволення своїх власних потреб чи потреб юридичної особи (з метою «раціонального» використання коштів або ж для виконання попередньо даної обіцянки партнерам); які вчинили кримінальні правопорушення внаслідок недостатніх знань бюджетного законодавства або ж через службову недбалість.

На основі результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ), пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, можна говорити про те, що більшість таких злочинів вчиняють чоловіки, проте значну частину суб'єктів становлять також жінки (близько 40,6 %). Дані правопорушники являються громадянами України, по національності українці (78,8 %), молдавани та росіяни (21,2 %). Близько 93,9 % правопорушників володіють вищою освітою і тільки 6,1 % – професійно-технічною та середньо-спеціальною. 78,8 % осіб за сімейним станом перебувають у шлюбних відносинах. 87,9 % не були судимі, а у 12,1 % судимість знято чи погашено, більшість здобули відповідну фахову освіту, вже набули певного матеріального та службового статусу.

Згідно із статистичними даними, віковий склад осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення наступний: 11,7 % – 29–39 років; 41,1 % – 40–54 років; 30,9 % – 55–59 років; 13,2 % – від 60 років і більше.

Більшість службових осіб, які використовують бюджетні кошти у супереч їх призначенню, обіймають керівні посади. До них належать керівники (81,8 %), керівники фінансових підрозділів (18,2 %) організацій, головні бухгалтери, на яких лежить відповідальність за виконання бюджетних програм, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів.

Перелічені особи зайняті в різноманітних сферах суспільного життя, а саме: у сфері освіти – (21,4 %), у сфері виробництва продукції – (21 %) та медицини – (18,3 %), у сфері обслуговування населення – (15,2 %) та

будівництва – (9,1 %), у сфері транспорту – (6,3 %) та в інших сферах – (8,7 %). Вони мають великий стаж роботи, як правило (понад 10 років).

Найбільш часто правопорушниками стають саме професіонали, оскільки вони вже добре обізнані в сфері власної службової діяльності, мають корумповані зв'язки в певних органах державної влади різних рівнів, а насамперед у правоохоронних органах.

Особливість механізму вчинення нецільового використання бюджетних коштів (велика кількість осіб та підрозділів, учасників правопорушень по використанню бюджетних коштів, включно із складною системою документообігу у бюджетних відносинах з цільового використання бюджетних коштів) полягає у тому, що даний механізм вимагає поєднання зусиль декількох осіб. В багатьох випадках такі протиправні дії вчиняються саме у співучасті – за попередньою змовою групою осіб.

Найчастіше співучасниками цих правопорушень, як вже було зазначено вище, стають керівники організацій та головні бухгалтери установ, які мають відношення до використання бюджетних коштів. В більшості випадків такі особи мають вищу економічну чи іншу фахову освіту, а також набутий раніше практичний досвід роботи у фінансовій сфері тощо. Нерідко співучасниками нецільового використання бюджетних коштів можуть виступати службові особи органів ДКС України та місцевих фінансових органів. Це зумовлено тим, що на виконання вимог статей 113 і 112 БК України, а також з метою покращення координації дій органів ДАС та ДКС в Україні при здійсненні контрольних заходів за дотриманням порядку ведення бухгалтерського обліку, складанням кошторисів та звітності про виконання бюджетів, проведенням всіх операцій з бюджетними коштами органи Державного казначейства України на етапі оплати рахунків одержувачів бюджетних коштів та їх розпорядників здійснюють наступний контроль: перевіряють чи достатньо підстав для

здійснення платежів, відповідність платежів вимогам контролю та обліку зобов'язань, а також чи правильно оформлені розрахункові документи [29].

Суб'єктам злочинів у сфері публічних закупівель виділяють такі *риски*, як: в основному добрі знання законодавства у сфері регулювання бюджетних відносин і підпорядкування своїм злочинним бажанням досягнень економічного лібералізму; наявність схильності до поєднання законних і протиправних методів і способів керівництва при здійсненні своїх посадових обов'язків; цільову життєву установку на збагачення і володіння владою за будь-яку ціну, незважаючи на способи; підвищені життєві (матеріальні) стандарти; наявність атрибутів зовнішньої респектабельності й доброчесності, що створюють сприятливе враження і, що формально мають на увазі законослухняність, а також, що передбачають високий статус суб'єкта, його приналежність до елітного соціального прошарку суспільства; наявність у гіпертрофованій формі специфічних іманентних особових якостей – енергійності, значної зарозумілості, самовпевненості (за відсутності або наявності в незначній мірі сумнівів у досягненні поставлених цілей), твердого прагнення до влади, цинізму щодо інших людей та ін.

У соціально-демографічній структурі осіб, які вчинили злочини у досліджуваній нами сфері, переважають чоловіки (70%), у 30 % випадків злочини були вчинені жінками [118, с. 604]. Це пояснюється тим, що переважно чоловіки очолюють обласні, районні адміністрації, є керівниками державних підприємств, підрядних організацій.

Варто зауважити, що за інтелектуальним рівнем розвитку, освітнім рівнем, життєвим досвідом, колом інтересів суб'єктів злочинів у сфері публічних закупівель, безперечно можна віднести до найбільш «інтелектуальних» злочинців, оскільки більшість з них має повну вищу освіту мають.

Найбільш криміногенною у тендерних злочинах є група осіб віком від 30 до 45 років. Тобто, за родом занять і соціальним станом це особи, які

мають відносно високі статусні позиції й добре матеріальне забезпечення. Ці люди вже сформувалися як особистість, вийшли за межі тридцятирічного віку, оскільки раніше обійняти відповідні посади представляється складним. Індивід втрачає деякі свої попередні ідеали, засвоює нові погляди, накопичує знання й досвід. У цьому віці людина досягає «вершини» своєї службової кар'єри або наближається до неї. Власне тому неможливість реалізувати себе у житті часто викликає невдоволення, зокрема, і в матеріальному аспекті, а життєвий досвід дозволяє сподіватися, що прихований характер учинення злочину у сфері публічних закупівель залишить злочин невідомим.

Водночас на формування свідомості особи, яка в майбутньому вчинить злочин у бюджетній сфері, зокрема й у сфері публічних закупівель, перш за все, на нашу думку, впливає: початкова налаштованість службовців на використання своєї роботи в особистих корисливих інтересах; наявність в їх середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок злочинної діяльності; деяке зниження вже досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи і бажання підняти його за допомогою вчинення злочинів; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті товаришами по службі; наявність дорогих звичок й інтересів.

Особа злочинця в так званих «тендерних злочинах» *вирізняється* перш за все тим, що фактично в кожному випадку вчинення злочину, така особа виступає службовою з певними повноваженнями щодо бюджетних коштів, тобто згідно з вимогами кримінального судочинства є спеціальним суб'єктом.

Водночас, слід враховувати, що такій особі, як правило, притаманне певне службове становище, його доступ до майна, управління ним, «володіння ситуацією» у практиці правового регулювання економічних процесів тощо. Тому, вивчаючи особу, яку вмотивовано запідозрено у скоєнні злочину сфері публічних закупівель, варто приймати до уваги не тільки її службове становище, а й конкретне коло і характер її повноважень.

Так, Г.А. Матусовський підкреслював, що можливості тієї чи іншої особи щодо вчинення економічного злочину обумовлюються її службовим становищем, доступом до коштів, наявністю повноважень щодо управління ними [86, с. 67]. Однак, потрібно звернути увагу на те, що злочини у сфері публічних закупівель, як правило, вчиняються особами з різним статусом, які виконують різні функції.

До *основних суб'єктів* правопорушень під час здійснення публічних закупівель належать: службові та матеріально відповідальні особи підприємств-замовників, що проводять державну закупівлю (розпорядники державних коштів); голова, секретар та члени комітету з конкурсних торгів замовника (генерального замовника); службові та матеріально відповідальні особи підприємницьких структур – постачальників товарів (виконавців робіт, послуг), які визначені як переможці за результатами конкурсних торгів (процедури закупівлі в одного учасника), та інші учасники, які пов'язані з цими переможцями відносинами контролю; службові (посадові) особи Антимонопольного комітету як органу оскарження, службові (посадові) особи Міністерства економіки, службові (посадові) особи органів Державного казначейства України (обслуговуючого банку), службові (посадові) особи Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів Міністерства охорони здоров'я України [119, с. 74].

У вузькому розумінні можна виділити *три категорії суб'єктів злочинів у сфері публічних закупівель*: службова (посадова) особа замовника; учасник процедури закупівлі; а також особа, яка виконує допоміжні функції (пособництва) в механізмі вчиненні злочину.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» замовники - органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи соціального страхування, створені відповідно до закону, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади [2]. Таким

чином, службовими особами виступають керівники таких державних структур різного рівня.

Розглядаючи особу замовника, як основного суб'єкта злочинів у сфері публічних закупівель, слід враховувати їх службовий статус та коло повноважень щодо бюджетних коштів на різних рівнях. Перш за все, слід зазначити, що такі особи, в першу чергу, виступають розпорядниками бюджетних коштів.

Відповідно до ст. 22 Бюджетного кодексу України за обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються:

- головних розпорядників (керівники міністерств та відомств, інших центральних – по державному бюджету; керівники місцевих органів - по місцевих бюджетах);
- розпорядників нижчого рівня, до сфери управління яких належать інші розпорядники нижчого рівня (керівники, які є підпорядкованими головним розпорядникам і мають у підпорядкуванні інших розпорядників бюджетних коштів);
- інші розпорядники нижчого рівня (керівники бюджетних установ, які не мають у підпорядкуванні нижчестоящих розпорядників бюджетних коштів) [37,].

Особа замовника може виступати суб'єктом злочину ст. 191 КК України, наприклад, при закупівлі товару (робіт, послуг) за завищеною ціною. У такому разі посадова особа замовника вступає в злочинну змову із учасником процедури закупівлі, який в майбутньому буде визнаний переможцем, і з яким буде укладено договір. В результаті закупляються товари за значно вищою від ринкової ціною, різниця між якими розподіляється між такими особами.

Звичайна ціна може бути визначена або шляхом порівняння з цінами, що на час проведення конкурсної процедури мали місце на ринку, особливо, якщо цей ринок є конкурентним, або на основі незалежної експертної оцінки.

Окрім цього, замовник не без відома обраного для перемоги учасника, може вдаватися до ряду інших дій, спрямованих на обмеження кола учасників та здійснення закупівлі у заздальгідь вибраного суб'єкта господарювання, зокрема, таких, як звуження технічних вимог від одного учасника, встановлення строків виконання, можливих тільки для одного з учасників, укладання договору з обраним постачальником без проведення конкурсних процедур тощо. У такому випадку замовник діє як покупець, який лише зробив свій вибір постачальника товарів, робіт, послуг серед інших, хоч і всупереч встановленому законодавством про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти порядку.

Водночас, такі порушення часто поєднуються із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою. Так, учасники процедури закупівлі з метою вплинути на прийняття рішення щодо визначення переможця конкурсних торгів або застосування замовником певної процедури закупівлі пропонують, а замовник у свою чергу з метою збагатитися приймає, винагороду в будь-якій формі (пропозиція щодо працевлаштування, грошові кошти, цінна річ, послуги майнового і немайнового характеру тощо). Таким чином буде мати місце підкуп службовою особи замовника.

Про змову між учасником і замовником свідчить, зокрема, наявність таких ознак: підготовка замовником тендерної документації для конкретного учасника, що, в свою чергу, передбачає встановлення дискримінаційних вимог стосовно інших учасників; включення до критеріїв оцінки тих, що можуть забезпечити перевагу конкретному зацікавленому учаснику (як правило, питому вагу критерію «ціна» ставлять мінімальну – 50%, що призводить до акцепту пропозиції, ціна якої не є найнижчою серед усіх запропонованих); укладення переможцем тендера договору субпідряду із підконтрольним замовнику підприємством або підприємством, керівні особи якого пов'язані із замовником [120, с. 48].

В усіх зазначених випадках у результаті змови між учасником (потенційним переможцем) і замовником останній, як правило, отримує так званий «відкат», сума якого переважно обчислюється у відсотках від вартості предмета закупівлі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» учасником процедури закупівлі є фізична особа, у тому числі фізична особа - підприємець, юридична особа (резидент або нерезидент), яка подала тендерну пропозицію або взяла участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі [2]. Відповідно, суб'єктом злочинів може бути фізична особа, фізична особа-підприємець і службова особа того чи іншого підприємства.

В першу чергу учасники процедури закупівлі вдаються до вчинення злочинів, які передбачені ч. 2 ст. 191 КК України (заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем) у співучасті із замовником при закупівлі товарів (робіт, послуг) за завищеною ціною.

Значення завищення цінових пропозицій при проведенні конкурсних процедур посилюється у разі, якщо учасники конкурсу не надають обґрунтування запропонованої ціни (наприклад, кошторис) або таке обґрунтування є непереконливим (наприклад, ціна однакових товарів, робіт, послуг, що використовуються в однакових обсягах і закуповуються учасниками на однакових умовах, суттєво відрізняється; ціна великих партій у розрахунку на одиницю товару виявляється вищою, ніж ціна менших партій того ж товару, придбаних одночасно і в тих самих постачальників).

Окрім того, учасники вчиняють корупційні злочини шляхом пропозиції чи надання неправомірної вигоди службовій особі замовника; перевищують повноваження службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; вдаються до службових підроблень та інших злочинів.

Розглядаючи змову між замовником і одним з учасників конкурсної процедури, результатом якої стане перемога даного учасника в торгах, стає

зрозумілим той факт, що такі дії повністю ламають механізм вибору продавця, який встановлений для замовника як обов'язковий, і повністю нівелюють мету, передбачену законодавством у сфері закупівель, яка включає лише недопущення посадових зловживань корупції, хабарництва та інших негативних явищ, зумовлених можливістю чиновника корисливо використовувати виділені державою для виконання своїх функцій гроші, який думає зовсім не про ефективність їх витрачання. Саме тому в законодавстві про закупівлі так багато положень стосуються питань боротьби з корупцією. І весь механізм правового регулювання відносин у сфері публічних закупівель - від способу проведення відкритих конкурсних процедур до оцінки можливостей закупівлі товарів в одного продавця - пристосований для забезпечення досягнення мети ефективного використання коштів, і тут, як справедливо зазначає відомий філософ М. В. Овчинніков, важливо зрозуміти, що «сутність справи не стільки у змісті ідей, які ми або захищаємо, або заперечуємо, чи геть відкидаємо, а в тому, як і заради чого ми це робимо» [121, с. 113].

Учасники конкурсних торгів можуть також вступати в змову один з одним, що може тягнути за собою, як наслідок, утворення антиконкурентних узгоджених дій. Згідно з ч.1 ст. 6 Закону України «Про захист від економічної конкуренції» узгоджені дії, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, визначаються антиконкурентними узгодженими діями [122]. Вчинення антиконкурентних узгоджених дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом. До таких узгоджених дій, зокрема, віднесено узгоджені дії, які стосуються спотворення результатів конкурсних процедур закупівлі, коли відповідні пропозиції їх учасників (не менше ніж двох) встановлюються не на основі змагання, що передбачає самостійне прийняття кожним учасником рішень щодо формування та зміни конкурсних (тендерних) пропозицій (у випадку аукціону - пропозицій щодо ціни купівлі), а узгоджено.

Зміст узгоджених дій полягає в узгодженні суб'єктами господарювання своєї конкурентної поведінки, яка може виступати як діяльність, тобто, вчинення певних дій, так і як бездіяльність, тобто, утримання від певних дій. Слово «конкурентна» у сполученні «конкурентна поведінка» вказує на те, що така поведінка повинна стосуватися економічної конкуренції, тобто, змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання можуть обирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Відмова суб'єктів господарювання від самостійності при прийнятті рішень у процесі зазначеного змагання розуміється як «узгодження». Формами такого узгодження можуть бути як прямо зазначені в законі укладання угод, прийняття рішень об'єднаннями суб'єктів господарювання, так і будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка.

При цьому, коли суб'єкти господарювання, що змагаються, приймають рішення щодо поведінки на ринку в такому значенні не самостійно, а узгоджуючи їх один з іншим, змагання або обмежується (обмеження конкуренції), або усувається зовсім (усунення конкуренції), або стає неможливим (недопущення конкуренції).

Досить часто про змову між учасниками свідчить неправдоподібна схожість пропозицій, яка має місце, як правило, під час закупівлі робіт, які можуть бути виконані в різний спосіб. Незважаючи на це, надані пропозиції учасників передбачають ідентичні схеми та засоби виконання робіт і відрізняються лише ціною. Оскільки у разі змови тендерні пропозиції всіх учасників створюються на основі документів, підготовлених одним учасником, у них наявні спільні індивідуальні ознаки. Наприклад: технічні, граматичні, арифметичні та інші помилки, незвична конструкція речень, вживання рідкісних термінів, оформлення таблиць в однаковий спосіб, написання чисел, схожі недоліки у вживанні знаків.

Цілком справедливим є твердження Н.Я. Борсук, згідно якого, для кваліфікації антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, які стосуються спотворення результатів конкурсних процедур закупівлі необхідною умовою є їх вчинення в умовах створеного замовником конкурентного середовища (тобто, як впливає з визначення терміну «конкуренція», щоб він міг обирати між кількома продавцями). Якщо ж замовником, всупереч законодавству про закупівлю товарів, робіт, послуг за державні кошти, такого конкурентного середовища не створено, зокрема, предмет закупівлі «підігнано під певного учасника», або дії замовника при прийнятті тендерних пропозицій дають підстави вважати, що він сам зацікавлений у забезпеченні перемоги певного учасника, а не у кращій ціні завдяки конкуренції учасників, то в цих випадках можуть мати місце ознаки порушення законодавства про закупівлю товарів, робіт, послуг за державні кошти, а не законодавства про захист економічної конкуренції [123, с. 92].

Особами, які виконують допоміжні функції (пособництва) в механізмі вчинення злочинів виступають:

- службовці (не керівники) замовника – органів державної влади, органи місцевого самоврядування, бюджетних установ. Так, до цієї категорії належать передусім головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів, керівники структурних підрозділів установи, які самі не є розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів;
- службовці юридичної особи – учасника процедури закупівлі (головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів та ін.);
- інші особи, які залучаються як пособники вчинення злочинів.

Така класифікація пов'язана, насамперед, з тим, що у більшості вивчених матеріалів кримінальних проваджень спостерігається використання керівниками установ-замовників, причетних до розкрадання бюджетних коштів, своїх підлеглих, які виконують завдання різного роду: від підроблення документів до здійснення безпосередніх контактів з різних питань з корумпованими представниками органів влади тощо. Тому, щойно

керівникам стає відомо про наявне кримінальне провадження у сфері публічних закупівель, вони значною мірою намагаються перекласти тягар відповідальності на плечі своїх підлеглих, зокрема бухгалтерів тощо.

Окрім цього, до цієї категорії суб'єктів злочинів у сфері публічних закупівель належать підставні особи, які формально очолюють фіктивні підприємства. Переважно більшу частину злочинів, передбачених ст. 205 КК України вчиняють молоді люди у віці 16-30 років, які, як правило, не мають відповідного досвіду, як життєвого, так і професійного. Від імені таких осіб в майбутньому буде здійснюватись фінансово-господарська діяльність підприємства.

Підставні особи використовуються також як офіційні засновники (набувачі) фіктивних підприємств. Пропонуючи посади таким особам, злочинці спокушають їх тим, що вони будуть отримувати пристойну «зарплату», але працювати фактично не будуть – тільки підписувати ділові папери. Керівників таких «фірм-одноденок», які працюють в інтересах третіх осіб, деякі науковці виділяють в окремий тип злочинців [124, с. 72].

Кандидатами на такі «посади» можуть претендувати представники малозабезпечених верств населення (пенсіонери, студенти, тимчасово не працюючі, інваліди, тяжко хворі тощо), морально деградовані особи, які страждають від алкогольної чи наркотичної належності тощо.

Таким чином, особа злочинця у сфері здійснення публічних закупівель є досить складним, але водночас ключовим елементом у встановленні складу того чи іншого злочину, і відповідно формує інші елементи складу злочину. Власне тому, для правоохоронних органів неабияких інтерес викликає особистість злочинця, коло спілкування, інтересів тощо.

Цілком справедливо можна стверджувати, що це особа освічена, з певним професійним досвідом та належить до загальної групи осіб, які беруть участь в економічній діяльності, її регулюванні тощо. Такі особи за рахунок вчинення своїх злочинних діянь прагнуть миттєво досягти зростання своїх статусних позицій у суспільстві, в його елітарній соціальній

верстві або закріпити вже досягнуті результати, нівелюючи при цьому правовими нормам та звичаями у суспільстві.

Водночас, суб'єкт злочинів у сфері публічних закупівель по своїй суті та згідно з вимогами кримінального судочинства є спеціальним. Підґрунтям такого твердження виступає певне коло повноважень, якими наділена така особа у зв'язку із її діяльністю, пов'язаною із використанням бюджетних коштів. Не зважаючи на це, кожна група досліджуваних нами суб'єктів має свою специфіку, що виступає певним каменем спотикання у розслідуванні вчинених злочинних діянь.

Висновки до IV Розділу

Питання суб'єктивних ознак злочинів у сфері публічних закупівель ще в повній мірі не досліджене і потребує певних напрацювань. Водночас, за своєю суттю суб'єкт злочинів у сфері публічних закупівель є спеціальним, що вирізняє його з поміж інших суб'єктів, зокрема це зумовлено тим, що фактично в кожному випадку вчинення злочину, така особа виступає службовою з певними повноваженнями щодо бюджетних коштів.

Такі особи, як правило, мають добрі знання законодавства у сфері регулювання бюджетних відносин, здебільшого це чоловіки у віці 30-45 років, більшість з яких має вищу освіту. За родом занять і соціальним станом це особи, які мають відносно високі статусні позиції й добре матеріальне забезпечення. Ці люди вже сформувалися як особистість, вийшли за межі тридцятирічного віку, оскільки раніше обійняти відповідні посади представляється складним

У вузькому розумінні можна виділити три категорії суб'єктів злочинів у сфері публічних закупівель: службова (посадова) особа замовника; учасник процедури закупівлі; а також особа, яка виконує допоміжні функції (пособництва) в механізмі вчиненні злочину.

Провідною психологічною особливістю злочинців у сфері публічних закупівель є те, що вони не містять у собі виключно делінквентного (злочинного поведження) та аддиктивного компонентів (пов'язаних з різними залежностями чи зловживанням психотропних речовин). А це означає, що такі злочини вчиняються здебільшого психічно здоровими людьми, виключно з меркантильних міркувань, цілком усвідомлено.

Як правило, злочини, що вчиняються у сфері здійснення процедур публічних закупівель характеризуються виною у формі умислу, здебільшого поєданого з корисливим мотивом. Так, користь у таких злочинах асоціюємо з такими категоріями, як пристрасть та прагнення до наживи, прагнення до особистої вигоди, жадібність тощо

Основна мета злочинів у сфері публічних закупівель – незаконно збагатитися, будучи чи то особою замовника, чи учасника процесу закупівель. Водночас, мотив виступає певним поштовхом, спонуканням та усвідомленням власне переслідуваної мети – чіткої вольової та емоційної спрямованості суб'єкта злочину на досягнення бажаного результату, яка виникає під час готування та вчинення даного злочину, визначає ціль, з якою вчиняється злочин.

Особи, які вчиняють злочини в сфері публічних закупівель в більшості випадків керуються гаслом на кшталт «у держави красти не соромно, не грішно й не осудно, а іноді й почесно». Внаслідок цього такі злочини відносяться ними до психологічно виправданих діянь, а також, що свідомо виправдовуються і не засуджуються як самою особистістю, так і громадою, що становить загрозу для економічної ситуації в країні.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано комплексне бачення кримінально-правового забезпечення охорони публічних закупівель. На основі аналізу законодавства України, практики його реалізації, наукових праць, сформульовано основні результати та пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення, а саме:

1. Публічні закупівлі — це самостійний механізм регулювання господарських відносин, який застосовується на різних ринках. Він охоплює різні сфери економічної політики держави — антимонопольну, антикорупційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, промислову, розвитку малого підприємництва і ціноутворення. Окреме місце у державній політиці займає кримінально-правова політика забезпечення охорони публічних закупівель. Через нераціональне та неефективне витрачання бюджетних коштів, невиконання державою бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми, оскільки зростає розрив між переважною частиною населення, яка змушена виживати, і тими, хто швидко збагачується, незаконно присвоюючи бюджетні кошти. Через безкарність чиновників, які розкрадають бюджетні кошти, дискредитується право, у суспільній свідомості формується переконання про беззахисність громадян і перед злочинністю, і перед владою.

2. Механізм публічних закупівель є важливою умовою належного та ефективного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Незважаючи на законодавче закріплення поняття «публічні закупівлі», серед науковців, а тим більше практиків, немає одностайної думки з цього приводу, однак все частіше дане поняття асоціюється з поняттям тендеру (власне торгів). Здійснення процедур публічних закупівель є досить складною процедурою, що обумовлює ризики вчинення правопорушень у даній сфері (зокрема корупційних проявів та шахрайств), що спричинює такі негативні фактори, як нецільове використання

бюджетних коштів, неефективне їх використання, внаслідок чого відбувається недоотримання коштів до державного бюджету.

3. Серед ключових принципів, на яких повинні базуватися публічні закупівлі слід відзначити такі, як: справедливість і рівноправність учасників (добросовісна конкуренція серед учасників), транспарентність (прозорість), ефективність та економність використання державних коштів, контрольованість і відповідальність, стимулювання національного виробництва й ринку зайнятості; забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого та середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо.

4. Бюджетні кошти, порядок їх формування, розподілу та безпосереднього використання є основним фактором, що детермінує злочинну діяльність в сфері державних закупівель. В цілому основним безпосереднім об'єктом таких порушень є певні соціальні блага, за допомогою яких держава виконує свої функції та завдання, реалізує фінансову політику, чим забезпечує реалізацію потреб та інтересів не тільки фізичних чи юридичних осіб, а й суспільства загалом.

5. Під *кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель* слід розуміти суспільно небезпечні діяння, які передбачають нецільове використання державних (бюджетних) коштів у процесі публічних закупівель шляхом вчинення шахрайств, службових, корупційних та інших діянь, передбачених Кримінальним кодексом України. Такі діяння, зазвичай, характеризуються пов'язаністю суб'єкта кримінального правопорушення із визначеним у законодавстві поняттям «замовника» публічних закупівель.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель відносяться до виділених в літературі бюджетних кримінальних правопорушень. Серед них виділяють бюджетні кримінальні правопорушення, які безпосередньо посягають на порядок використання бюджетних коштів та коштів державних позабюджетних фондів; бюджетні

кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що виникають на стадії формування доходів бюджетів усіх рівнів; бюджетні кримінальні правопорушення, які посягають на відносини, що виникають на стадії використання бюджетних коштів. Саме із останньою категорією пов'язані кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель.

6. За різними критеріями система кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель може передбачати різні за своєю суттю класифікації.

За *суб'єктами* їх вчинення кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель можна розрізнити як такі, що вчиняються: - замовниками торгів; - учасниками торгів; - державними органами, уповноваженими здійснювати нагляд або контроль у галузі державних закупівель; - усіма суб'єктами державних закупівель.

Залежно від *способів і мети* кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель поділяються на: 1) розкрадання бюджетних коштів підприємцями чи службовими особами бюджетних установ; 2) службові правопорушення корупційної спрямованості (у сфері використання бюджетних коштів шляхом публічних закупівель); 3) безгосподарне ставлення до бюджетних коштів, іншого державного і комунального майна при здійсненні публічних закупівель (нерідко за відсутності корисливого мотиву).

В залежності від взаємозалежності декількох кримінальних правопорушень кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель поділяються на *основні (предикатні)* кримінальні правопорушення і *вторинні (підпорядковані)* кримінальні правопорушення.

Отож, характерною особливістю кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є те, що до них можуть відноситися діяння, які передбачені в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України зі спільною ознакою – такі діяння вчиняються під час процедури публічних закупівель.

Найбільш вчинюваними у сфері публічних закупівель є злочини, пов'язані із перевищенням службових повноважень, зловживанням службовим становищем, службовим підробленням, проявами корупції, привласненням та розтратою коштів тощо. Водночас, така розгалуженість ускладнює процес їх контролю та виявлення правоохоронними та контролюючими органами. У зв'язку з цим першочергового спрямування зусиль цих органів – викорінення зловживань при здійсненні державних закупівель, тендерних процедур, руйнування схем мінімізації сплати платежів тощо.

7. Основними наслідками вчинення злочинів у сфері публічних закупівель є зростання масштабів тіньової економіки, яка руйнує механізми ринкової конкуренції; зменшення податкових надходжень до бюджету та неефективне витрачання бюджетних коштів (втрата матеріальних ресурсів); зростання цін і тарифів (збільшення витрат суб'єктів господарювання, зокрема й корупційного характеру, перекладається на споживачів через підвищення цін і тарифів); втрата довіри учасників ринку до державної влади, її здатності встановлювати чесні правила гри й дотримуватись їх; зростання рівня інфляції; погіршення інвестиційного клімату в державі через відлякування іноземних інвесторів тощо. Все це гальмує економічне зростання в Україні, перешкоджає її поступальному розвитку.

8. Суб'єкт кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є спеціальним, що вирізняє його з поміж інших суб'єктів. Це зумовлено тим, що фактично у більшості випадків вчинення порушень у сфері публічних закупівель така особа виступає службовою з певними повноваженнями щодо бюджетних коштів.

У вузькому розумінні можна виділити три категорії суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель: службова (посадова) особа замовника; учасник процедури закупівлі; а також особа, яка виконує допоміжні функції (пособництва) в механізмі вчиненні злочину.

9. Як правило, кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері здійснення процедур публічних закупівель характеризуються виною у формі умислу, здебільшого поєданого з корисливим мотивом. Основна мета злочинів у сфері публічних закупівель – незаконно збагатитися, будучи чи то особою замовника, чи учасника процесу закупівель. Водночас, мотив виступає певним поштовхом, спонуканням та усвідомленням власне переслідуваної мети – чіткої вольової та емоційної спрямованості суб'єкта злочину на досягнення бажаного результату, яка виникає під час готування та вчинення даного злочину, визначає ціль, з якою вчиняється злочин.

10. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що, виходячи із специфіки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель (характерною особливістю яких є те, що до них можуть відноситися діяння, які передбачені в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України), кримінальне законодавство України не потребує окремої статті щодо встановлення кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері публічних закупівель. Оскільки при вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель основним (предикатним) кримінальним правопорушенням зазвичай виступає нецільове використання бюджетних коштів, пропонується уточнити ч. 1 ст. 210 КК, виклавши її в такій редакції:

«Нецільове використання бюджетних коштів (в т.ч. шляхом порушення законодавства про публічні закупівлі) службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах. -...».

11. Не зовсім зрозумілим є встановлення нижньої межі кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів на рівні тисячі неоподаткованого мінімуму доходів громадян (на 2021 р – 1135000

грн.). Для порівняння кримінальна відповідальність за крадіжку настає при викраденні майна на суму більше 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (на 2021 р – 227 грн.). У зв'язку з цим пропонується переглянути необхідність встановлення ознаки «у великих розмірах» для даної категорії діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Піроженко Н., Толпиго О. Інститут державних закупівель: теоретико-методологічний аспект / Н. Піроженко, О. Толпиго // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. - Вип. 4. - С. 41-44.
2. Закон України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII від 25.12.2015 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
3. Олефір А. Проблеми державних закупівель і нова правова політика [Електронний ресурс] / А. Олефір // Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/316649>.
4. Белкін Л.М. Актуальні проблеми удосконалення законодавства України про державні закупівлі в контексті зниження корупційної складової при їх здійсненні / Л. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – 1 (27). – С. 81-92.
5. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты. – М.: Дело, 2003. – 464 с.
6. Прядко В. В. Система державних закупівель: фінансовий аспект / В. В. Прядко, К. Є. Крищенко // Ефективна економіка. - 2013. - № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_5.
7. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері: метод. рек. / [Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук, В.Р. Сливенко та ін.]. – К. : ДСБЕЗ МВС України, 2009. – 427 с.
8. Василичук В.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері державних закупівель: /В.І. Василичук/ Науковий вісник НАВС. – 2014. – № 1, – С. 112 – 120.
9. Хусанова К.Ю. До питання про особливості методу правового регулювання відностин у сфері державних закупівель / К.Ю. Хусанова // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 1. — С. 117-124.
10. Хусанова К.Ю. Поняття, зміст тендеру та значення державних закупівель в контексті європейської інтеграції / К.Ю. Хусанова // Юриспруденція теорія і практика. – 2010. – № 5. – С. 30 – 37.
11. Хусанова К.Ю. Корупція в сфері державних закупівель: форми прояву та засоби протидії в контексті нового антикорупційного законодавства / К.Ю. Хусанова // Боротьба з організованою

злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. - № 22. – С. 323-333.

12. Критенко О.О. Сутність та особливості функціонування системи державних закупівель / О.О. Критенко // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2012. - № 9. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_9_6.

13. Петруненко Я.В. Теоретико-методологічні засади системи державних закупівель в Україні. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць / Я.В. Петруненко. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008. – Вип. 38. – С. 209–306.

14. Ткаченко Н. Б., Уманців Ю. М. Фінансова політика й економічне регулювання // Фінанси України. – 2009. - № 8. – С. 83.

15. Тацій В. Значення юридичної науки у формуванні правової системи України / В. Тацій // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - № 3 (26). - С. 3-22.

16. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

17. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. / Т. І. Вступ у цивільне право. – К.: Алерта, 2012. – 472 с.

18. Цивільний кодекс України Офіційний вісник України офіційне видання від 28.03.2003 — 2003 р., № 11, стор. 7, стаття 461, код акта 24654/2003

19. Науменко С.М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації / С.М. Науменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. № 1 (10). т.2. – С. 242-247.

20. Колотій В. М. Специфіка ринку державних закупівель / В. М. Колотій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 3. – С. 24–27.

21. Кузнецов К.В. Прокьюремент: тендери, конкурсы, конкурентные закупки. – Питер, 2005. – 211 с.

22. Смиричинський В.В. Прок'юремент як механізм формування конкурентоспроможного ринку державних закупівель європейського типу в Україні / В. В. Смиричинський // Конкуренція. Вісник Антимонопольного Комітету України. – 2004. – № 4. – С. 11-16.

23. Ганчак О. Історія становлення системи державних закупівель / О. Ганчак // Державні закупівлі України. – 2008. – № 10. – С. 16-21.

24. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1106 від 15.09.2014 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1241-14>.
25. Овсянюк-Бердадіна О. Об'єктивна необхідність та напрями вдосконалення функціональної підсистеми механізму державних закупівель послуг / О. Овсянюк-Бердадіна // Вісн. Антимоноп. комітету України. — 2008. — № 3. — С. 25-34.
26. Міняйло О. Організаційно-економічні засади здійснення державних закупівель / О. Міняйло // Вісник КТНЕУ. – 2009. № 2. – С. 46-54.
27. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page9>.
28. Письменна М.С. Роль державного замовлення в економічному розвитку країни / М.С. Письменна // Науково-практичне видання Незалежний аудитор. – 2013. - № 4 (II). – С. 46-50.
29. Міняйло В.П. Методологічні засади контролю закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти / В.П. Міняйло // Бізнес Інформ. - 2013. - № 9. - С. 190-196.
30. Міняйло В.П. Аналіз і контроль процедур державних закупівель / В. П. Міняйло // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2009. - № 647. - С. 125-128.
31. Голуб Ю. О. Сутність та роль контролю державних закупівель у сучасних умовах / Ю. О. Голуб // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 54 – 58.
32. Стефанюк І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 84 – 102.
33. Фіц О.Ю. Моніторинг державних закупівель у країнах ЄС / О.Ю. Фіц // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2012. – № 4 (40). – С. 91-98.
34. Письменна М.С. Моніторинг державних закупівель як форма попереднього контролю / М.С. Письменна // Науково-практичне видання Незалежний аудитор. – 2014. - № 8 (II). – С. 52-61.
35. Заєць Н.М. Моніторинг закупівель: монета, що має дві сторони / Н.М. Заєць // Незалежний аудитор [Електронний ресурс] . – 2012. – № 10. – С. 42–45. Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/588?view=material.

36. Задирака Н. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу / Н. Задирака, Р. Кабанець // Віче. - 2014. - № 10. - С. 27-29.
37. Бюджетний кодекс України. Офіційний вісник України офіційне видання від 13.08.2010 — 2010 р., № 59, стор. 9, стаття 2047, код акта 52296/2010
38. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / Ф. Лист. – М. : Инфа-М, 2008. – 106 с.
39. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / В. В. Мальцев. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 694 с.
40. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини / П. Л. Фріс. – Надвірна : Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с.
41. Книженко О.О. Кримінально-правова політика України на початку ХХІ століття / О.О. Книженко // Вісник ХНУВС. – 2011. - № 2 (53). – С. 107-112.
42. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: Автореф. дис. д-ра юрид. наук / П. Л. Фріс; Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2005. - 35 с.
43. Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» № 1490-III 22.02.2000 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1490-14>.
44. Мицик О.О. Ретроспективний аналіз механізму державних закупівель в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Мицик // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2013. - № 10. - С. 28-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_7.
45. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» № 921 від 17.10.2008 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/921-2008-%D0%BF>.
46. Кузьмін Р.Р. Питання правового регулювання державних закупівель в Україні / Р.Р. Кузьмін // Юридична психологія та педагогіка. – 2013. - № 1. – С. 14-23.

47. Звіт Рахункової Палати України за 2014 рік, затверджений постановою Колегії Рахункової палати від 28.04.2015 № 7-6. – К.: 2015. – 216 с.
48. Закон України «Про здійснення державних закупівель» № 1197-VII від 10.04.2014 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1197-18/page>.
49. Зелений О. Закон про публічні закупівлі: зміна назви чи нові правила гри від 08.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/Zakon-pro-publichni-zakupivli-zmina-nazvi-chi-novi-pravila-gri>.
50. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
51. Скалозуб Л. Правопорушення у сфері державних закупівель як загроза національній безпеці України / Л. Скалозуб // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. - 2015. - № 3. - С. 220-231.
52. Сливенко В.Р. Шляхи удосконалення протидії злочинам при здійсненні державних закупівель / В.Р. Сливенко, В.І. Василичук // Правове, організаційне та методичне забезпечення діяльності підрозділів ДСБЕЗ: тези доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції 10 червня 2011 року. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. - С. 215-217.
53. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 15 серпня 2016 року: Офіц. текст.- К.: Алерта, 2016. – 192 с.
54. Меденцев А.М. Характеристика предмета та умов вчинення злочинів у сфері державних закупівель / А.М. Меденцев // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. - № 8. – С. 239-241.
55. Дараган В.В. Преступность в сфере государственных закупок и ее взаимосвязь с коррупционной преступностью / В.В. Дараган // Весник Нижегородской академии МВД России. – 2015. - № 3 (31). – С. 61-64.
56. Дараган В.В. Сучасний стан наукової розробки проблем протидії злочинам в Сфері державних закупівель / В.В. Дараган // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. - № 1. – С. 135-139.

57. Тер-Акопов А. А. Защита личности – принцип уголовного закона / А. А. Тер-Акопов // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовное законодательство. – М., 1994. – 237 с.
58. Андрушко П.П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Кримін.-прав. характеристика. / П.П.Андрушко, М.Є.Короткевич. — К.: Юрисконсульт, 2005. — 292 с.
59. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: [навч. посіб- ник для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Грищук. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2006. – 586 с.
60. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. / В.Я. Тацій – Харьков : Выща шк., 1988. – 198 с.
61. Куринов Б.А. Автотранспортные преступления. Квалификация и ответственность. – М. : ЮЛ, 1976. – 208 с.
62. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М.Й. Коржанський. – Д. : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
63. Кримінальне право. Загальна частина: навч.-метод. посіб. / О. О. Дудоров, В. А. Звіряка, В. П. Дробот та ін.; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008. - 231 с.
64. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 198.
65. Меденцев А.М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. канд. юрид. наук / А.М. Меденцев; Міжнародний гуманітарний університет. - Одеса, 2015. - 214 с.
66. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» № 22 від 21.01.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
67. Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель – 2016. – 8 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kdpu-nt.gov.ua/sites/default/files/referat_daragan.doc.
68. Матусовский Г.А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел: учеб. пособие / Г.А. Матусовский, В.Н. Сущенко. – Х.: Юрид. Ин-т, 1983. – 83 с.
69. Степанюк Р.Л. Особливості проведення допиту при розслідуванні бюджетних злочинів / Р.Л. Степанюк // Право і безпека. – 2003. - № 2'1. – С. 175-186.
70. Звіт про результати діяльності органів внутрішніх справ за пріоритетними напрямками роботи за 12 місяців 2014 року (форма 2-ЕКОН, затверджено наказом МВС України від 28.12.2012 р. № 1209).

71. Журавель В.А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В.А. Журавель // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3 (30). - С. 160-166.
72. Зінов П.І. Злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів: проблеми криміналістичної класифікації / П.І.Зінов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. - № 1. – С. 145-153.
73. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам під час проведення державних закупівель на підприємствах залізничного транспорту : наук.-метод. рек. / [В. В. Коряк, В. Р. Сливенко, В. П. Сокірко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К., 2011. – 94 с.
74. Водоласкова К. Ю. Правопорушення у галузі державних закупівель / К. Ю. Водоласкова // Право та управління. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2011_2/pdf/11vkjgdz.pdf.
75. Степанюк Р.Л. Стан і перспективи формування методик розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель / Р.Л. Степанюк // Вісник ХНУВС. – 2012. - № 2 (57). – С. 172-178.
76. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К.: МАУП, 2004. – 328 с.
77. Матвійчук В.К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст / В.К. Матвійчук // Держава та реґіони. Серія право. – 2013. - № 1 (39). – С. 163-168.
78. СБУ викрила факти привласнення та розтрата колишніми високо посадовцями бюджетних коштів // Офіційний веб-сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=132438&cat_id=39574.
79. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – 1064 с.
80. За службове підроблення та зловживання службовим становищем судитимуть колишнього начальника відділу охорони здоров'я Міжгірської РДА // Офіційний веб-сайт Прокуратури Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zak.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& t=rec&id=143745>.

81. Левченко А.В. Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України / А.В. Левченко // Закон і бізнес[Електронний ресурс].-Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/57263-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html.
82. Шумейко І. Виконання об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 368 КК України крізь призму практики Верховного суду України / І.Шумейко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://gryshyn-partners.com.ua/96_vikonannya_ob_ektivnoi_storoni_zlochynu_peredbachenogo_statteyu_368_kk_ukraini_kr_z_prizmu_praktiki_verhovnogo_sudu_ukraini.html.
83. Секретаря тендерного комітету, викриту на отриманні неправомірної вигоди, судитимуть // Офіційний веб-сайт Прокуратури Кіровоградської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kir.gp.gov.ua/ua/news.html?m=publications&t=rec&id=155663&fp=250>.
84. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 26.12.2013 у справі № 201/12438/13к // Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36420707>.
85. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – 210 с.
86. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.
87. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: наук.-практ. посібник / [В.В. Кулаков, В.В. Лень, С.С. Мірошніченко та ін.]. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2011. – 289 с.
88. Кікінчук В.В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В.В. Кікінчук // Наук. вісн. Львів. держ. у-ту внутр. справ. – 2013. - № 33. – С. 317-326.
89. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 20.11.2014 у справі №1-507/12// Єдиний реєстр судових рішень. [Електронний

- ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41797416>.
90. Постанова Залізничного районного суду м. Львова від 01.11.2011 у справі № 1-579/11 // Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20158166>.
91. На Дніпропетровщині СБУ викрила розкрадання трьох мільйонів гривень державних коштів // Офіційний веб-сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=160158&cat_id=39574.
92. Меденцев А.М. Способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель / А.М. Меденцев // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2015. - № 19. – С. 205-208.
93. За вимагання неправомірної вигоди затримано заступника голови РДА // Офіційний веб-сайт Прокуратури Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vol.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& c=view& t=rec&id=168022>.
94. Для участі у конкурсах закупівлі продуктів харчування хустські підприємці використовують фіктивні довідки – відкрито кримінальне провадження // Офіційний веб-сайт Прокуратури Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zak.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& t=rec&id=140722>.
95. Грін О. Роль “фіктивних підприємців” у функціонуванні організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні / О. Грін, В. М. Кміть // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 195–199.
96. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
97. Павлов Д.Г. Экономическая безопасность в сфере размещения заказов на поставки товаров для государственных нужд: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Павлов Д.Г. – СПб, 2006. – 162 с.
98. Скосырская Ю.В. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями коррупционной направленности, совершаемыми в сфере государственных закупок: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. спец. 12.00.08 / Ю.В. Скосырская. – М., 2011. – 27 с.

99. Скосырская Ю.В. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями коррупционной направленности, совершаемыми в сфере государственных закупок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю.В. Скосырская. - М., 2011. - 211 с.
100. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
101. Ємельянов В.М. Корупція у сфері державних закупівель: погляд на законодавство України / В.М. Ємельянов, Д.А. Степанюк // «Державне правління. Політологія». – Том 125. Випуск 112. – 2009. – С. 30-32.
102. Лунеев В. Коррупция, учтённая и фактическая / В. Лунеев // Государство и право. — 1996. — № 8. — С. 78—79.
103. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» № 236/96-ВР від 07.06.1996 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.
104. Данченко Л.І. Деякі аспекти протидії фіктивному підприємництву в сфері державних закупівель / Л.І. Данченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. - № 2 (33). – С. 94-97.
105. Хахулин В. В. Некоторые меры предупреждения правонарушений в процессе легитимации субъектов предпринимательства / В. В. Хахулин, О. В. Лукьяненко // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 63–65.
106. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 15 серпня 2016 року: Офіц. текст. – К.: Алерта, 2016. – 282 с.
107. Дараган В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель / В.В. Дараган // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (27). – С. 135-140.
108. Василичук В.І. Оперативно-розшукова характеристика осіб, які вчиняють злочини у бюджетній сфері / В.І. Василичук, Л.П. Скалзуб // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. - № 25. – С. 55-65.
109. Конституція України. Офіційний вісник України офіційне видання від 01.10.2010 — 2010 р., / № 72/1 Спеціальний випуск /, стор. 15, стаття 2598

110. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А. В. Савченко. – К.: Атіка, 2002. – 144 с.
111. Ілляшова К.В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання / К.В. Ілляшова // Збірник наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Право». – 2012. – Вип. 19. – С. 202-208.
112. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии [Текст] : (О структуре индивидуального преступного поведения) / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1968. – 176 с.
113. Кальман О.Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / О.Г. Кальман. – Х.: Гімназія, 2003. – 352 с.
114. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений / Лысенко В.В. – Х.: Консум, 1997. – 191 с.
115. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / В.А. Журавель // Правничий часопис Донецьк. у-ту. – 2001. - № 1(6). – С. 56-59.
116. Криминология : [учебник для вузов] / под общ. ред. А. И. Долговой. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М., 2007. – 912 с.
117. Аристотель. Сочинения / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4: Никомахова етика. – 1983. – 830 с.
118. Руфанова В.М. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів / В.М. Руфанова // Форум права. – 2012. - № 2. – С. 603-608.
119. Організація роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України з виявлення злочинів та інших правопорушень, що вчиняються у процесі проведення державних закупівель товарів, робіт та послуг (зокрема лікарських засобів та медичного обладнання) : метод. рекомендації / [Сахарова О. Б., Близнюк І. Л., Собур С. В. та ін.]. – К.: Держ. науково-дослідний інститут МВС України, 2010.
120. Клименко О. Питання виявлення антиконкурентних узгоджених дій та корупційних злочинів у сфері державних закупівель / О. Клименко, Г. Настенко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 3. – С. 43-50.
121. Овчинников Н. Ф. Вспоминая прошедшее // Вопросы философии. - 1999. - № 7. - С. 105-126.
122. Закон України «Про захист економічної конкуренції» № 2210-III від 11.01.2001 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної

- Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
123. Борсук Н.Я. Проблемні питання кваліфікації дій замовників конкурсних процедур закупівлі / Н.Я. Борсук // Часопис Київського університету права. – 2010. - № 3. – С. 90-94.
124. Соловьев И.Н. О типологии налоговых преступников / И.Н. Соловьев // Рос. Юстиция. – 2001. - № 8. – С. 70-72.
125. Бойко А.М. Проблемні питання визначення об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. 2000. Вип. 1 (12).
126. Андрушко П.П. Вдосконалення механізму кримінально-правової охорони підприємницької діяльності у новому Кримінальному кодексі України.// Економічні злочини: попередження і боротьба з ними: Міжвідомчий науковий збірник. Київ, 2001. Том 25. (820 с.). С. 664-675.
127. Андрушко П.П. Коментар до постанови пленуму ВСУ від 8 жовтня 2004 р. // Вісник Верховного Суду України. 2004. №15. №11. с.15.
128. Андрушко П.П. Проблеми кваліфікації незаконної конвертації грошових коштів// Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності. Харків: Харківський Центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії імені Ярослава Мудрого, 2000. С. 50-53.
129. Багрий-Шахматов Л.В. Влияние коррупции на сферу экономической деятельности в Украине.//Сб. «Права людини». Киев., 2001 - № 22. 10с.
130. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-наказуемые деяния в области кредитно-денежных отношений в странах с развитой рыночной экономикой //Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності. Харків, 2001 -8с.
131. Багрий-Шахматов Л.В., Вересов В.Н. Экономические преступления в сфере кредитно-денежных отношений // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності в Україні. Харків - 2001, 9 с.
132. Бажанов М.И. О структуре диспозиций статей Уголовного кодекса Украины, предусматривающих ответственность за кредитно-финансовые преступления. // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: Зб. матеріалів міжнар.наук. практ.конференції [Х.]. / [Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін.]. Х.: ПФ „Поиск”, 2002. С.108-111.

133. Бажанов М.І. Структура диспозиції статей Кримінального кодексу України про протидію фінансовим злочинам // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності. Науково-практична конференція. Х., 2000. С. 32-35.
134. Берзін П. Визначення складу та розміру доходу в злочинах у сфері господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2003. № 7. с. 98-103.
135. Берзін П. Методика обчислення суми кількостей неоподаткованого мінімуму доходів громадян у період з 2003 по 2007 роки при кваліфікації злочинів (коментар до п.5 ст.22 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003р.) // Підприємництво, господарство і право. 2004. №12. С.158-162.
136. Берзін П. Незаконні реконвертаційні операції. Тлумачення окремих ознак // Юридичний журнал. 2003. № 7. С. 62-68.
137. Берзін П. Поняття “значна майнова шкода” та “майнова шкода у великих розмірах” у злочинах проти господарського обороту за Карним кодексом Республіки Польща // Підприємництво, господарство і право. 2006. № 1. С. 120-123.
138. Берзін П. Щодо питання про оціночні поняття, які визначаються матеріальними критеріями і виступають кваліфікуючими ознаками за чинним Кримінальним кодексом України // Підприємництво, господарство і право. 2002. № 10. С. 90-95.
139. Берзін П.С. Визначення доходу, як оціночної ознаки злочинів у сфері господарської діяльності // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2003. №3. С. 10-31.
140. Берзін П.С. Злочини у сфері господарської діяльності: методика обчислення матеріальної шкоди. К.: Юрисконсульт, 2005. 149 с. (Рецензія: Андрушко П.П., Короткевич М.Є. Методика обчислення матеріальної шкоди у злочинах у сфері господарської діяльності: кримінально-правове дослідження // Кримінальне право України. 2006. № 1. С. 126-128).
141. Берзін П.С. Методика встановлення кримінально-правового змісту окремих критеріїв визначення розмірів наслідків у злочинах у сфері господарської діяльності (на прикладі розв’язання задач з особливої частини кримінального права України) // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2005-№2. с.43-53.
142. Бойко А.М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності . Новий Кримінальний кодекс України: питання

застосування і вивчення // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 25-26 жовтня 2001р. Х., 2002. С. 129-132.

143. Бондаренко Н.А. Проблемы теории и практики квалификации экономических преступлений. Методические указания, задания, планы практических занятий. / Отв. редактор Туляков В.А. Одесса: Юридическая литература., 2001 - 24 с.

144. Бондаренко Н.О. Кримінально-правові аспекти участі організатора в економічних злочинах // Актуальні проблеми політики. Вип.26. Одеса,2005. с.59-62 .

145. Бондарева М.В. Економічна безпека України та “тінізація” економіки: особливості правового регулювання // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник / Кол. Авт. К.:ІЗМН, 1998. № 4. с.41-44

146. Борисов В., Дорош Л., Сібільова Н. Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності // Вісник Академії правових наук України. 1999. Вип. 2-С.212-220.

147. Борисов В.И., Матусовский Г.А. Уголовно-правовые, криминалистические и криминологические аспекты исследования теневой экономики (наукова стаття) // Хозяйственно-правовые средства детенизации и декриминализации экономики: Сб. науч. тр. НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Редкол.: В. К. Мамутов (отв. ред.) и др. Донецк, 1998. 110 с. (автор. С. 25-31).

148. Борисов В.І., Кальман А.Г., Христич І.О. Науково-практичний семінар з проблем попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності // Юрист України. 2004. № 4(6). С. 8-13.

149. Борисов В.І., Кураш Я.М. Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері фінансово-кредитної діяльності за проектом КК України II Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: 36. матеріалів наук. практ. конф. [Харків] / Редкол.: Борисов В.І. (голов. ред.) та ін. Х.: ГІФ "Поиск", 2002. С. 119-124.

150. Боротьба з господарськими злочинами: [Навчальний посібник для юрид. вузів / Колект. авт.: Ф А. Лопушанський , В.П. Філонов , Ю.Л. Титаренко]; НАН України , Ун-т держави і права ім. Корецького , Донецьк. ін-т внутр. справ МВС України. Донецьк: Б. В. 1997. 159 с.

151. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності: (Кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми) / [В. І. Борисов, Лопушанський Ф.А., Кальман О.Г., Корж В.П., Лановенко П.І., Мельник П.В., Міллер А.Й., Светлов, О.Я., Сірий М.І., Скибицький В.В., Ришелюк А.М.]; НАН

України, Ін-т. держави і права ім. Корецького та ін. Х.: Право, 2001. 264 с.

152. Брич Л. Навроцький В. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею // Підприємництво, господарство і право. 2001. № 1. С.52-58.

153. Брич Л. Навроцький В. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею // Підприємництво, господарство і право. 2001. № 2. С.68-71.

154. Василькевич Я.І. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, віднесені до підслідності податкової міліції // Держава і право / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2002. Вип. 15. С. 399-404.

155. Головіна В.П. Обман як засіб вчинення шахрайств з грошово-кредитними ресурсами у банківській сфері // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. 2002. Вип. 3. С. 124-130.

156. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави. Х: ХНУ, 2001. 194 с.

157. Гузир В. П. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності. Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 25-26 жовтня 2001р. Х., 2002. С. 203-204.

158. Гуторова Н. Проблеми депеналізації злочинів проти державних фінансів // Підприємництво, господарство і право. 2003. №10. с. 114-118

159. Гуторова Н. Щодо ефективності застосування майнових покарань за злочини проти державних фінансів // Підприємництво, господарство і право. 2003. №11. с. 119-121.

160. Гуторова Н., Золотарьов А. Деякі особливості застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2004. №12. с.162-166.

161. Гуторова Н.О. Аналіз покарань за вчинення службовими особами злочинів у сфері господарської діяльності // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук. практи. семінару (Харків, 9 листопада 2004р.) / Редкол.: Сташис В.В. (гол. ред.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2005. С. 42-44.

162. Гуторова Н.О. Виникнення правовідносин як стадія механізму правового регулювання і кримінально-правової охорони державних фінансів України // *Держава і право*. 2003. Вип. 19. с.417-421.
163. Гуторова Н.О. Відносини у сфері використання державних фінансів як об'єкт кримінально-правової охорони // *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Х. 2000. Вип. 11. С. 83-86.
164. Гуторова Н.О. Зловживання довірою як спосіб вчинення злочинів проти державних фінансів // *Держава і право*. 2003. Вип. 22. С. 444-449.
165. Гуторова Н.О. Злочини проти державних фінансів: механізм побудови кримінально-правових санкцій // *Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ*. Вип. 23. Х., 2003. С. 43-46.
166. Гуторова Н.О. Кримінально -правова охорона державних фінансів України / *Нац. ун-т внутр. справ*. Х., 2001. 383 с.
167. Гуторова Н.О. Обмеження волі як вид покарання за злочини проти державних фінансів: проблеми ефективності // *36. наук, праць Акад. держ. податк. служби України*. 2003. № 2 (20). С. 188-194.
168. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально - правової охорони державних фінансів України: Автореф. дис....д.ю.н. / *Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого*. Х., 2002. 38 с.
169. Гуторова Н.О. Проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх за злочини у сфері господарської діяльності // *Питання боротьби зі злочинністю: 36. наук, праць*. Вип. 8. Х.: *Право*, 2004. С. 26-28.
170. Гуторова Н.О. Проблеми кримінальної відповідальності посадових осіб державних органів за сприяння злочинам у сфері оподаткування // *Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ*. Вип. 22. Х., 2003.
171. Гуторова Н.О. Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере хозяйственной деятельности // *Экспресс-анализ законодательных и нормативных актов - Харьков*, 2003. № 38(404). 22 сент. С. 38-42.
172. Гуторова Н.О. Формування та дія кримінально-правових норм у механізмі правового регулювання державних фінансів України // *Вісн. Над. ун-ту внутр. справ*. Вип. 22. Х., 2003. С. 116-121.
173. Гуторова Н.О. Щодо ефективності застосування майнових покарань за злочини проти державних фінансів // *Підприємництво, господарство, право -2003*. № 11. С. 120-124.

174. Дудніков А.Л. Систематизація ознак злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності // Проблеми законності. 2001. Вип.50-с.152-156.
175. Дудоров О. Доходи і витрати у законодавчому контексті // Віче. — 1999 — № 1 — С.41—51
176. Дудоров О.О. Злочини в сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. К.: Юридична практика, 2003. 923 с.
177. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва. Навч. посібник / За ред. Хавронюка М.І. — К.: Атіка, 2001. — 608 с.
178. Золотухін І.І. Шахрайство з використанням "фінансових пірамід" як транснаціональний злочин // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х. 2000. Вип. 12. Частина 2. С. 63-67.
179. Ивапский А.И. Ответственность за правонарушение в финансовых и расчетных операциях во внешнеэкономической деятельности // Актуальні проблеми держави та права / Одеська національна юридична академія. О. 1998. Вип. 5. С. 258-266.
180. Коляда П. Кримінальна економіка // Юридичний вісник України. №24(312). 16-22 червня 2001р. с.10
181. Конституційні засади кримінально-правової охорони державних фінансів України // Конституція України - основа модернізації держави та суспільства: Матер. наук. конф. 21-22 червня 2001 р. Упорядн. Ю.М. Грошевой, М.І. Панов. Х.:Право,2001. С. 349-351.
182. Кротюк В.Л. Проблемні питання, пов'язані з удосконаленням законодавства, спрямованого на боротьбу зі злочинністю у сфері банківської діяльності. // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: Зб. матеріалів міжнар.наук. практ.конференції [Х.]. / [Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін.]. Х.: ПФ „Поиск”, 2002. С.39-55.
183. Крупко Д. Застосування норм Загальної частини Кримінального кодексу України до питання про відповідальність бухгалтерів // Юридична Україна. 2003. №10. с. 37-40.
184. Лемешко О.М. Звільнення службових осіб від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук. практ. семінару (Харків, 9 лист. 2004 р.) / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2005. С. 52-53.

185. Лук'яненко С. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти протидії злочинності в кредитно-фінансовій сфері // Науковий вісник Академії державної податкової служби України. 2001. Вип. 4 (14). С. 165-170.
186. Максименко О. Последствия нарушения таможенных правил // Бизнес Информ. 1998. № 6. с.24.
187. Марін О. Вирішення питань конкуренції кримінально-правових норм про злочини у сфері господарської діяльності. // Підприємництво, господарство і право. 2001. № 9. С. 79-81.
188. Марін О.К. Зміни в податковому законодавстві та їх вплив на дію ККУ // Життя і право. 2004. №2. с. 69-74
189. Мочкош Я. Методичні засади дослідження ознак предмета посягання злочинів у сфері економіки // Право України. 2002. №9. с.56-60
190. Мочкош Я. Система злочинів у сфері економіки // Вісник прокуратури. 2003. № 4. с. 73-76
191. Навроцький В.О. Поняття посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, учинених нею. // Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності. Випуск четвертий. Х.: Харківський Центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, 2002.– С.84-103.
192. Панов М.І., Гуторова Н.О. Проблема оптимізації санкцій за фінансові злочини. // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: Зб. матеріалів міжнар.наук. практ.конференції [Х.]. / [Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін.]. Х.: ПФ „Поиск”, 2002. С.112-119.
193. Панов М.І., Гуторова Н.О. Проблеми оптимізації санкції за фінансові злочини //Право України. 2000. № 9. С.56-58.
194. Панов М.І., Гуторова Н.О. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини // Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності: Матер. міжнар. наук. теор. конф. К. Х.. 2000. С. 72-73.
195. Перепелица А.И. Новое в уголовном законодательстве об ответственности за хозяйственные преступления (комментарий к действующему законодательству). // Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності. Випуск перший. Х.: Харківський Центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, 2000. С.25-81.

196. Попович В. Стан кримінально-правового забезпечення детінізації зовнішньоекономічних відносин // Науковий вісник Академії державної податкової служби України. 2000. Вип. 1. С. 193-203.
197. Попович В.М. Стан кримінально-правового забезпечення детінізації зовнішньоекономічних відносин. // Зб.наукових праць Українського фінансово-економічного інституту. Ірпінь. -2000. №1(7). С.193-202.
198. Притика Д.М. Злочини у сфері кредитно-фінасової та банківської діяльності. // Злочини у сфері кредитно-фінасової та банківської діяльності: Зб. матеріалів міжнар.наук. практ.конференції [Х.]. / [Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін.]. Х.: ПФ „Поиск”, 2002. С.18-22.
199. Сасов В.О. Юридично-суспільний зміст об'єкта та предмета економічних злочинів // Держава і право / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України. К.: "Юридична книга". 2000. Вип. 5. С. 353-361.
200. Сичук О.Й. Правові норми протидії організованій економічній злочинності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2002. Вип. 2. С. 155-158.
201. Скумиш В.Є. Механізм злочинних посягань у фінансовій та кредитно-банківській сфері // Держава і право. 2004. 24. с.502-509.
202. Смирнов А.А. Загальна характеристика деяких видів злочинів у сфері підприємництва та осіб, що їх вчиняють // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності-Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ. 2000. Вип. 3. С. 74-86.
203. Сташис В.В. Про дослідження Харківським центром вивчення організованої злочинності злочинів, що вчиняються у сфері економіки. // Злочини у сфері кредитно-фінасової та банківської діяльності: Зб. матеріалів міжнар.наук. практ.конференції [Х.]. / [Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін.]. Х.: ПФ „Поиск”, 2002. С.16-17.
204. Степанюк Р.Л. Особливості суб'єктів злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х. 2002. Вип. 18. С. 127-130.
205. Стрельцов Е.Л. Экономические преступления: современный анализ // Одесский регион. Ежемесячный деловой журнал. 2002. № 9 (29). –С. 4-5; № 11-12 (31). С. 5-6.
206. Стрельцов Е.Л. Экономические преступления //Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої

- злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. 2002. Вип. 4. С. 153-189.
207. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: Навчальний посібник. Одеса: Астропринт. 2000. – 476 с.
208. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: кримінальне правове поняття та зміст // Економіко-правові проблеми становлення в Україні громадського суспільства. Збірник наукових праць. Херсон. 2002. С. 10-14.
209. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: Теоретичний погляд: Науковий нарис. О.: Астропринт. 2001. 84 с.
210. Стрельцов Є.Л. Етапи розвитку економічної злочинності в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності”. Наукова доповідь. Збірник наукових праць. Харків. 2002. С. 56-62.
211. Субъекты хозяйствования и экономическая преступность: вопросы предупреждения. Сборник материалов “Круглого стола”, 1 ноября 2001 г./ Институт изучения проблем преступности Академии правовых наук Украины. Донецк:Юго-Восток, 2002. 165с.
212. Талпа П.В. Фінанси як предмет шахрайства // Правова держава. 2002. № 5. С.120-127.
213. Терентьев В.І. Спеціальний суб'єкт злочинів у сфері підприємницької діяльності // Актуальні проблеми держави та права / Одеська національна юридична академія. О. 2000. Вип. 7. С. 196-202.
214. Тихий В.П. Питання звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності. // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матер. наук. практи. семінару □Харків□ 9 листопада 2004 р./Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2005, с.48-51.
215. Ужва Л.О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження): Автореф. дис... к.ю.н./ Національний університет внутрішніх справ. Х., 2004, - 19 с.
216. Шульженко Ф.П., Невмержицький Є.В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки: Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2003. 171с.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черадарчук А.М. Загальна характеристика і механізм державних закупівель в Україні: поняття, принципи, умови і процедури. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 52. Івано-Франківськ, 2020. С. 191-199.
2. Черадарчук А.М. Історія кримінально-правової політики забезпечення охорони державних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 53. Івано-Франківськ, 2020. С. 200-209.
3. Черадарчук А.М. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 54. Івано-Франківськ, 2020. С. 149-159.
4. Черадарчук А.М. Суспільно-небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових праць*. Випуск 55. Івано-Франківськ, 2021 С. 120-129.
5. Черадарчук А.М. Поняття кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal "Law & Society"*. Issue 1, 2020. С. 111-116.
6. Черадарчук А.М. Види об'єкта та предмет кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal "Law & Society"*. Issue 2, 2020. С. 100-108.
7. Черадарчук А.М. Мотив та мета злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (8-10 червня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С.249-251.

8. Чередарчук А.М. Суб'єкти злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (15 травня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С.102-104.

9. Чередарчук А.М. Державні закупівлі як об'єкт кримінально-правової охорони. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (20 квітня 2020 р.) Івано-Франківськ, 2020. С.30-34.

10. Чередарчук А.М. Способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: *«Політика в сфері боротьби зі злочинністю»* (11-13 березня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С.159-162.